

النحو في الكلام كالمليح في الطعم

بلا اعراب

شرح مائة عامل
مكتبة

تأليف

الشيخ الإمام عبد القاهر الجرجاني

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله على نعمائه الشاملة والآئه الكاملة والصلوة على

كمال بفتح تمام وتمام شدن ۱۲

سيد الانبياء محمد المصطفى وعلى اله المجتبي ، اعلم

ان العوامل في النحو على ما لقيه الشيخ الامام افضل علماء

المعتبرة ۱۲ اش

الانام عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني سقى الله ثراه

لفظ ابن هرگاه در بيان دو علم آيه الف كتابت بيقتد ۱۲

له بانه سبم الله برائے استعانت يا الصاق واسم بکسر وضم نشان و علامت تجزى و باصطلاح نحويان اسم کلمه کسبه انضمام کلمه ديگر بر معنی دلالت کند و همچو کي از زمان ماضى و حال و استقبال مقارن نبود و بمعنی مقابل فعل در حرف است ۱۲ منتخب ويراين تقدير بر سبم الله انصاف من بياني خواهد بود ۱۲ له قوله سبم الله يا بحر ف جار اسم مضاف الیه موصوف الرحمن صفت اول و الرحيم صفت ثانی موصوف با هر دو صفت مضاف الیه و او با مضاف مجرور جار گريد جار با مجرور مبتدئ فعل مقدر که واحد مکمل است و انما ضمير فاعل و انما در و مستتر متعلق فعل نشاء فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه انشاء مبتدئیه نشاء و اگر جار با مجرور متعلق ثابت گردانند در آن صورت خبر مبتدئیه محذوف که مبتدأ باشد خواهد بود و برين تقدير جمله اسمیه انشاء مبتدئیه باشد ۱۲ له الله انام ذات حق تعالی و ديگر اسما اسمائے صفاتی ۱۲ منتخب اصل او الا لا حرکت همزه که ناين دو لام واقع است نقل کرده با مقابل دادند و همزه را برائے تخفيف حذف کردند الله شبعده لام اول را ساکن کرده در دو لام ادغام کردند الله شبعده ۱۲ کذا في عبد الرحمن له رحمن و رحيم تشابه و ايم هر دو از رحمت مشتق اند مثل تهران و نديم مگر رحمن خاص برائے خداست و تسميه باين اسم برائے غير خدا درست نيست و برائے مسيک کذاب رحمن الیها مرگفته ميشود و صرف رحمن بخلاف رحيم کمالا قش بر غير خدا جايز است و لهذا رحمن را بر رحيم مقدم آوردند ۱۲ ترکیب - له قوله المير مبتدأ جار لفظ الله مجرور متعلق ثابت مقدر علی جار نعمائه مضاف با ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب الله مضاف الیه موصوف گشت ، الشاملة صفت موصوف با صفت معطوف عليه و او حرف عطفت آراء مضاف با ضمير واحد مذکر غائب عائد بجانب الله مضاف الیه موصوف گشت و الکاملة صفت او موصوف با صفت معطوف مشد و معطوف عليه با معطوف مجرور جار گريد جار با مجرور متعلق مذکور گشت و ثابت با متعلق خود خبر مبتدأ گريد و مبتدأ با خبر خود جمله اسمیه انشاء مبتدئیه شد ۱۲ له نداء بفتح نون و مد و تعميم هر دو اسم جمع معنی نعمت است نه جمع زياد که فعلا را و فعل از اول زمان جمع ميشود و آن ک جمع گفته جمعيت معنوی مراد گرفته باشد شرح عبد الرسول از الحارثي علی نعمائه بالحی الله علی انعام مراد است مجموعی عليه و لا واجب است که از افعال محمدي باشد و نعمت از افعال محمود نيست بلکه نعمت دادن کذا في الشرح ۱۲ که قوله والصلوة و او حرف عطفت الصلوة مبتدأ علی جار سيد مجرور مضاف الانبياء مضاف الیه مضاف با مضاف الیه مبدل منه شد و محمدي موصوف با صفت المصطفی بدل مبدل منه با بدل مجرور جار با مجرور معطوف عليه و او حرف عطفت علی جار کمال مضاف با ضمير مضاف الیه موصوف المجتبي صفت موصوف با صفت مجرور جار با مجرور معطوف معطوف عليه با معطوف متعلق نازل مقدر خبر مبتدأ با خبر جمله اسمیه انشاء ب معطوف گريد ۱۲ له سيد القوم ترس آنها و باين معنی است که نبی ما افضل سائر انبياء اند و تلخيص بقول الخفضت است که اناسيد ولد آدم و لا فخر و ولد آدم معنی نبی نوع انسان است ۱۲ اش له فاعل مضافي و مجتبي هر دو مترادف و بمعنی مختار و شيخ و پير و تواجيد در کتب خود هر جا فقط شيخ خواهد آمد همين شيخ عبد القاهر مراد باشد انام آنکه بدنيوا باشد و درين جايشاد و در علم خود مراد است در علم دين زياد که شيخ مذکور از متعصبين علماء معصمه له بود کيت او ابو کبر ۱۲ اش له قوله اعلم احسن معروف ضمير انت در و مستتر فاعل ان حرف مشبه بفعل متفقى اسم منصوب و خبر فروع العوامل ذوالحال في جارا لئو مجرور متعلق که کاتمه مقدر علی جار انام موصول مجرور و الف فعل ماضی تميم و واحد مذکر غائب متصل نفوس مفعول اشيع موصوف الامام صفت اولی و افضل مضاف بجانب علماء که مضاف لسبوی الانام است صفت ثانيه مبدل منه عبد مضاف بالقاهر مضاف الیه موصوف بن مضاف با عبد مضاف بجانب ابن الرحمن صفت موصوف با صفت بدل و مبدل منه با بدل فاعل الف و الف با مفعول به و فاعل صلوة موصول با صلوة مجرور جار با مجرور متعلق به کاتمه مقدر مذکور و کاتمه مقدر با متعلقات خود حال و العوامل ذوالحال که اسم ان است و مائة مضاف و مميز و عامل تميز و مضاف الیه ميزان تميز خبر ان ان با هم و خبر در تا ويل مفرد گريد مفعول به اعلم با فاعل مفعول جمله فعلیه انشاء مبتدئیه است ۱۲ هل الله جرجان معرب گرجان (بقية حاشية ص ۱۲)

وجعل الجنة مثواً مائة عامل لفظية ومعنوية فاللفظية منها ^{٤٢}

على ضربين سماعية وقياسية فالسماعية منها احد و ^{٤٣}

تسعون عاملاً والقياسية منها سبعة عوامل والمعنوية منها ^{٤٤}

عددان وتنوع السماعية منها على ثلاثة عشر نوعاً ^{٤٥}
ابن هرود وجوزيشي برتخ اند ١٣

النوع الاول

حروف تجر الاسوف فقط وتسمى حروفاً جارة وهي سبعة ^{٤٦}
مبتدا ١٣ ميمز يا خير خبر مبتدا ١٣

عشر حرفاً الباء للاصاق وهو اتصال الشئ بالشئ اما حقيقة ^{٤٧}
مبتدا ١٣ متعلق ثابت كبرديه مخبر ١٣

(لغية حاشية ص) ازبلاد و خوارزم يا از توابع استر آباد و قرية است از قريات شيراز ١٣ س ^{٤٨} سقى فعل ماضى معروف با فاعل خود كه التماس و فاعل بتو ذره كراهه مضاف و مضاف اليها است جملة فعلية انشائية معتزلة شذو و يحسن جعله ك فعله از افعال قلوب و مقنقى و مفعول است با فاعل ك ضمير واحد مذكر غائب در و مستتر است راجع بجانب الله و مفعول اول ك الجنة باشر و فاعل ثانياً ك مضاف و مضاف اليها است جملة فعلية انشائية معتزلة با اعتبار عطف كبرديه كذا في حل التركيب با دنى تعرف ١٢ ع الاثم جمع الى بالفتح و بالسبع بمعنى نعمت ١٢ ص ع ع اى بنا على الف و مذكر اسأل مائة و تتمه و جعل ١٢ - (حاشية صفحہ ١٣) له قوله لفظية خبر مبتدا لى مخدوف يعنى بعضها مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية و يحسن معنو خبر مبتدا لى مخدوف ك بعضها ١٢ له فاللفظية مبتدا ذوالحال من جار مجرور متعلق كائنه حال على جار مرفوع مجرور متعلق ثابت مخدوف خبر مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية ١٢ سماعية خبر مبتدا لى مخدوف احد هما مبتدا با خبر جملة اسمية و قياسية خبر مبتدا لى مخدوف ثانيها ١٢ له فالسماعية آه فاحرف عطف درين جا برائے بيان چنانكه در فاللفظية السماعية ذوالحال و مبتدا چنانكه المعنوية منها جار مجرور متعلق كائنه مقدر كبرديه حال شدا احد و تسعون ميمز يا خير ك عاملاً باشد خبر گشت چنانكه عددان مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية مبنية شذو چنانكه والمعنوية آه باعتبار عطف ١٢ ه و احرف عطف تنوع فعل مضارع معروف السماعية ذوالحال من جار يا ضمير واحد مؤنث غائب راجع بجانب مائة عامل محلاً مجرور متعلق كائنه مقدر حال ذوالحال با حال فاعل شذو على جار ثلثة عشر ميمز نوعاً تيمز يا خير مجرور جار مجرور متعلق فعل فعل با فاعل متعلق جملة فعلية خبرية معطوفة گشت ١٢ س النوع موصوف باصفت الاول مبتدا احرف موصوف تخرف فعل مضارع هي ضمير واحد مؤنث غائب مستتر راجع بجانب حروف فاعل الام مفعول به فعل با فاعل و مفعول جملة فعلية خبرية كبرديه صفت گشت و موصوف باصفت خبر مبتدا شذو مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية كبرديه ١٢ كه حروف عامل بر غير عامله مقدم شذو بسبب اهتمام شان عامله و به جهت كثر حروف جار بر اسرار حروف مقدمه شذو شرح مع تعرفات ١٢ ه ام فعل بمعنى انته و الفاء للتعين جواز شرط مخدوف است تقدیر عبارات اذا جررت به الاسم فانه عن جعلها عاملة غير على الجوز ١٢ ه و احرف عطف تسمى فعل مضارع مجهول مقضى و مفعول هي ضمير واحد مؤنث غائب مستتر راجع بجانب حروف فاعل مالم يسم فاعله حروف موصوف باصفت خود جارة مفعول به فعل با مفعول مالم يسم فاعله و مفعول به جملة فعلية خبرية معطوفة كبرديه ١٢ له ضابطه معجزه يك حرفى باشد انم خود تقيس به ياد چون با لام و تاو كات و واو كبر عنده و حرفى باشد يا زاندر با عيان خود نكردى كرد و چون من ونى و ازين جامست كه در ضربت تاء فاعل است نه ال و بل حروف استفهام نه با لام مكنون بنده طغص ماني الشرح ١٢ ه و احرف عطف مبتدا اتصال صفة مضاف بجانب الشئ ك فاعل است با حرف جار الشئ مجرور متعلق اتصال و اتصال با مضاف اليه و متعلق ميمز يا خير فمفسر حقيقة تيمز يا خير خبر مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية معطوفة شذو ١٢ ع مثواً (لغية حاشية ص پر)

نحو به داء و اما مجازا نحو مرت بزید ای التصق مروری بمکان
ترکیبش مثل ما حقیقه ۱۲
خبر مبتدا مثل الاصاق یواسطه عطف ۱۲

یقرب منه زید وللاستعانة نحو کتبت بالقلم وقد تكون للتعلیل
فعل با فاعل ۱۲
جارجور و متعلق فعل و او با فاعل جمله فعلیه مضاف الیه است نحو چنانکه گذشت ۱۲

نحو قوله تعالى انکم ظلمتم انفسکم یا اتخاذکم العجل وللمصاحبه
بمعنی تحقیق ۱۲ ششم کرده اید بر جان حالی خود بر سبب ساختن کوه ساله ۱۲ فتح العزیز
خبر مبتدا مثل الاستعانة ۱۲
و با و الاست تم نام دارد و ۱۲ اش

نحو اشتریت الفرس بسرجه و للتعدية نحو قوله تعالى ذهب
بمجهز ترکیب که بالا گذشت ۱۲
خبر مبتدا که الباء با شرط ۱۲
برود اللہ تعالی

اللہ بنورهم ونحو ذهب بزید ای اذہبته وللمقابله نحو
نور ایشان را که کسب کرده بودند ۱۲ فتح العزیز

اشتریت العبد بالفرس وللقسم نحو باللہ لافعلن کذا وللاستعطاء
نحو ارحم بزید وللظرفیة نحو زید بالبلد وللزیدایة

باعتبار عطف ۱۲
نحو ۱۲

(بقید حاشیه ص) جمله آرام در دو عا اشاره است بعد از تکفیر معتزله ۱۲ اش عصب جار با مجرور متعلق ثابتا حال ۱۲-
(حاشیه صفحہ ۱۲) له مرت فعل با فاعل با حرف جار زید مجرور متعلق بفعل فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه گردیده مفسر بالفخ شد ای حرف تفسیر التصق فعل
ماضی معروف مور مضاف بجانب یا که ضمیر واحد متکلم است فاعل با حرف جار و مکان موصوف بقرب فعل مضارع معروف من حرف جار با مجرور ضمیر واحد متکلم غائب لاجع بجانب مکان
ست متعلق بفعل زید فاعل فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه که مضافت شد و موصوف با صفت متعلق بالتصق و او با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه مفسر بالکسر مفسر بالفخ مفسر باللام صفا
الیه نحو و او با مضاف الیه خبر مبتدا محذوف است که مثاله باشد ۱۲ له استعانت یاری کردن و نحو استن ۱۲ تاج ای یاری خواستن فاعل از مجرور با بر له صدر فعل و این با بر آلت
داخل میشود و بهمین جهت بآن آلت نام او است و بآن ادات و هم صلف فعل و تکمل فعل و کما بی بآن استعانت را در معنی بآن سببیه داخل میسازند و اگر را بمنزله سبب می گردانند ۱۲
شرح عماد الرسول ۱۲ له و ادعطف قدر حرف تفسیق متکون فعل ناقص ضمیر واحد مؤنث غائب راجع لسوی بآن ام اولام جار تعلیل جار مجرور جار با مجرور متعلق تلامت می زوف خبر او ۱۲
له نحو مضاف قول صدر مضاف بسوئے فاعل که ضمیر واحد غائب راجع بجانب اللہ که حکما مذکور است ان بکسر حرف مشبیه لفعل کم ام او ظلمت فعل با فاعل مع مفعول که النفس باشد و متعلق
که با جار است و مجرور او تا آخر صدر مضاف بجانب کم فاعل او است و العجل مفعول به جمله خبریه شیه خبر ان که زید و او مع ام و خبر قول قول شد و او با مفعول خود مضاف الیه نحو که خبر
مبتدا محذوف است ۱۲ له بر له بآن مصاحبت و معاملات است یک آنکه در موضع بالظنم مذکور شود دوم آنکه با مدخول خود را با حال ششقی سازد و چون که جار کلمه الرسول بالمخ
ای مع ای و اخفا و یا نحو اطلب سلم منای مع سلم و سلم علیک شرح ۱۲ له مراد از تعدیر تعدیه مطلقا است و این خاصه بآه است این معنی فعل را تفسیر میدهد و فعل را مضمین
معنی تفسیر میگردد چنانکه در مجزوه تضعیف پس معنی ذہبت بزید اذہبت و صیرت ذاہبیا بخلاف تمام حرف که تعدیه در آنها یعنی ایصال معنی فعل بسوئے مفعول او باشد ۱۲ اش
که و بآن مقابله را بآن عوض و بآن بدل نیز نام نهند و یا این معنی بر اعراض و آمایم آید ۱۲ له و للمقسم کذا و بعض شیخ یا قیامت شد و در اکثر ذریه حقیقت بآن قسم
الصاق معنی قسم است بر قسم مثل قسمت باللہ و یاسست که فعل محذوف سازند شرح ترکیب ۱۲ له قولی بالآه نحو مضاف با جار اللجور و متعلق قسم و او فعل واحد تکلم
انضمی فاعل در و استت فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه گردیده قسم شلام حرف تاکید افعول فعل انضمی فاعل در و مستتر کاف حرف جار با مجرور خود و امحلا متعلق با فعلن و او با فاعل
و متعلق خود جمله فعلیه گردیده جواب قسم شد قسم با جواب خود جمله فعلیه نیز نشانی است که مضاف الیه که نحو باشد شد و او با مضاف الیه خود خبر مبتدا محذوف است که مثاله باشد ۱۲
له قول نحو زید بالبلد زید مبتدا بالبلد جار با مجرور متعلق ثابت مقدر خبر و باقی مجرور ترکیب بالا که گذشت ۱۲ کذا فی حل ترکیب ۱۲ -

نحو قوله تعالى ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة، واللام للاختصاص
عطف بر ۱۲ عطف بر ۱۲
وميندازيد و مستهائى خود را ۱۲ بجانب بلاغت ۱۲
متعلق ثابت و او خبر ۱۲

نحو اجل للفرس وللزيادة نحو رد فكمو وللتقليل
بالتعمير او بوش و ستور ۱۲
خبر باعتبار عطف ۱۲
جاء مجرور متعلق به فعل ۱۲

نحو جئت لاكم وللقسم نحو لله لا يؤخر الاجل وللمعاقبة
فعل با فاعل ۱۲
لے برائے قسم باشد و تعجب ۱۲
متعلق با قسم مقدر در و او قسم ۱۲

نحو لزم الشر للثقاوة ومن وهى لا ابتداء الغاية نحو سرت
چسبيد او شرا پس بد معنای حاصل شد ۱۲
کذا فهم من الشرح ۱۲
مماقت و بعضه غرض مقصود را گفته اند ۱۲
شرح جامی
فعل با فاعل ۱۲

من البصرة الى الكوفة وللتبعيض نحو اخذت من الدراهم
جاء مجرور متعلق بفعل ۱۲
متعلق فعل ۱۲ مفسر ۱۲

اي بعض الدراهم وللتبيين نحو قوله تعالى فاجتنبوا الرجس
مفسر ۱۲
پس بر بهينه نماييد ۱۲
پليدي را ۱۲

من الاوثان اي الرجس الذي هو الاوثان وللزيادة نحو قوله
وان مبتها باشد ۱۲

تعالى يغفر لكم من ذنوبكم والى لانتها الغاية في المكان نحو
جاء مجرور متعلق بفعل ۱۲
کنا بانه شتا ۱۲
مبتدا ۱۲
متعلق تا بشا حال است يا صفت ۱۲

له قوله تعالى ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة متعلق بقوله تعالى ولا تلقوا
باجر و التهلكة متعلق فعل گر در فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلية انشائية گشت ۱۲
الشر للثقاوة يعني بعد تبيين بدى بدى تحتى حاصل شد و اى لام را لام مهيورت و لام تعقيب نیز نام است ۱۲
در مستتر فاعل الشر مفعول به لام حرف جار بالثقاوة مجرور متعلق فعل شد و او با فاعل مفعول به و متعلق خود جمله فعلية خبريه گرديد و بعضه الشر لام فاعل قرار دهند
اين غلط محض است ۱۲
است ۱۲
له نحو قوله تعالى فاجتنبوا فان حرف عطف بر لے تعقيب اجتنبوا

فعل با فاعل الرجس مفعول به من جار و الاوثان مجرور مفسر بالفتح اى حرف تفيير الرجس موصوف الذى اسم موصول هو مبتدا الاوثان خبر موصول گرديد و او با صله خود وصفت
موصوف و موصوف و صفت مفسر بالکسر مفسر بالفتح با مفسر بالکسر مفعول به فعل و او با فاعل و مفعول به جمله فعلية انشائية گشت باقى خود معلوم است ۱۲
کوفيان واغش در زياتى من و در شرط نوه اندکى آنکه در کلامىک نفي يا ستمها م به بل باشد واقع شود چو بل مارايت من احد و لا يضر من احد بل ضربت من احد و دم
آنکه مجرور و آنکه باشد چنانکه از امتها ظاهر است کوفيان واغش پنج شرط نمى کنند در استلال بايت که ميه يعنى لکم منى و ذنوبکم مى آرنده من در کلام موجب لى کلامىک
در و نفي و نهي و استتها نميست واقع است و مجرور مشر معرفه است کذا فى الرضى و جواب از طرف سيدويه و غيره آنکه من درين جا بر لے تبعيض است و اگر چه در آيت ان الله
يعرف الذنوب جميعا و عده مغفرت همگراها ثابت شده ليکن محل اين آيت بر موافقت آن لازم نيست و آنچه در کلام عرب واقع شده و کان من مطر شاذ است ۱۲ -
ع بدانکه لام جاره بر غير ميمز مفسور ميانند مگر در نجاهون يا ليزيد و يا للماء مفتوح و باضما تر هم ۱۲ ع يعنى حکم از دخول الى متجاوز نمى شود ۱۲ ش -

سرت من البصرة الى الكوفة وللمصاحبة نحو قوله تعالى ولا

نقل با فاعل ۱۲ خبر مبتدأ باعتبار حرف عطف ۱۲ مضاف بامضاف اليه مفعول به است ۱۲

تاكلوا اموالهم الى اموالكم وايديكم الى المرافق وقد لا يكون ما بعدها

مخوّر به ما لها يتيها مع اموال خود ۱۲ مضاف مضاف اليه مجرور با جار خود متعلق فعل ۱۲

داخلا في ما قبلها ان كان ما بعدها من جنس ما قبلها نحو قوله

مضاف مضاف اليه مفعول به ۱۲

تعالى فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق وقد لا يكون

پس بشوئيد روئتهائے خود دستبندے خود تا اگر حج ۱۲ مفعول باعتبار حرف عطف ۱۲

ما بعدها اخلا في ما قبلها ان لم يكن ما بعدها من جنس ما

قبلها نحو قوله تعالى ثم اتموا الصيام الى الليل وحتى لانتفاء الغاية

پس تمام کنيد روزه با را ۱۲ تا شب ۱۲ مبتدأ ۱۲ خبر ۱۲

له وقد يكون ما بعد باه وادعطف قد حرف تحقيق بر لے لتعليل مضارع يكون فاعل افعال ناقصة اسم فروع وخبر منصوب المضاف الموصول بعد مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول في فعل مقدر كثبت باشد واو با فاعل خود كه ضمير هو در مستتر ارجع بجانب ماست وبامفعول فيه جملة فعلية خبرية كشيته صلوات موصول واو باصله خود ام يكون شدا داخل ام فاعل في حرف جار ما ام موصول قبل مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول في ثبوت مقدر واو با فاعل خود كه ضمير واحد مؤنث غائب باشد در مستتر مفعول فيه جملة خبرية كشيته صلوات موصول كريد واو باصله خود مجرور جار و جار مجرور خود متعلق واخلاق واو با متعلق خود خبر يكون ويكون با ام وخبر خود جملة فعلية خبرية كريد به جزائے مقدم كشت ان حرف شرط ود جملة ما يؤول الى ان فعل ماضى ناقص ميقضى اسم فروع وخبر منصوب ما ام موصول بعد مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول في ثبوت مقدر كفعل ماضى است در در ضمير فاعل مستتر فعل با فاعل مفعول فيه خود جملة فعلية خبرية كريد به صلوات موصول شدا موصول بلصل خود ام كان كريد ن حرف جار جنس مضاف بجانب ما ام موصول قبل مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول في ثبوت مقدر واو با فاعل كريد و ضمير مستتر است با مفعول فيه جملة فعلية خبرية كريد به صلوات موصول كريد واو باصله خود مضاف اليه مضاف واو مجرور من كمتعلق ثابتا مقدر است واو خبر كان واو با ام وخبر جملة فعلية خبرية كشيته شرط مؤخر واو با جزائے مقدم جملة شرطية مبطوفا كريد به امين پنج تركيب قولہ وقد لا يكون تا من جنس ما قبلها بايد گفت ليكن بعد لفظ قد لا حرف نفى وبيان شرطية جازم فعل مضارع نأند است ۱۲ الكذا في حل التركيب ۱۲ صلوات بلانكه در دخول وخروج من مذهب است اول دخول از روستا حقيقت وخروج از روستا مجاز دوم بالعكس پس دخول مرافق برين مذهب بطريق مجاز باشد در رفتى است ك مذهب مختار همين است و در تلويح است كه اين مذهب اكثر خاهاه است و در ايضا ح است كه جمهور بخون بر آن اندوسم اشتراك اى دخول وخروج هر دو بطريق حقيقت است چهارم آنكه الى بر دخول وخروج دلالت نكند هر يك مع الدليل وان درست و در تلويح است كه اين مذهب مختار شمار كرده شدا و ماسوائے اين مذهب مذاهب ضعيفه اند پنج تفصيل چنانكه در كتاب است ومصنف از پنج مذاهب پنج را بد و وجرا اختيار كرده اول اين كه مذهب باضا يلك در كتب اصول ذكر كرده اند موافقت دارد و آن اينكه غايت اگر او را صدر كلام شامل است پس زير ميعاد داخل باشد مثل مرافق و اگر صدر كلام شامل نيت پس آن غايت خارج خواهد بود مثل الى الليل دوم محل به مذهب پنج به نتيجه مذاهب چهار گانه باشد زيرا كه اول و دوم موجب شك شده و همچنين اشتراك خواه لفظي باشد خواه معنوي موجب شك است پس در صورت جنسيت بعد ثبوت شمولى در خروج شك افتاد لهذا خروج شك افتاد لهذا خروج ثابت نخواهد شد زيرا كه شكوك فيها است و همچنين در صورت عدم جنسيت بعد ثبوت عدم تناول در دخول شك افتاد پس دخول نخواهد شد زيرا كه شكوك فيها است كذا في الشرح ۱۲ صلوات حتى بالعين لغت بنديليار است و ابن مسعود حتى مين بعين خوانده اند حتى بسه وجهى ايديك علفه و آن مثل جار است در معنى انتها ليكن واجب است كه در دخول حتى جزوے از اجزائے ما قبل باشد مرات الناس حتى الانبياء دوم ابتداء و استينافيه هم نام دارد و حرف ابتداء و آن حرف ابتداء است كه پس او كلام متناف غير متعلق بما قبل از روستا اعراب باشد از روستا معنى سوم جار و آن اصل است ومقصود بالبيان ۱۲ صلوات تركيب آن از سابق ظاهر است ۱۲ -

فی الزمان نحو نمت البارحة حتى الصباح وفي المكان نحو سرت
تأویح ۱۲ شب گذشته حیدیم له متعلق تأیید مقرر کنی الزمان متعلق باوست ۱۲

البلد حتى السوق وللمصاحبة نحو قرأت وردی حتى الدعاء
بناز ۱۲ خمر ۱۲ فعل بافاعل ۱۲ مفعول به است ۱۲ مفسر بالفتح ۱۲

ای مع الدعاء وما بعد ها قد یكون داخل فی حکم ما قبلها
مفسر بالکسرة ۱۲

نحو اكلت السمكة حتى راسها وقد لا یكون داخل فیہ نحو
خوردم ماہی را تا سر او ۱۲

المثال المذکور وهی مختصة بالاسم الظاهر بخلاف الی
ای نمت البارحة حتى الصباح ۱۲

فلا یقال حتاه ویقال الیه وعلى للاستعلاء نحو زید علی السطح
کما یقال والی زید ۱۲ مبتدا ۱۲ جار مجرور متعلق ثابت ۱۲

وعلیه دین وقد تكون بمعنى الباء نحو مرت علیه بمعنى
مضاف بالباء مضاف الیه و جار متعلق ثابت خبر و مثل آن بالا گذشت برای تقییل ۱۲ مثال استعلاء مجازی ۱۲

مرت به وقد تكون بمعنى فی نحو قوله تعالى ان كنتم علی
فعل بافاعل ۱۲

له نمت در اصل نومت بود بدین سبب حرکت نون کسره و او بنون و اوند و او را افکنند ندمت شد ۱۲ ۲۰ ترکیبش از سابق ظاهر الایینکه اسم بکون مقدم است ۱۲
۲۰ قولہ وی مختصه آه و او حرف عطف ہی مبتدا مختصه اسم مفعول با حرف جار اسم موصوف الظاهر صفت موصوف با صفت مجرور و گردید و جار مجرور متعلق مختصه شد و او
با متعلق خبر اول با حرف جار خلاف مضاف الی مضاف الیه و او جار مجرور متعلق ثابت خبر ثانی مبتدا با هر دو خبران خود جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ ۲۰ قولہ فلا یقال آه خاطر
عطف بر آن تعقیب للاحرف نفی یقال فعل مضارع مجرول حتاه مفعول المالمیم فاعله فعل با مفعول المالمیم فاعله جمله فعلیه خبریه نتیجیه گردید و همچنین ویقال باعتبار عطف جمله
نتیجیه است ۱۲ ۲۰ قولہ و علی دین و او حرف عطف علی حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب متصل مجرور متعلق ثابت مقرر گشته خبر مقدم دین مبتدا متعلق خبری مبتدا متعلق خبری
با خبر مقدم جمله اسمیه خبریه گردیده مضاف الیه مضاف که نحو باشد بواسطه حرف عطف گشت ۱۲ ۲۰ لیکن چون الی برضه آید الفش بیابدل میگردد زیرا که هر الفی که
در آخر حرف یا اسم غیر منتهان واقع شود وقت لحوق ضمیر در آخر میا منقلب میشود چو الیه و علیہ ولدیه و در حسی اختلاف است مبرود کو فیاں بنا بردن و او برضمرا اجازت
داوند بقول شاعر مصرع فقی حشاک یا این ابی زیاد تک گردند و جمهور ایشانند و ذوقول شاعر حکم کردند و گفتند که حسی هم بظاهر محقق است چرا که الی اصل است حتی
فرع پس حتی بر سبب انحطاط ترتبه خود برضمیه نمی آید و اگر در آید برطبق قاعده مذکور الفش را بیابدل سازند گویند حتی پس درین صورت الف را بغیر صورت
متغیر ساخته باشند زیرا که حکمت بودن الی که اصل و وسیع الصرف است از حسی استغناست و اگر الفش بحال خود ماند عطف امثال که الی و علی و غیره باشد
لازم می آید ۱۲ شرح ۲۰ مثال استعلاء مجازی و از همین قبیل است کان علی ربک حتما مقضیا زیرا که او تعالی از استعلاء شئی برتر است ۱۲ کذا
فی الرضی ۱۲ -

سفرای فی سفر و عن لبعد و المجاوزة نحو رمیت السهم عن
مفسر مبتدا ۱۲۱ خبر ۱۲ فعل با فاعل ۱۲ مفعول ۱۲

القوس و فی للظرفیة نحو المال فی الکیس و نظرت فی الکتاب و
مجرد ۱۲ مبتدا ۱۲۱ خبر ۱۲ مثال ظرفیت حقیقی ۱۲ فعل با فاعل ۱۲ مثال ظرفیت مجازی ۱۲

للاستعلاء نحو قوله تعالى ولاصلبناکم فی جذوع النخل و
خبر مبتدا باعتبار عطف ۱۲ البتہ بار و خواہم کشیدہ شمارا بر شاخہا سے درخت خرما ۱۲

الکاف للتشبیہ نحو زید کالاسد و قد تكون رائدة نحو
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ زید مثل شیر است ۱۲ ضمیر در و متعتر اسم متکون ۱۲ ضمیر متکون ۱۲

قوله تعالى ليس كمثلہ شیء و منذ لا ابتداء الغایة فی
نیست مثل او چیز سے ۱۲ خبر مقدم ۱۲ اسم متعتر ۱۲ مبتدا ۱۲ معطوف ۱۲ جار مجرور متعلق ثابتان مقدر خبر ۱۲

الزمان الماضي نحو ما رأیتہ مذیوم الجمعة او مذیوم الجمعة
ای ابتداء عدم رؤیتہ ای ایاہ کان یوم الجمعة الی الان و قد تكونان

بمعنی جمیع المدة نحو ما رأیتہ مذیومین او منذیومین

لہ قولہ نحو قولہ تعالیٰ نحو مضاف بجانب قول کہ مصدر و مضاف است بجانب ضمیر واحد مذکر غائب موصوف و تعالیٰ فعل با فاعل صفت و او حرف عطف لام حرف تاکید اصلین فعل انما ضمیر واحد متکلم و انما در و متعتر فاعل کم مفعول بہ فی جار معنی علی با مجرور جذوع کہ مضاف است بجانب النخل متعلق بفعل فعل با فاعل و مفعول بہ و ہر دو متعلق خود جملہ فعلیہ خبریہ گردید ۱۲ کہ قولہ لیس کمثلہ الخ لیس فعل ناقص کاف جار با مثلہ مضاف الیہ مجرور ضمیر مقدم شی اسم لیس پس جملہ فعلیہ شد ۱۲ کہ قولہ ما رأیتہ الخ حرف نفی رأیت فعل با فاعل ضمیر مفعول نہ جار با یوم مضاف و الجمع متعلق الیہ مجرور متعلق فعل شد و او با فاعل و مفعول و متعلق جملہ فعلیہ شد و همچنین با بعد او باعتبار عطف متعلق فعل است و این مفسر است و با بعدش مفسر چنانچہ پیشتر استی ۱۲ کہ قولہ ابتداء مضاف عدم مضاف الیہ مضاف برویت مصدر کہ مضاف است بلیتہ متکلم فاعل و ایاہ مفعول مصدر با فاعل و مفعول مضاف الیہ و او با مضاف خود اسم کان مقدم شد کان فعل ناقص ضمیر متعتر رابع با بتدا اسم کان یوم مضاف الجمع مضاف الیہ متعلق ثابتا خبر الی الان جار مجرور متعلق کان یا انکہ ابتداء مبتدا و کان آہ جملہ خبریہ شد ۱۲ ف موصوف با صفت مجرور جار کہ متعلق ثابتان مذکور است ۱۲ کہ قولہ نحو ما رأیتہ آہ جار نفی رأیت فعل با فاعل ضمیر منصوب متصل واحد مذکر غائب مفعول مذرف جار یومین مجرور معطوف علیہ و احرف عطف منذ حرف جار با یومین مجرور معطوف معطوف علیہ با معطوف متعلق بفعل فعل با فاعل و مفعول بہ و متعلق جملہ فعلیہ خبریہ گردیدہ مفسر بالفتح شرای حرف تفسیر جمیع مضاف مدۃ مضاف الیہ و مضاف ہجستین الفطاع مضاف الیہ و مضاف و ہمیں ہج رویت مضاف الیہ و مصدر مضاف بجانب فاعل کہ با ضمیر واحد متکلم است و ایاہ مفعول بہ رویتہ با فاعل و مفعول بہ مضاف الیہ مضاف شد مضاف با مضاف الیہ نیز مضاف الیہ کہ مدۃ باشد گردیدہ مدۃ با مضاف الیہ ہم مضاف الیہ مضاف کہ جمیع باشد گذشتہ و او با مضاف الیہ مبتدا شد یومان خبر او مبتدا با خبر جملہ اسمیہ خبریہ شدہ مفسر بالکسر گردید ۱۲ -

والله لن افعل كذا وقد يكون جواب القسم محذوف ان كان
ترکیب جمله امثله مانند تامل در مابقی ظاهر است ۱۲

قبل القسم جملة كالجملة التي وقعت جوابه مثل زيد عالم

والله ای وایله ان زید عالم او كان القسم واقعا بين الجملة
متعلق بافتم مقدره که مضارع واحد متکلم است ۱۲
مفعول فيه واقعا ۱۲

المذكورة مثل زيد والله عالم ای والله ان زید عالم وحاشا
ترکیب همه ظاهر است ۱۲

وخلو وعد اكل واحد منها الاستثناء مثل جاءني القوم حاشا زيد
جار مجرور متعلق بمحذوف خبر ۱۲
فعل با فاعل ۱۲

وخلو زيد وعد ازيد وقال بعضهم ان الاسم الواقع بعدها يكون
مستثنى ۱۲

منصوب على السفولية فحينئذ تكون هذه الالفاظ افعالا و
ع

الفاعل فيها ضمير مستتر دائما فالمثال المذكور في معني جاءني
مضاف عليه مضاف الیه ۱۲
موصوف باصفت مبتدأ ۱۲
مفعول جار مجرور ثابت خبر ۱۲
در بعضه کافی المثال ۱۲

له قوله وقد يكون جواب آه واو حرف عطف قدر له تحقيق وتعليل مضارع يكون فطرا افعال ناقصة جواب مضاف بجانب القسم ثم محذوف ما خبر يكون باهم خبر جملة فعلية خبرية كروية جزاء
مقدم شان حرف شرط مقضي دو جمله كان فطرا افعال ناقصة قبل مضاف بجانب القسم مفعول فيه ثابت مقدر مفعول فيه خبر كان شد جملة موصوف كاف حرف جار الجملة موصوف التي
اسم موصول وقعت فعل ماضی معروف ضمیر واحد مؤنث غائب راجع بجانب جمله فاعل او جواب مضاف بجانب ضمیر واحد مذكر غائب مفعول به جملة فعلية خبرية شده
صله كغنت موصول باصلة صفت موصوف باصفت مجرور جار مجرور متعلق ثابت مقدر صفت موصوف باصفت ام كان كان باهم خبر جملة فعلية خبرية شده شرط نحو شرط باجزاء مقدم
جملة شرطية كزيد ۱۲ حل ۱۲ این جمله که در میان شما واقع است یا بعرض قسم دارد که دیده است یا اعتبار یعنی جواب قسم واقع است گو یا محض است از جواب قسم و کلام پس جمله
اسیر قرینه بخلاف جواب قسم دلالت میکند و در حقیقت آن جمله جواب قسم نباشد مثل ای که میگوید که چگونه فعل ربك بعدا که پس هل في ذلك فسو لذي حتى يحجج وط
واقع است دلالت میکند که لیو اخذن و یعاقبن که جواب از الفعج و لیکال عشیتر که واقع است ازین جا محذوف شده ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ قوله وقال بعضهم آه
واو حرف عطف قال فعل ماضی معروف بعض مضاف بجانب ضمیر جمع مذكر غائب فاعل ان با کس حرف مشبیه لفعول هم منصوب و خبر مرفوع میخبر الیه اسم موصوف الواقع
اسم فاعل که بعد مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غائب مفعول فيه او صفت است ام ان يكون فعل ناقص خبری مستتر ام منصوب باهم مفعول علی جار با مفعولیه مجرور متعلق او
منصوب با متعلق خبری چون باهم خبر جملة فعلية خبریه كرویه خبر ان شدن باهم خبر موقوله قال با فاعل و قوله جملة فعلية خبریه معطوفه كرویه ۱۲ قوله فحينئذ آه تقدیر او فحين
اذا كان كذا فا حرف عطف برائے تعقيب حین مبدل منه و بدل که مضاف است بسو سے كان كذا جملة فعلية خبر محذوف است مضاف الیه را که جمله فعلية بود و حذف کردند
تو بن عوض در آخر و اندر نیندند شده و او مفعول فيه تكون و بنده اسم اشاره با مشار الیه خود که الالفاظ باشد اسم او افعالا خبر او تكون باهم خبر و مفعول فيه جملة فعلية خبریه
معطوفه كرویه ۱۲ ۱۲ قوله كذا فی المثال المذكور كاف حرف جار باهم موصول فی حرف جار المثال موصوف المذكور صفت مجرور شد جار با مجرور متعلق ثابت مقدر كغنت واو
فعل ماضی معروف مجرور مستتر ضمیر فاعل فعل با فاعل و متعلق جملة فعلية خبریه كرویه صله شد موصول باصلة مجرور كغنت جار با مجرور متعلق ثابت مقدر كرویه و خبر
مبتدأ مفعول محذوف است که نظیره باشد ۱۲ حل ۱۲ مضاف مضاف الیه جار با مجرور متعلق محذوف تا کید مبتدأ که حاشا معطوف باشد ۱۲ عه غیر متصرفه
سبب قیام اینها مقام الا و او متصرف نیست ۱۲

القوم حاشا زيدا و خلا زيدا و عدا زيدا و اذا وقعت خلا و عدا
مفعول فيه ۱۲ كلمه شرط ۱۲ جمله فعلیه شرط ۱۲ فعل ماضی معروف ۱۲

بعد ما مثل ما خلا زيدا و ما عدا زيدا و في صدر الكلام
مفعول فيه ۲ باعتبار عطف متعلق فعل ۱۲

مثل خلا البيت زيد او عدا القوم زيد اتعینتا للفعلیة
ای من زید ۱۲ تجاوز کرد قوم زید را ۱۲ مفعول ۱۲ فعل با فاعل جمله خبریه ۱۲ متعلق فعل ۱۲

النوع الثاني

موصوف باصفت مبتدا ۱۲

الحروف المشبهة بالفعل وهي تدخل على المبتدا والخبر تنصب
متعلق بالمشبهه ۱۲ جمله خبر ۱۲ متعلق تدخل ۱۲

المبتدا وترفع الخبر وهي ستة حروف ان وان وهما التحقيق
ای و ثانیهها ۱۲ میز مضاف ۱۲ بر تمیز خبر ۱۲ ای مصدر ۱۲ خبر مبتداست مضاف ۱۲ مبتدا ۱۲ مضاف ۱۲

مضمون الجملة الاسمية مثل ان زيدا قائم اي حققت قيام
مضاف اليه مضاف ۱۲ با اسم و خبر جمله اسمیه مفسر ۱۲ جمله فعلیه مفسر ۱۲

زيد و بلغني ان زيدا منطلق اي بلغني ثبوت انطلاق زيدو
خبر ۱۲

له برواقف توقع استعمال قول ما هذا الكلام في معنى ذلك الكلام پوشيده نيست كه اين كلام و تفریح او بر كلام سابق معنی ندارد فامل ۱۲ شرح در بعضی نسخ في المثال المذكور
نحو جاء في القوم حاشا زيدا و خلا زيدا و عدا زيدا واقع است و موافق همین نسخه تركيب بر این ماشيه ثبت است ۱۲ ۱۳ قوله ما مصدریه است و موضوع خلا نصب است
بنابر حال بودن بتاويل المصدر با اسم فاعل یا بنا بر ظرفیت به تقدیر وقت ای خایلیا میچیم عن زید او وقت خلوم هم عن زید ۱۲ ۱۳ قوله متعین بفعلیت نخواهند بود و احتمال
حرفیت نخواهند داشت و جر می و کسائی و فارسی و این جنی بجواز جر بعد ما خلا و ما عدا تقدیر زیادت مازم کرده این هشتم روموده باین طریق که اگر به قیاس گفته اند پس
این قول فاسد است زیرا که ما قبل جار مجرور زیاده نمی شود بلکه بعدا و مثل عاقبل فجارحه و اگر بسمع گفته اند پس این از شد و ذ است که بر و قیاس درست نخواهد شد ۱۲ اش
که فرق در میان ان مفسوره و ان مفتوحه ایکن ان مفسوره معنی جمله را تقدیر دهد و مفتوحه جمله را بتاويل مفرد میگردد اند زیرا که بجهت بودن فتح هر دو جانش را بشی بفعال است و ما
بعد فعل که مفردی باشد لهذا ما بعد آن را در تاويل مفرد ساخته اند که در مثل فعل است پس مفسوره میشود و قتیکه خبر از اعیان می آید مثل زیدانه فاضل و این قول العلم از حسن
را با وجود بیکسره واجب است شامل نیست و چون در ابتداء در آید نیز مفسوره باشد چنانچه اعطینا ک الکوثر در در صله هم مثل و آیتنا من الکنوز زمان مضافه لکنوه بالعصبة اولی القوة
در جواب قسم نیز مثل و اللذان زیدا قائم و هر گاه پس قول که معنی ظن و یقین است در آید و از ان حکایت خبر مقصود بود مثل قال انی عبد الله نیز بیکسره باشد و پس ندایم چون
یئس ان الله اصطفی الکم الدین و پس حتی که بر آید ابتدا باشد نحو عرض حتی انهم لا یجوزون و پس و او حال مثل و ان رفیقا من المؤمنین لکاربون و پس حروف افتتح مثل الان اولیاء
الله اتخوف علیهم و پس حروف تصدیق مثل نعم ان فاضل و در جواب کسیکه گوید زید فاضل و مفتوحه میبندد هر گاه فاعل یا مفعول یا مضاف الیه که مقالیه حیث باشد زیرا که در مضاف الیه
اصل افراد است مثل اولم یکنهم ان انزلنا و لا تخافون انما اشرتم و فعلت هذا من حیث انک تحب و یحیی چون مبتدا واقع شود چون و من آیاتهم انک ترضی الارض خاشعۃ یا جزو
بحرف جر باشد یا پس لولا امتناعه یا بالوشرطیه یا بعد ما تو قتیبه یا مذ و من ذ اسمیه در آید مفتوح بود مثل عجب من انک قائم و لولا انک منطلق و لولا انک قمت و اجلس ما ان
زید قائم و ما رأیته منذ انک سافر ۱۲ که ذی المنهل و الشرح ۱۲ ۱۳ قوله و بلغني ان زيدا منطلق الخ بلغ فعل ماضی نون و قایمه یعنی نگه دارنده فعل از سوره به سبب بیا تمیز
واحد متکلم مفعول بان بالفتح حرف مشبه بالفعل زید اسم منطلق خبر ان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه بتاويل مفرد شده مفسره بالفتح که دیدای حرف تفسیر ثبوت (بقیصه پر در همین)

كان وهي للتشبيه نحو كان زيد اسد ولكن وهي للاستدال
 ثالثا مبتدأ محذوف ۱۲ مبتدأ ۱۳ خبر ۱۲ رابعها ۱۳ مفسر ۱۲

اي لدفع التوهم الناشئ من الكلام السابق ولهذا لا تقع الا بين
 متعلق ناشئ ۱۲ موصوف ۱۳ صفت ۱۲ تفسیر ۱۲

الجملتين اللتين تكونان متغايرتين بالمفهوم مثل غاب زيد
 فعل ۱۲ فاعل ۱۲

لكن بكرة حاضر وما جاءني زيد لكن عمرا جاءني وليت وهي
 اسم ۱۲ خبر ۱۲ فعل ۱۲ اسم ۱۲ جملہ خبریہ ۱۲ خامسها ۱۲

للتمني مثل ليت زيدا قائم اي اتمني قيامه ولعل وهي
 مبتدأ ۱۲ متعلق محذوف ۱۲

للترجي مثل لعل السلطان يكرمني والفرق بين التمني و
 مبتدأ ۱۲ متعلق محذوف ۱۲

الترجي ان الاول يستعمل في الممكنات كما مرو المستغاث
 بتاويل مفرد خبر مبتدأ ۱۲ متعلق يستعمل ۱۳ معترضه ۱۲ معترضه ۱۲

مثل ليت الشباب يعود والترجي مخصوص بالممكنات فلا
 مبتدأ ۱۲ خبر ۱۲ متعلق به مخصوص ۱۲

(بقية حاشية ص) مصدر مضاف بجانب الا انطلق كفاعل اوست واو هم مصدر مضاف لـ وحي فاعل خود که زيد است ثبوت بامضاف اليه خود مفسر بالکسر مفسر بالفتح مفسر بالکسر فاعل بلغ گشت فعل با فاعل و فعل جمله فعلية خبرية كزیده بواسطه حرف عطف مضاف اليه مضاف که مثل باشد گشته ۱۲ عه جار مجرور متعلق ثانيا بمتن خبر ۱۲ -
 (حاشية صفحہ ہذا) لہ قولہ ولہذا لا تقع الا بين آه واو حرف عطف لام حرف جار بارک تشبيه بمعنى انبه وذا آم اشارة بمعنى التميز وها مع ذاك آم شد محلاً مجرور جار بالجرور متعلق لا تقع شد لا حرف نفی تقع فعل مضارع معروف ہی ضمیر فاترہ راجع بجانب لکن فاعل الاحرف استثناء بمعنى زيد کلا ميک غير موجب و مستثنى منه در مذکور نباشد الا از روی لغو بود بين مضاف بجانب الجمليتين کہ موصوف است اللتين آم موصول بکونان فعل ناقص هما ضمير تنظييه مؤنث درو مستتر اسم و متغايرتين آم فاعل با حرف جار مفهوم مجرور جار بالمجرور متعلق متغايرتين واو با متعلق خود خبر بکونان واو با آم و خبر جمله فعلية خبرية شد موصول موصول باصل صفت موصوف با صفت مضاف اليه مضاف يا مضاف اليه مفعول فيه فاعل و مفعول فيه و متعلق مقدم خود جمله فعلية خبرية معطوفه كزید ۱۲ لہ قولہ يكرمني آه فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلية خبرية شده خبر
 لعل شد واو با آم و خبر جمله اسمية انشائية گشته مضاف اليه مضاف که مثل باشد ۱۲ لہ قولہ ليت الشباب آه ليت حرف مشبه بالفعل الشباب اسم و يعود فعل مضارع معروف بضمير مستتر فاعل او فعل با فاعل جمله فعلية خبرية شده خبر ليت شد ليت يا آم و خبر جمله اسمية انشائية شد ۱۲ لہ قولہ فلا يقال آه فا برکت تعقيب حرف لا حرف نفی يقال فعل مضارع مجهول لعل با آم و خبر مفعول مالم يسم فاعل فعل مجهول بامفعول مالم يسم فاعل جمله فعلية خبرية نتيجة كزید ۱۲ حل عه متعلق ثابتاً حال يا متعلق ثابت خبر ثانی ۱۲ عه حرف مشبه بالفعل اسم مضمون و خبر فروع می خواهد ۱۲ -

يقال لعل الشباب يعود وتدخل ما الكافة على جميعها فتكفها
 صفت فاعل تدخل ۱۲ جار مجرور متعلق بتدخل ۱۲ مضاف اليه مجرور ۱۲ مفعول به ۱۲
 عن العمل كقوله تعالى انما الحكم الاله واحد وانما زيد منطلق
 متعلق به تكلف ۱۲ مبتدأ ۱۲ خبر ۱۲ صفت الاله ۱۲

النوع الثالث

ما ولا المشبهتان بليس في النفي والدخول على المبتدأ والخبر
 ترفعان الاسم وتنصبان الخبر وتدخل ما على المعرفة والنكرة
 فعل فاعل ۱۲ مفعول به ۱۲ معطوف برفع ترفعان ۱۲
 مثل ما زيد قائما ولا تدخل الا على النكرة نحو ارجل ظريفا
 مستثنى ۱۲ متعلق بتدخل ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲

النوع الرابع

حروف تنصب الاسم فقط وهي سبعة احرف الواو وهي
 موصوف ۱۲ صفت ۱۲ مفعول ۱۲
 مبتدأ ۱۲ خبر مبتدأ هي مجزوف ۱۲

له بعد دخول ما كاذة اعمال والفاي ليت جازر است مثل قول الشاعر شعر الاليتما هذا الحمام لنا - والى حمامتنا ونصف فقدى - يرفع ونصب هذا الحمام وميرد الفاعل من رايته
 كرده واعمال قليل است به سبب ضعيف شدن معنى فعل در هر دو در علما و كانا ولكنما اعمال مسموع نه شد و نرد كاسي واكثر نحا قياس اينها وراعمال بر ليتما شائع
 است به سبب عدم فرق در ميان اينها و در ميان ليتما و هر گاه در ليتما با وجود ضعيف شدن معنى فعل اعمال مسموع شاگرد يرس حروف هم اعمال درست شود و عجب نبود ليكن الفا اولي
 است بالاتفاق به سبب عدم سماع و شبويه در خبر ليتما صرف بسبب سماع مشرط لئال لانغ مينايد نه ديگر حروف و مذهب شهران است كه ما كاذة حرف است و ابن در توكيد گفته كه مكره مهم است
 بمنزله ضميرشان پس اسم خواهد بود و جمله كه بعد اوست خبر ۱۲ كذا في الرضى و كلف و دلفت معنى باز اليتادان چون به سبب اين ما كه بزوف مشابه بفعل داخل ميشود و حروف مذكوره از اعمال بازي
 ايستند لهذا ورا ما كاذة نام نهادند ۱۲ ۱۲ نرد علمت معانى لفظ انما موضوع است براتى هر چه بر چيزيه مثل انما قام زيد يا چيزيه بر حكم مثل انما زيد قائم ۱۲ ۱۲ قوله النوع
 الثالث الخ النوع موصوف بالثالث صفت مبتدأ شد ما معطوف عليه ولا معطوف موصوف المشبهتان اسم مفعول با حرف جار ليس مجرور محلا متعلق بمشبهتان في حرف جار النفي
 معطوف عليه و او حرف عطف الدخول مصدر على جار المبتدأ معطوف عليه و او حرف عطف الخ معطوف معطوف عليه با معطوف مجرور جار مجرور متعلق بالدخول و او متعلق
 خود معطوف معطوف عليه با معطوف مجرور جار مجرور متعلق بالمشبهتان و المشبهتان با متعلقات صفت موصوف با صفت خبر مبتدأ و او با خبر جمله اسميه خبر به ابتداء
 شد ۱۲ و ابن جنى و خوش بر معرفه هم جازر و شتر و بعض اشعار را مستند خود گر دايده و در ديگر تان و تلبش ميكنند و در سهيل با و وصف تصریح بندارت دخول
 لا بر معرفه قياس مستد اين جنى جازر شمرده ۱۲ عه اى اذ انصبت به الا اسم فانه عن ان تجعلها عاملة غير عمل النصب ۱۲ -

بمعنی مع نحو استوی الماء والخشبۃ والاهوی للاستثناء نحو
متعلق بتأیید خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ فعل ۱۲ فاعل ۱۲ مفعول مع ۱۲ ثانیهما ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

جانی القوم الا زید او یا وهی لنداء القریب والبعید وایا وهیا
مستثنی با مستثنی امز فاعل ۱۲ جار مجرور متعلق بتأیید خبر ۱۲ جار مجرور متعلق بتأیید خبر ۱۲ مثل ترکیب جمله سابق ۱۲

وهما لنداء البعید وای والهمزة المفتوحة وهما لنداء
سادسها ۱۲ سابعا ۱۲ جار مجرور متعلق بتأیید خبر ۱۲

القریب وهذه الحروف الخمسة تنصب الاسم اذا كان

مضافا الی اسم اخر نحو یا عبد الله وایا غلام زید وهیا شریف
مضاف مضاف الیه مفعول به ۱۲

القوم وای افضل القوم وای عبد الله وترفع الاسم ان لم
مضاف مضاف الیه ۱۲

یکن ذلك الاسم مضافا مثل یا زید ویا رجل

النوع الخامس

موصوف صفت مبتدا ۱۲

حروف تنصب الفعل المضارع وهی اربعة احرف
خبر موصوف ۱۲ جمله فعلیه خبریه صفت ۱۲ موصوف صفت مفعول ۱۲

له قول استثناء بیرون کرون ودر اصطلاح نحو بیان بیرون کردن چیزی را از حکم ماقبل بجز اولاد او آنچه در معنی الاستثناء مستثنی بر دو قسم است متصل و منقطع متصل آنکه از وشی
ذی عدد بلا و آنچه در معنی الایود بیرون باشد و منقطع آنکه بشی ذی عدد بلا و غیره بیرون نه باشد پس تعریفیکه صاحب منتخب نموده بر هر دو قسم مستثنی راست نمی آید ۱۲ له قوله
هذه الحروف الخمسة آه واد حرف عطف هذه اسم اشاره الحروف موصوف والخمسة صفت موصوف باصفت مشار الیه درست اسم اشاره با مشار الیه مبتدا تنصب فعل مضارع معرف
بی ضمیه غایبه راجع بجانب هذه الحروف فاعل الاسم مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گردیده جزای مقدم شد اذا کلمه شرط مقضی دو جمله کما فعل از افعال ناقصه
بر ضمیه واحد رابع بسوی اسم او مضافا فاعل الاسم مفعول الی حرف جار با مجرور اسم موصوف و آخر صفت متعلق خود خبر کان و او اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گردیده
شرط باشد شرط موخر با جزئیات مقدم جمله شرطیه گردیده خبر مبتدا هذه الحروف و مبتدا یا خبر جمله اسم معطوفه کشت ۱۲ حل ۱۲ یحرف نداء قائم مقام ادعوا فعل ضمیه مشکلم
فاعل عبد الله مضاف با مضاف الیه مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه و ضمیه در ایادیه و ای و همزه باید گفت ۱۲ له قوله وترفع الاسم ان لم یکن ذلك الاسم آه و او
حرف عطف وترفع فعل ضمیه غایبه فاعل الاسم مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه و ضمیه در ایادیه و ای و همزه باید گفت ۱۲ له قوله وترفع الاسم ان لم یکن ذلك الاسم آه و او
ذلك اسم اشاره الاسم مشار الیه اسم... یکن مضافا خبر و یکن با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه شده شرط موخر گردیده شرط موخر با جزئیات مقدم جمله شرطیه گردیده خبر مبتدا که هذه الحروف
الخمسة باشد باعتبار عطف ۱۲ حل ۱۲ عه ایس حروف آخر فعل مضارع اللفظیا با تقدیر ارفع و هندی بر کار آخر فعل مضارع ضمیه تشبیه و جمع مذکر واحد مؤنث حاضر نباشد و یکن
اتصال ایس ضمائر نون اعرابی را سا قفا گردانند و بانون ضمیه جمع مؤنث مبین بر سکون باشد زیرا که نون با قبل خود سکون میخوابد پس با قبل نون فتح (بقیة حاشیه ص بر یکن)

ان ولن وکی واذن فان للاستقبال وان دخلت علی الماضي
مبتدا ۱۲ جار مجرور متعلق بجاوبت ۱۳ ان متصلة بمعنى اگر چه ۱۲

نحو اسلمت ان ادخل الجنة وان دخلت الجنة وتسمى هذه
فعل با فاعل ۱۲ ناصبه ۱۳ مفعول به ۱۲ نفل مجرور ۱۲

مصدرية ولن لتأكيد نفی المستقبل مثل لن ترانی واصلاها
مفعول ثانى ۱۲ مبتدا ۱۳ خبر تقديرية ثابته ۱۲ مضاف اليه ۱۲

لان عند الخليل فحذفت الهمزة تخفيفا فصارت لان
فعل ناقص ضمير اسم ۱۲ خبر صار ۱۲

ثم حذفت الالف لالتقاء الساكنين فبقیت لن وکی للسببية
فعل مالم فاعله ۱۲ مفعول مالم السیم فاعله ۱۲ مجرور مضاف ۱۲ مضاف اليه ۱۲ فاعل ۱۲

ای يكون ما قبلها سببا لما بعدها مثل اسلمت کی ادخل الجنة
فعل با فاعل ۱۲ ناصبه ۱۳

فان الاسلام سبب لدخول الجنة واذن للجواب والجزاء
مجرور جار متعلق ۱۲ مبتدا ۱۳ با معطوف متعلق بجاوبت خبر ۱۲

وهو لا يتحقق الا فى الزمان المستقبل فهى لا تدخل الا على
مبتدا ۱۲ جملة فعلية خبرية ۱۲ جار ۱۲ موصوف با صفت مجرور

(بقية حاشية ص) مكن به شد و حذف نون هم بجهت ضمیر بودن او مکن نیست و آنکه با ضمیر تشبیه و جمع مذکر و محاطه للاحق است اعراب بر رفع باشد و در حالت نصب و جزم ساقط شود و تقدیم نواصب بر جواز هم بجهت آن که اصل و نواصب فعل مضارع آنست که فعل مضارع را بنا و ایل هم مصدری گردان پس مناسب شد که اعراب که مضارع را هم می نماید پس اعراب هم ۱۲ شرح بترقات - (حاشیه صفحه پنجا) له قوله وان ان خبر مبتدایه محذوف است که احد با باشد با مفعول بقوله اعنی و یجنس لن ان ۱۲ له ان بجهت مشابهت او با ان مشدده در اینکه هر دو جمله را بنا و ایل مفرد میگردانند و کل شما پیدا چنانکه معنی احب ان تقوم احب قیامک میگویند و سرف باقی به سبب مشابهت ایشان با ان درین که یک برای استقبال است نزد هم بر عمل می نمایند و نزدیک خلیل سه باقی خود عامل نبی شوند بلکه بعد ایشان ان مضمی باشد ۱۲ شرح بترقات ۱۲ له قوله واصلا لان آه و او حرف عطف اصل مضاف بجانب ضمیر غائب راجع بجانب لن مبتدایان ذو الحال عن مضاف بسوی الخلیل مفعول فیه ثابتاً مقدر و او با مفعول فیه حال ذو الحال باحال خبر مبتدایه مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ له قوله و فراء اصل لن مبتدایان ذو الحال ان لالفت به انقلاب الف بنون قائل شده و سین و یون بر اعراف بر اسرگه ۱۲ که ان فی الرضی ۱۲ ۱۲ له قوله فحذفت الهمزة آه فاحرف بر آن تعقیب حذفت فعل ماضی مجهول الهمزة مفعول مالم السیم فاعله تخفيفاً مفعول له فعل مجهول با مفعول مالم السیم فاعله و مفعول له جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ له قوله وکی مبتدا للسببیه جار مجرور متعلق بجاوبت خبر مفسره بالفح ای حرف تفسیر بکون قطعاً از فعل ناقص ما اسم موصول قبل مضاف بجانب ضمیر غائبه راجع بجانب کی مفعول فیه مثبت مقدر که فاعل او ضمیر واحد مذکر غائب که هو است و در مستتر فعل با فاعل و مفعول فیه جمله فعلیه خبریه گردیده موصول باصل اسم بکون سبباً خبر لام حرف جار ما اسم موصول بعد مضاف بجانب ضمیر مفعول فیه مثبت مقدر که هو ضمیر فاعل در مستتر است فعل با فاعل و مفعول فیه جمله فعلیه خبریه گردیده صلح مجرور جار با مجرور متعلق بکون و او با هم و خبر مفسره بالکسر مفسره بالفح با مفسره بالکسر مجرور جار با مجرور متعلق ثابته مقدر و او با متعلق خود خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گذشت ۱۲ عه واذن اصل او اذان بود بر آن تخفیف الف را حذف کردند و وقتی گفته ظن غالب من اصل او اذ ظرفیه است بعد حذف جمله که مضاف الیه بوده تنوین بعوض او دادند ۱۲ عه قوله الا الا حرف استثناء در اینجا لغو است پس فی الزمان متعلق فعل خواه بود و همچنین علی الفعل المتقبل متعلق تدخل خواهد بود زیرا که الا در اینجا هم لغو است ۱۲

الفعل المستقبل مثل اذن تدخل الجنة في جواب من قال اسلمت
نائبه ۱۲ فعل بافاعل ۱۲ مفعول فيه ۱۲ فعل بافاعل جمله مقوله ومفعول به ۱۲

النوع السادس

حروف تجزم الفعل المضارع وهي خمسة احرف لم ولما و

لام الامر ولا النهي وان للشرط والجزاء فلم تجعل المضارع
مبتدا ۱۲ صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ لفظ لم مبتدا ۱۲ مفعول اول ۱۲

ماضيا منقيا مثل لم يضرب بمعنى ما ضرب ولما مثل لم
مفعول موصوف ۱۲ صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ منيع فعل بافاعل جمله فعلية ۱۲ جازم ورا منعلق نحو ف جزم ۱۲ مضاف اليه ۱۲ مبتدا ۱۲ مضاف اليه ۱۲

لكنها مختصة بالاستغراق مثل لما يضرب زيد اي ما ضرب

زيد في شئ من الازمنة الماضية ولا الامر وهي لطلب
مجرد زبون ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲

اي هرگاه فعل مضارع صحيح الآخر باشد در آخر او اس حروف جزم کنند وقت اتصال ضمير تثنيه و جمع مذكو ومخاطبه نون اعرابي ساقط گردد و چون آخرش نون ضمير جمع مؤنث نيز چون فعل مضارع مبني بود و چون سابق از اس ذكر نواصب فعل مضارع بود لهذا پس او ذكر جوازم مناسب افتاد و چون فعل مضارع ناقص الآخر باشد لام كلمه بيقتد ۱۲ و اس حروف بمشابهت ان عمل جزم مي نمايد لهذا مناسب آن بود كه مثال ان جازم مقدم مي آورد و ديگر جوازم ۱۲ شرح مقدمه ز محشر ۱۲ و گنگ فعل مضارع بر لم فروغ ميشود بسبب ضرورت مثل قول شاعر عه لولا فارس من نعم و اسر بهم يوم الصليق لم لو فون بالجار ۱۲ كه ذاتي الشرح الوائي ۱۲ و قوله ولما مثل لم درين كه مضارع را ماضى مى گرداند باعتبار زمانه و اس مذنب جهولا است و جزم دلى در لم ولما ميگويد كه هر دو لفظ مستقبل را ماضى مى گرداند معنى او و اول صحيح است كه او را نظيرست سولت ثانيا كه نظير ندارد ۱۲ شرح و اني و هرگاه لما بهمان لم است زباده شده است بر لفظ ما مثل اينما و اما شرط پس بجهت همين زيادت به چند انشاي خاص گرديد كه در معنى نفي امر متوقع است مثل قدر ماضى مثبت براسه كه ميگويند متوقع سواري امير باشد كه قتمى شود لما برك الامير مثل قدرك در ايجاب دوام لما برادوات شرطى آيد پس ان لما يعرب درست نباشد بخلاف ان لم يعرب سوم حذف فعل مجزوم درو جائزست بخلاف لم مثل شارفت المدينة ولما اي لما دخلها ۱۲ كه ذاتي شرح الوائي والرضي ۱۲ تركيب ۱۲ قوله لكنها محققة آه لكن حرف مشبه بالفعل ضمير غائبه راجع بجانب لما اسم او محلا منصوب محققة اهم مفعول با حرف جار الاستغراق مجرور متعلق محققة و او با متعلق خود و خبر لكن با هم و خبر جمله اسميه خبريه گرديد ۱۲ و قوله و لام الامر آه و حرف عطف لام مضاف بجانب الامر با مبتدا است و خبر او مثل يعرب آه باشد درين صورت و هي لطلب آه جمله معتدله خواهد بود و يا خبر مبتداست كه حذف است كه تا انتها باشد درين طور قوله و هي آه جمله اسميه معطوف باشد و قوله مثل يعرب خبر مبتدائى محذوف است كه مثال باشد پس تركيب قوله و هي لطلب الفعل آه آنكه او و حرف عطف هي مبتدا لام حرف جار لطلب مصدر مضاف بجانب فعل كه فاعل است اما حرف عطف عن حرف فاعل موصوف يا غائب صفت مجرور جار با مجرور معطوف عليه او حرف و معطوف عليه او حرف عطف عن حرف جار الفاعل موصوف المتكلم صفت مجرور جار با مجرور معطوف و همچنين او عن المفعول المتكلم معطوف عليه با معطوفات متعلق مصدر كه لطلب باشد مصدر با مضاف اليه و متعلق مجرور و شرط جار با مجرور متعلق ثابت مقدر و او با متعلق خبر مبتدا با مبتدا با خبر جمله اسميه خبريه معطوفه باشد ۱۲ و تركيب امثال اين تا قوله و الشرط و الجرا مكرر كه شدت

الفعل اما عن الفاعل الغائب مثل ليضرب او عن الفاعل

المتكلم مثل لا يضرب ولنضرب او عن المفعول الغائب

مثل ليضرب او عن المفعول المخاطب مثل لتضرب او عن

المفعول المتكلم مثل لا يضرب ولنضرب ولا النهي وهي مبتدا ۱۲

ضد لام الامراى لطلب ترك الفعل اما عن الفاعل الغائب مضاف اليه ۱۲ مضاف اليه ومضاف ۱۲

او المخاطب او المتكلم مثل لا يضرب ولا تضرب ولا اضرب

ولا تضرب وان وهي تدخل على الجملتين والجملة الاولى متعلق تدخل ۱۲ مبتدا ۱۲

تكون فعلية والثانية قد تكون فعلية وقد تكون تركيبية من اقسام سابق ظاهر ۱۲

اسمية وتسمى الاولى شرطا والثانية جزاء فان كان الشرط

له وان همیشه برائے استقبال بود مگر هرگاه برکان و شتقات اور در آید صلاحت ماضی و مستقبل هر دو خواهد داشت مثل آید که میران گشت قلته فقد علمته ای اگر میگفتم در زمان ماضی میرانستی تو و ان گشتیم جنباً فاطهر و ا، مذهب مبرداينکه ان شرطیه هرگز کان را بسوئے مستقبل منقلب نيسازد چرا که کان بر ماضی بر سبب تجردی قوی الدلالة است و وقتی هم همین را اختیار نموده و علامه تفازلی در حاشیه کشف و دیگر کتب هم بر همین اعتماد نمود ۱۲ شرح - وانی و حذف شرط جزا با وجود قرینه در شعر خاص است و در شرح حذف شرط و قنیه منفی بر لا بود و لا بهم باقی باشد مثل آید یعنی و که اضریک ای و ان کاتاتی اضریک و همچنین بعد از شرطیه شرطی حذف بود و لا باقی ماند و هرگاه چیزی که باعتبار معنی جواب بود و مقدم باشد مثل فعل نه لا لا ای اما لا تفعل ذلك فافعل هذا ۱۲ کذا فی الرضی ترکیب ۱۲ له قوله فان کان الشرط و الجزاء او الشرط و حده آه فاحرف عطف برائے تعقیب ان حرف شرط مقفی دو جمله کان فط از افعال ناقصه بر مبتدا و خبر و الشرط معطوف علیه و الجزاء معطوف بازمعطوف علیه شرط او حرف عطف الشرط ذوالحال و حده مضاف بجانف ضمیر واحد مذکر غایب متصل مضاف الیه حال معطوف شر معطوف علیه با معطوف اسم کان گردید فعلاً موصوف با مضارع عاصفت خبر کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گذشته شرط شد فابرائی جزا محترم فعل مضارع معروف ضمیر واحد مؤنث غایب متصل مفعول ان فاعل علی حرف جار ضمیل مضاف بجانف الوجوب مجرور جار مجرور متعلق بحزرم و او با فاعل مفعول متعلق جمله فعلیه خبریه گردیده جزا شرط ط با جزاء جمله شرطیه معطوف گردیده و همچنین ترکیب قوله وان کان الجزاء و حده ۱۲ - عه ترکیب امثل از ماضی ظاهر است ۱۲ عه ترکیب هم مثل سابق است ۱۲ عه خبر مبتدا محذوف که خامهها باشند ۱۲ للع نائب فاعل تسمی باعتبار عطف ۱۲ -

والجزاء او الشرط وحده فعلا مضارعا فتجزمه ان على سبيل
 جملة شرطية ١٢

الوجوب مثل ان تضرب اضرب وان تضرب ضربت وان
 فعل بافاعل شرط ١٢ فعل بافاعل شرط ١٢ فعل بافاعل جزاء ١٢ فعل بافاعل جزاء ١٢

تضرب فزيد ضارب وان كان الجزاء وحده فعلا مضارعا
 ميمتدا ١٢ جملة اسمية جزاء ١٢ مثل تركيب جملة سابق ١٢ شرط ١٢

فتجزمه على سبيل الجواز نحو ان ضربت اضرب
 بالجزم والرفع ١٢

النوع السابع

موصوف باصفت ميمتدا ١٢

اسماء تجزم الفعل المضارع حال كونها مشتملة على معنى
 موصوف ١٢ جملة فعلية صفت ١٢ مضاف ١٢ جملة مضاف اليه ١٢

ان وتدخل على الفعلين ويكون الفعل الاول سببا للفعل الثاني
 اسم موصوف ١٢ صفت ١٢ متعلق بكون ١٢

ويسمي الاول شرطا والثاني جزءا فان كان الفعلان مضارعين
 فعل بالمسم فاعله ١٢ مفعول ثانی ١٢ عطف بر الاول ١٢ بشرط ١٢ اسم ١٢ خبر ١٢

او كان الاول مضارعا دون الثاني فالجزم واجب في
 عطف بركان اول ١٢

المضارع وهي تسعة اسماء من وما واى ومتى واينما و
 مبتدأ ١٢ متممة ١٢ اسم ١٢

له واين اسماء هرگاه بمعنى ان باشد عمل تجزم مينايند لهذا ذكرشان ليس آن مناسب شد ١٢ له بل انك در عامل شرط وجزء اختلاف کرده اند سبب اني گفته كه عامل هر دو كلمه شرط باشد
 زيرا كه كلمه شرط و فعل لا ميخواهد ويكي را با ديگر رابط ميدهد مثل ابتدا و افعال قلوب و حروف مشبهه بفعل كه هر دو مبتدا و خبر عامل مي باشد و تخليل و تميز و باين جانب
 رفتارند كه كلمه شرط در شرط عمل ميكنند و اين هر دو در جزاء حرف شرط ضعيف است قدرت بر دو عمل ندارد و اين درست نيست زيرا كه وقتي حرف دو جزاء را خواهد مثل ان و ما بر دو عمل
 قدرت نخواهد داشت و اخفش گفته كه شرط مجزوم باذات بود و جزاء بشرط فقط و اين هم درست نيست زيرا كه فعل عمل مجزوم ناسيد و كوفيه گفته اند كه شرط مجزوم باذات بود و جزاء
 مجزوم بجواز مثل خبر مجزوم و اين هم مخدوش است زيرا كه خبر مجزوم بر اثر ضرورت ميباشد و ما درني گفته كه شرط و جزاء هر دو ميمتدا باشند بسبب آنكه هر يك اسم ناسيد و اين قريب
 بختم است ١٢ اكداني الرضي ١٢ زيرا كه اين اسماء عوامل هستند و مضارع معرب را پس عمل در آن ظاهر شود بخلاف ماضي كه معني مست و عمل عامل قبول نميكنند ١٢ له قوله من وما و متى
 تا آخر يا محلا مرفوع است بجهت اينكه خبر از مبتدای مخدوش و واقع مست كه و ان باشد يا منصوب كه مفعول بفعل مخدوش واقع شده و ان اعني باشد و ميتواند هر يك جمله
 جدا گانه باشد تقدير واحد با و ثانياها و ثالثها تا آخر ١٢ حل ١٢ حال از ميمتدا در تجزيم مستتر است و راجع است بجانب اسماء ١٢ عه فعل بافاعل خبر واحد و ثبوت غائب راجع بسوي اسماء ١٢

انی ومهما وحیثما واذما فمن وهو لا يستعمل الا فی ذوی
مبتدا ۱۲ جمله معترضه ۱۲

العقول نحو من یکرمنی اکرمه ای ان یکرمنی زید اکرمه
فعل بافاعل وفعول شرط ۱۲ فعل بافاعل وفعول جزا ۱۲ تفسیه ۱۲

وان یکرمنی عمر واکرمه ومما وهو لا يستعمل الا فی غیر
مبتدا ۱۲ جمله معترضه ۱۲

ذوی العقول غالبان نحو ما تشتر اشتراى ان تشتر الفرس
تثبیر ۱۲

اشتر الفرس وان تشتر الثوب اشتر الثوب وای وهو لا
۵۲

يستعمل الا فی ذوی العقول وتلزمه الاضافة مثل ایهم
فعل وفعول ۱۲ فاعل ۱۲

یضربنی اضربه ای ان یضربنی زید اضربه وان
۵۳

له درهما اختلاف است نزد بعضی کلمه ایست بجز مرکب بروزن فعلی در صورت کنایتش بیا باید بقی گفته اند که اگر فعلی گفته شود غیر منصرف باشد سبب زائد بودن الف و اگر الف برای تانیث گفته شود نیز غیر منصرف بود نزد خلیل ماست که در آتش لفظ مالاتی شده چنانکه در دیگر کلمات شرط مثل منی ما و غیره چون سپهر آمدن و مثل مکروه بود لهذا الف مای اولی به باید کرد نه به سبب تجانس هر دو در حلقه بودن و قول خلیل قریب القیاس است از احوال دیگر و زجاج گفته که مرکب از می یعنی کف و ما شرطی بود و این قول بعید از حق است زیرا که کف بمعنی شرطی معنی باشد و مهاد را استقامت معنی است استقامت میمه آمده است و مهاد اسم است بدلیل رجوع ضمیر سوخته او در آیه کریمه مهاد تا و گاهی ما و مهادف زبان باشند چنانچه گویند ما مجلس اجلس و مهاد مجلس اجلس فیمن الزمان ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ له قوله فن آه مبتدا است و خبر او نحو من یکرمنی آه و قوله لا يستعمل آه جمله معترضه برای بیان معانی باین مطلق که لا حرف نفی استعمل فعل مضارع مجزول بر ضمیر واحد مذکر غائب نائب فاعل در مستتر الا حرف استثنای باعتبار لفظ لغوی حرف جار ذوی مضاف بجانب العقول مجرور جار و متعلق بفعل فعل با نائب فاعل و متعلق بجزء فعلیه خبریه معترضه شد زیرا که در میان مبتدا و خبر واقع است بچنین ترکیب لا يستعمل الا فی غیر ذوی العقول غالباً حال از ضمیر سوخته که لا يستعمل مستتر است واقع است و بهین هیچ ما مبتدا و نحو آه خبر و جمله که ما بین است معترضه ۱۲ له قوله وای الخ قوله مذکور تا یکدیگر هر دو مبتدا استعمل فعل منفی مجزول بر ضمیر نائب فاعل رابع بای در مستتر است الا حرف استثنای لغوی جار ذوی العقول مضاف مضاف الیه مجرور متعلق فعل مذکور و آن با نائب فاعل متعلق جمله فعلیه خبریه و با مبتدا جمله اسمیه شد ۱۲ له باید دانست که ای بفتح همزه و تشدید یا که از کلمه مجازات است به سبب لازم الاضافة بودن او معرب است و او شرطیه میباشد مثل ای یا مذهب و افله الاسماء الحسنی و استقامت میمه همی آید مثل ایهم انوک و موصوله مثل ایهم انشد علی الرحمن عتیبا و موصوفه نیز مثل یا ایها الرجل و صفیت اسم میشود متعلق مرتب بر جل ای رجل ای کامل فی الرجولین و ای موصوف است برای اینکه در میان دو یا جماعت یکدیگر بود و بهین جهت اضافه است او بجانب اسم ظاهر خواه معرفه بود خواه نکره و ولیبوی مفرد درست است صادق ۱۲ له شارح عمده الرسول بگوید فی جمله شارح این حکم از کجا آورد زیرا که استعمال ای در غیر ذوی العقول هم کثیر است چنانچه در آیه کریمه یا ایها الذنوب اوله الاسماء الحسنی پس علوم شرک استعمال ای در ذوی العقول خاص نیست ۱۲ له ترکیب مثل ایهم یعنی آه مثل مضاف ای ایهم یعنی ان تحقیقی شرط و جزا مضاف بجانب ایهم ضمیر جمع مذکر غائب یعنی ضرب فعل مضارع ضمیر واحد مذکر غائب در مستتر فاعل تون و قایم یعنی نگهبانانده فعل مضارع را از حرکت کسره به ضمیر واحد متکلم مفعول فعل با فاعل و مفعول به خود جمله فعلیه خبریه گردیده مشروط شد اضرب میفرد واحد متکلم از ضمیر در مستتر و اما فاعل و ضمیر واحد مذکر غائب متعلق مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گردیده جزا شد شرط با جزا جمله مشروط گردید مضاف الیه مضاف گشت که مثل باشد و او خبر مبتدا درست که مثل محذوف است و می توان شد که جزا باشد و جمله بولا استعمل معترضه وای مرفوع با مبتدا است و در خبر

يضربني عمرو اضربه ومتى وهو للزمان مثل متى تذهب

اذهب اي ان تذهب اليوم اذهب اليوم وان تذهب غدا

اذهب غدا واينما وهو للمكان مثل اينما تمش امش اي ان
مبتدا ۱۲ خير ومكن است که مکان خبر اينما باشد و در اني خبر غير همين قياس بايد کرد ۱۲

تمش الى المسجد امش الى المسجد وان تمش الى السوق

امش الى السوق واني وهو ايضا للمكان مثل اني تكن اكن
مفعول مطلق فعل او ضا که دف يعني رجوع رجوي ۱۲

اي ان تكن في البلدة اكن في البلدة وان تكن في

البادية اكن في البادية ومهما وهو للزمان مثل مهما
مبتدا ۱۲

تذهب اذهب اي ان تذهب اليوم اذهب اليوم وان

تذهب غدا اذهب غدا وحيثما وهو للمكان مثل حيثما
مثل تركيب سابقه ۱۲ مشروط ۱۲

تقع اقع اي ان تقع في القرية اقع في القرية وان
فعل غير منتزعت فاعل ۱۲ فعل با فاعل ۱۲ جار با مجرور متعلق تقع ۱۲

(بقيه ماشيه ص) او اختلاف است بعضي گویند که اورا خبر نیت و این بیرون شدن است از معنی و قیاس عربیت و بعضی گفته اند که خبر او جزا است زیرا که قاعده بر سبب او تمام میشود و بعضی گفته اند که خبر شرط است مع جزا و قول بعضی این است که خبر فقط شرط است ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ -
(حاشیه صفحہ ۱۲) له خبر اینها خبر مبتدایه محذوف مثاله باشد و ترکیب و امثله ظاهر است چنانکه گذشت ۱۲ ۵۲ و مادر حیثینا کاذ است یعنی از اضافت باز میآورد زیرا که حیث لازم الاضافت است و هرگاه در آخرش مادر آید از طلب اضافت باز دارد و مثل تمام کلمات شرط مهم می باشد و ابهام کلمات برائے آن است که بهم با بسبب تضمن معنی ان عمل جنزم می نمایند و او برائے ابهام است و به همین جهت او در امر متیقن مستعمل نمیگردد و گفته میشود ان غریبت الشمس او طلعت سپس بهم کلمات برائے ابهام باشند ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ ۵۵ جار با مجرور متعلق ثابتة خبر ۱۲ -

تقع في البلدة اقع في البلدة واذا ما وهو يستعمل في

غير ذوى العقول مثل اذا ماتفعل افعل اى ان تفعل

الخيطة افعل الخيطة وان تفعل الزراعة افعل الزراعة

وان كان الفعل الثاني مضارع دون الاول فالوجهان في

المضارع الجزم والرفع مثل اذا ما كتبت اكتب

النوع الثامن

اسماء تنصب الاسماء النكرات على التمييز وهي اربعة

اسماء الاول لفظ عشرا وعشرون او ثلثون او اربعون او

له واذا ما نزيدك سيو يرش ان حرف شرط است شاید وجهش اینکه اذا با وجود آنکه در معنی شرط و موضوع بر آن مستقبل است اگر چه بمضارع در آید وقت لحوق الجار
 نمی شود پس اذا که خالی از معنی شرط و موضوع بر آن ماضی است چگونگی جزم خواهد بود لهذا نژدش ما مکرک نیست و میرانی گفته که بلیقین نمی دانم که سوائی سیبویه کس از سخا
 اذ ما را ذکر کرده باشد و بعضی از سخا گفته اند که اصل او ان ماست پس او نمی آید مگر اینکه پس اولون تاکید باشد مثل آیه که می آید اما اثرین هر گاه و مهیت بودن اما بنون زبون
 دانستند لهذا اسم اول را بنال مجرّم نقل ساخته لیکن بجهت نبودن تون تاکید درین بیت پس از ما قول ایشان تمام خواهد شد بیت :- اذ ما دخلت علی الرسول نقل له حقاً
 علیک اذا اطمان المجلس بر گفتند که اذ ما بر اسمیت خود باقی و ما با زارنده از اضافت پس اوست پزانند در حیثت پس اذ ما جازم معنی مستقبل است ۲۰ کذا فی الرئی ۲۰ قوله النوع
 الثامن الی آخره النوع موصوف الثامن صفت مبتدا اسماء موصوف تنصب فعل مضارع معروف ہی ضمیر واحد مؤنث غائبه در و مستر فاعل الاسماء موصوف النكرات
 صفت موصوف با صفت مفعول به علی حرف جار بال تیسیمه و متعلق به فعل و فاعل یا فاعل مفعول به متعلق جمله فعلیه ضمیر به صفت ضم موصوف با صفت ضمیر مبتدا با ضمیر
 جمله اسمیه ضمیر معطوف گردید ۱۲ ۲۰ بدانکه این اسما که نصب و هبته اسمائے نكرات اند از مبنیات هستند اسمائے عدد بجهت نقص آنها حرف واو کم استغناء میزین متضمن
 معنی حرف است یعنی است و کم ضمیر به سبب محمول بودن او بر کم استغناء میه ۱۲ ۲۰ نكرات بجهت جمع کف در اصطلاح نکره چیز است که برای شئی معین موضوع باشد و
 معروف اسمی است که برای شئی معین بود و ضمیر اصل او ضمیر است کسره یای اول بجهت ثقل کسره و نقلش بما قبله و بالتقائی ساکنین ساقط شد ضمیر گردید و او را مبین و تفسیر و مفسر
 گویند و بعضی با الفتح نیز ۱۲ شرح ۲۰ قوله الاول لفظ عشرا الخ الاول مبتدا لفظ مضاف بجانب عشر و عشرین و ثلاثین تا تسعین مضاف الیه باعتبار عطف مضاف
 با مضاف الیه ضمیر مبتدا با ضمیر جمله اسمیه ضمیر به کشته جزا مقدم شد اذا کله شرط بر ک فعل ماضی مجهول به ضمیر واحد مذکر غائبه الایح بجانب لفظ مفعول لم الیم فاعله مع مقاب بجانب
 لفظ مضاف است بسوی احد و از احد تا تسع مضاف الیه باعتبار حرف عطف مضاف با مضاف الیه باز مضاف الیه لفظ مع شد و او با مضاف الیه مفعول فیه فعل با نائب
 فاعل مفعول فیه جمله فعلیه ضمیر به گردیده شرط و نحو با جزا ماضی مقدم جمله شرطیه قطوعه گردید زیرا که مقطوعه جمله الیه است که بغیر ارتباط چیزی به طریق (بقیه حاشیه ص پرده بچین)

خمسون اوستون اوسبعون اوثمانون اوتسعون اذا

رکب مع احداواثنین اوثلث اواربع اوحمس اوست

اوسبع اوثمان اوتسع فان كان المميز مذکرا
جزء ۱۲ مضاف الیه ۱۲ شرط ۱۲ مضاف الیه ۱۲ خبر ۱۲

فطریق التریکب فی لفظ احداواثنین مع عشران
مضاف الیه ۱۲ متعلق التریکب مجرور مضاف الیه ۱۲ هر دو باعتبار عطف مضاف الیه الیه ۱۲ مضاف الیه ۱۲ مضاف الیه ۱۲ مبتدا ۱۲

تقول احد عشر رجلا واثناعشر رجلا بتذکیر الجزءین
مقوله ۱۲ ایضا ۱۲ باعتبار عطف ۱۲ فعل با فاعل ۱۲

وان كان مؤنثا فتقول احدى عشرة امرأة واثناعشرة
جزا ۱۲ شرط ۱۲

امراة بتانیث الجزءین وطریق ترکیب غیرهما الی تسع مع
مضاف الیه ۱۲ متعلق تقول ۱۲ مضاف الیه ۱۲ مضاف الیه ۱۲ ای میخار احد اثنان ۱۲

عشران تقول فی المذکر ثلثة عشر رجلا واربعة عشر
مقوله و مفعول ۱۲ متعلق تقول ۱۲

(بقیه حائزیه ص) تعداد واقع بود ۱۲ و احسن چنان بود که بر ذکر لفظ عشر اختصار میرفت چه عشرون و اخوات خواه مرکب با احد و اثنان باشد خواه در اسم تمام بنون جمع که از عوامل قیاسیه است داخل است و در ترکیب دراز اسم تمام بودن بیرون نخواهد کرد ۱۲ شرح عبد الرسول ۱۲ ع نصب بنا بر مفعولیت فعل محذوف که اعنی باشد ۱۲ - (حاشیه صفحہ ہذا) ۱۱ باید دانست کہ اسمائی اعداد در ابهام مثل مقدار بیست و نه از زمین منور افتاد و زمین گاہی مجرور میشود و گاہی منصوب و مجرور بر دو قسم است مفرد و مجموع اثناعشر و در مادون ثلثه اضافت درست نیست زیرا کہ لفظ اسم محض مفرد باشد یا مثنی جنس و عدد دلالت میکند مثل رجل و سلطان بخلاف جمع کہ او بر عدد مخصوص دلالت میکند و لیکن منصوب پس آن از احد عشر تا تسعة و تسعین میباشد و بر همین سبب صفت ترکیب عشر با احد و اثنین تا تسعة و تسعین شرط نمود ۱۲ لکن فی الصادق ۱۱ نزد جمہور صحابہ اثناعشر معرب الصد است بر سبب ظهور اختلاف در مثل جاء فی اثناعشر بالالف و رائت اثنی عشر بالباء و بر سبب اینکه اثنان بعد حذف نون مثل مضاف بسوی عشر گفته زیرا کہ نون مثنی بدون اضافت حذف نمیشود و لهذا مثل مضاف گردیده و ترکیب اضافی منافی بنیاست و این درستویہ گفته کہ او بسوی الصد است مثل اخوات خود و این مثل اختلاف اللذان و اللذین و بذل و بذین است پس تمام مرکبات عدویہ پنج واحد شدند و این از ضبط قریب است و از تحکم بعد در فرق نمودن در میان اللذان و اثناعشر و همین است حال اثناعشر ۱۲ لکن فی الرضی ۱۲ و در ثلثه عشر رجلا و اربعة عشر رجلا بتانیث جزو اول را حجة بر چند امور معلل ساختند اشہر آن اینکه معدود در اینجا جماعت است پس تا بنظر جماعت معدود لاتی شد و چون مذکر نیست مؤنث است لہذا تارا علامت گرفتند و برائے فرق تا نشان مؤنث ساختند زیرا کہ ترک علامت ہم علامت باشد و اقرار کردند کہ اسم عدد با اعتبار اصل معنی عدویہ با تا موضوع است چنانچہ دوستی پس در مذکر تارا باقی داشتند و در مؤنث برائے فرق ساقط کردند ۱۲ شرح عبد الرسول ع جار مجرور متعلق مقدر کائن ۱۲ ع مضاف با مضاف الیه مفعول فیہ ۱۲ ع بتاویل مفرد خبر مبتدا ۱۲ -

رجلا الى تسعة عشر رجلا بتانيث الجزء الاول وتذكير
متعلق تقول بالمتبسا حال مقدر ۱۲

الجزء الثاني وفي المؤنث ثلث عشرة امرأة واربع عشرة
تركيب اين بلا حظه اسباق وسباق واضح است ۱۳

امرأة الى تسع عشرة امرأة بتذكير الجزء الاول وتانيث

الجزء الثاني واما طريق التركيب في الواحد والاثنين الى

تسع مع عشرين واخواته الى تسعين فعلى سبيل العطف

فان كان المميز مذكرا فتقول في تركيب الواحد
جزا ۱۱ شرط ۱۲

والاثنين لا في غيرهما احد وعشرون رجلا واثنان

وعشرون رجلا بتذكير الجزء الاول وان كان

المميز مؤنثا فتقول احدى وعشرون امرأة واثنان

له قول واما طريق التركيب في الواحد والاثنين أه واد حرف عطف اما كلة البيت كه در معنى شرط است طريق مضاف بجانب التركيب كه مصدر است في جار واحد مجرور معطوف عليه واد حرف عطف الاثنين معطوف معطوف عليه بالمعطوف مجرور جاريا مجرور متعلق التركيب الى حرف جار تسع موصوف مع مضاف عشرين معطوف عليه واد حرف عطف اخوات مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب معطوف معطوف عليه بالمعطوف مضاف اليه مضاف اليه مفعول فيه ثابت مقدر الى حرف جار تسعين ومرتعلق ثابت مذکور على جار سبيل مضاف بجانب العطف مجرور جاريا مجرور متعلق ثابت مذکور ثابت مستورا بالمفعول فيه متعلقا صفت موصوف بامفت مجرور جاريا مجرور متعلق التركيب بامتعلقات مضاف اليه مضاف بامضاف اليه مبتدأ بحملة شرط فابراي جزا ان حرف شرط مقضى دو جمله كان فعلا افعال ناقصة اسم مرفوع وخبير منصوب بخواهد المميز اسم مذكر ضمير كان باسم وخبير جملة فعلية خبرية كرويه شرط شذ فابراي جزا تقول فعل مضارع معروف انت ضمير واحد مذكر حاضر در مستتر والفاعل في جار الواحد معطوف عليه واد حرف عطف الاثنين معطوف معطوف عليه بالمعطوف متعلق تقول چنانكه لا في غيرهما واحد وعشرون رجلا بميمر ياخبير مقوله تقول چنانكه اثنان وعشرون رجلا بتذكير الجزء الاول نیز متعلق تقول وتقول بافاعل وقوله ومفعول و متعلقات جملة فعلية خبرية كشته جزا شذ شرط باجزا جملة شرطية كشته جزا شذ بمجا جزا شرط باجزا جملة شرطية معطوفه كشته ۱۲ -

ضربته والثانی خبریۃ ان لم یکن متضمنا لمعنی الاستفهام
ابتدا با خبر جزا سے مقدم ۱۲ شرط مؤخر ۱۲

وهو ینصب المیزان کان بینہما فاصلة مثل کم عندی رجلا
بسیار آمد نزد من مردمان ۱۲ در میان کم و تیز ۱۲ شرط مؤخر ۱۲ جزائی مقدم ۱۲

وان لم تکن بینہما فاصلة فمیزۃ مجرور بالاضافة الیہ
ای در میان کم و تیز ۱۲

مثل کم رجل ضربت و کم علما ن اشتريت والثالث کاین
خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

وهو مرکب من کاف التشبیہ وای لکن المراد منه عدد
مجرور باعتبار عطف ۱۲ اسم متعلق ۱۲ موصوفت خبر ۱۲
متعلق سبب ۱۲

مبہم ولا المعنی ترکیبی مثل کاین رجلا لقیث وقد یکن
لقیث ۱۲ بسیکے از مردمان ملاقات کردم ۱۲ فعل ناقص ضمیر اسم ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲

متضمنا لمعنی الاستفهام نحو کاین رجلا عندک والرابع
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مضاف الیہ ۱۲ مضاف ۱۲
مرد ۱۲ تو آمد نزد ۱۲ مبتدا ۱۲

کذا وهو مرکب من کاف التشبیہ وذا اسم الاشارة ولكن
بمعنی خبریں ۱۲

له قول والثانی خبریۃ آه واد حرف عطف الثاني مبتدا با خبریۃ خبر جملہ اسمیۃ خبریۃ گشتہ جزا سے مقدم گردید ان حرف شرط مقضی شرط وجہ الم حرف جازم فعل مضارع
یکن فعلہ از افعال ناقصہ آم فوع و خبر منصوب می خواہد ہو ضمیر واحد مذکر غائب در وقت اسم متضمنا اسم فاعل لام حرف جار مجرور کہ معنی مضاف بجانب الاستفهام
است متعلق متضمنا واد با متعلق خبر یکن واد با آم و خبر جملہ فعلیۃ خبریۃ گردیدہ شرط مؤخر گشتہ شرط مؤخر با جزائی مقدم جملہ شرطیۃ معطوفہ گردیدہ ۱۲ وان لم تکن آه واد حرف
عطف ان حرف شرط برود جملہ میروم ودم حرف جازم یکن فعلہ از افعال ناقصہ آم فوع و خبر منصوب می خواہد یکن مضاف بجانب ہما ضمیر تثنیۃ مذکر غائب راجع بسوئی کم و تیز مفعول فیہ
ثابت مقدر واد با مفعول فیہ خبر فاصلة آم یکن با آم و خبر جملہ فعلیۃ خبریۃ شرط شد فایر ای جزا ضمیر مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب کم مبتدا مجرور آم مفعول جار بالانفائتہ
مجرور کہ مصدر است والی حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب کم محلا مجرور متعلق او است متعلق مجرور مذکور مجرور مطور با متعلق خبر مبتدا با خبر جملہ خبریۃ جزا شرط
شرط با جزا جملہ شرطیۃ معطوفہ گردید ۱۲ قولہ مثل کم رجل الی آخرہ متعلق مضاف کم خبریۃ مضاف و میسر رجل تیز مضاف الیہ کم خبریۃ با تیز خود مفعول بہ فعل محذوف کہ ضربت
باشد و مفسر و ضربت فعل مذکور واقع است و این ضربت فعلی است کہ اگر بر اول کم رجل می آید و با ضمیر او اشتغال نمی داشت عامل او می گردید باقی ترکیب ظاہر ۱۲-
۱۲ کاین بجهت اینکه کاف تشبیہ چون برای کہ در اصل عرب است و آمد و معنی تشبیہ از وصلوب گردید از مجموع کاف ای معنی واحد را گشتہ و آن کثیر العدد باشد و
این مجموع مثل آم مفروضہ یعنی کم خبریۃ پس گویا کہ آم یعنی برسوکن است چنانچہ در سن و تنوین نیست و بہین جهت در آخرش نون نگاشتہ می شود و مرتبہ او در بنا از خوا
اولم است و در پس بیخ لغت آمدہ کاین بروزن کین و کاء بروزن کاع کاین بروزن کین و کاء بروزن کین و کاء بروزن کاع ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ کذا فی معنی کم خبریۃ
معدود و از کایات است و از چہ می شود حکایات ہم کہ نایمی شود مثل قول عرب کان فی الوقت الفلانی کذا و کذا بمنزلة لیکت و ذیت و بینی است بجهت آنکہ او در اصل
ذا از سمار اشاره است کہ بر کاف تشبیہ و آمدہ و معنی تشبیہ از وصلوب است پس ذابراصل خود باقی است ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ کذا مثل کاین است و بہینکہ
مجرور بہ وہم است نزد سامع مگر این کہ در ذال اشاره در اصل است بسوئے چیز سے کہ در ذہن متکلم است بخلاف ای کہ او بر تے صد بہم است کہ تیز بعد کذا و کای
در حقیقت از کاف است ناز و اول سے ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲

زید ای امهل زید او تانیہا بلہ فانہ موضوع لدع مثل بلہ

زید ای دع زید او ثالثہا دونک فانہ موضوع لخذ مثل

دونک زید ای خذ زید او رابعہا علیک فانہ موضوع

لا لزم مثل علیک زید ای الزم زید او خامسہا حیہل فانہ

موضوع لا یت مثل حیہل الصلوٰۃ ای ایت الصلوٰۃ و سادسہا

ہا فانہ موضوع لخذ مثل ہا زید ای خذ زید او قد جاء ^{متعلق منسیاحال ۱۲}

فیہ ثلاث لغات ہا بسکون الهمزة و ہاء بزيادة الهمزة ^{مضاف مضاف الیہ مجرور ۱۲ مکان الالف ۱۲ ترکیبہ فعل سابق ۱۲}

المکسورة و ہاء بزيادة الهمزة المفتوحة و لا بد لہذہ الاسماء ^ہ

من فاعل و فاعلہ باضمیر المخاطب المستتر فیہا و ثلثہ ^{مضاف مضاف الیہ مبتدأ ۱۲ مضاف ۱۲ صفت ضمیر ۱۲ متعلق صفت ۱۲}

۱۱ بل مثل روید است در حالت تذکیر و تانیث و افراد و جمع بپوشش مصدر و اضافت بسوئے مفعول مثل بلہ زید ای اترک زید اُترک و جہ بنلئے اور پختہ اور روید گزشتت ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ دون دراصل لازم الاضافت است این جام مضاف بسوئے کان خطاب و بنلئے اور حرکت بجهت فرق در بنلئے اصلی کسکون بود و برسخ بعلت این کرا و انخف الحركات است ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ مرکب از حی و ہل بمعنی لیت و گاہے صرف حی بمعنی اقبل مستعمل می شود و دریں ہر کلام متوعی بطن می شود مثل قول مؤذن حی علی الصلوٰۃ لے اقبل ۱۲ و قد جار فیہ ثلاث لغات آہ و اوحرف عطف ق حرف تحقیق برلئے تقریب ماضی بحال جار فعل ماضی معروف فی حرف جار باضمیر واحد مذکر غائب محلا مجرور جار با مجرور متعلق جار ثلاث مضاف و ممیز لغات موصوف باخری صفت مضاف الیہ و ممیز با تمیز فاعل فاعل با فاعل متعلق جملہ فعلیہ خبریہ معطوفہ گشت ۱۲ ۱۵ قولہ و لا بد لہذہ الاسماء آہ و اوحرف عطف لا برای نفی صفة الجنس بد بمعنی چارہ اسم و لام حرف جار بنہ اسم اشارہ الاسماء مشار الیہ اسم اشارہ با مشار الیہ مجرور متعلق موجود مقدر گردید من حرف جار فاعل مجرور جار با مجرور متعلق موجود مذکور موجود مسطور بامتلفات خود خبر لا با اسم و خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ گشت ۱۲ ۱۶ قولہ ثلاثہ منہا موضوعۃ الی آخرہ و اوحرف عطف ثلاثہ موصوف من حرف جار باضمیر واحد مؤنث غائبہ محلا مجرور متعلق ثابتہ گردید او با متعلق صفت موصوف باصفت مبتدأ شد موضوعۃ اسم مفعول لام حرف جار الفعل موصوف الماضی صفت مجرور جار با مجرور متعلق موضوعۃ او با متعلق خبر مبتدأ با خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ گردید ۱۲ حل عہ و ترکیب عبارت تا قولہ ای خذ زید ظاہر است از سابق ۱۲ عہ مرکب از علی حرف جار و کان خطاب ۱۲

منها موضوعة للفعل الماضي وترفع الاسم بالفاعلية احدها
فعل فاعل ۱۲ مفعول ۱۲ متعلق فعل مذکور ۱۲ مبتدأ ۱۲

له هیهات فانه موضوع لبعده مثل هیهات زید ای بعد زید
اسم ضمیر ۱۲ خبر ۱۲ متعلق موضوع ۱۲ اسم فاعل ۱۲ فاعل ۱۲ تفسیر ۱۲

و ثانیها سرعان فانه موضوع لسرع مثل سرعان زید ای

سرع زید وثالثها شتان فانه موضوع لافترق مثل شتان

زید و عمرو ای افترق زید و عمرو

النوع العاشر

الافعال الناقصة وانما سمیت ناقصة لانها لا تكون بمجرّد
بمجرّد ترکیب بالاسم کذا شئت ۱۲

الفاعل کلّ ما تاما فلا تخلو عن نقصان وهي تدخل علی
مبتدأ ۱۲ فعل ضمیر فاعل ۱۲ متعلق تدخل جملة خبریة ۱۲

له هیئات واصل بیہیت بود یا بسبب تحرک و انفتاح یا قبل بالف بدل شد و در و چند لغت است. لفتح تا نزد حجازیہ و کسره او نزد بنی تیم و ضمیر نزد بعضی و کلّ ہے
او ہمبہرہ بدل میشود و گفته میشود ہیئات بکرات ثلثہ و زنا و آمدن تنوین در لغات مذکورہ ہم درست است و بعضی گفته اند برای اسمائے افعال بجهت در آمدن اینہا بجائے
مجرّد یعنی از اعراب نیست و ہمیں مختار رقی است و بعضی گفته اند کہ اینہا صادر اند محل ایشان نصب است بنا بر مصدر بیت رقی گفته کہ این قول بیج است زیرا
کہ اگر مصادر باشند قبل اینہا از تقدیر افعال خبر و است پس قائم مقام فعل نباشد و یعنی ہم بخوابند بود و بعضی گفته اند کہ اینہا مبتدأ ہستند و بالعدا و مثل رفوع فلا ہر در
ہیئات زید و ضمیر مقدر در صل قائم مقام خبر است ۱۲ کذا فی المنہل ۱۲ در سرعان چند لغت است بفتح سین و این مشہور است و بکسر و ضمیر ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲
بعضی گفته اند کہ ہر گاہ این افعال سوائے حدث صرف بر زمان دلالت میکنند و دیگران بر ہر دو لہذا اینہا نسبت دیگران ناقص گردیدند و ہمیں جهت نام اینہا ناقص شد و
رقی گفته کہ این و ہم بیج است زیرا کہ سوائے کان مثل صادر ال بر انتقال است و اصبح دال بر بودن صبح و بچینیں دیگر اخوات او و ادام دال بر معنی بودن دائمی و ما زال دال
بر استمرار و بچینیں دیگر اخوات او و لیس دال بر اتقا پس این ہمہ دال بر حدث کہ خبر برود دلالت نمیکند لیکن کان بر کون کہ حصول مطلق است دلالت می کند و خبر شش بر کون
مخصوص کہ حصول قیام باشد و است و این دو فائدہ از قیام زید حاصل نیست ۱۲ کذا فی المنہل ترکیب ۱۲ قولہ لانہا لا تكون بمجرّد آہ لام حرف جار ان حرف مشبہ
بفعل ضمیر واحد مؤنث غائبہ راجع بجانب افعال اسم او للاحرف نفی تكون فاعل ناقصہ ام رفوع و خبر منصوب میخوابد ہی ضمیر واحد مؤنث غائبہ راجع بسوئے
الافعال در مستتر اسم او با حرف جار مجرّد مضاف بجانب الفاعل مجرّد جار با مجرّد متعلق فعل کلّ ما موصوف بانا ما صفت خبر تکون با ام و خبر و متعلق جملة فعلیہ خبریہ گردیدہ
خبر انّ بالفتح شد انّ با اسم و خبر جملة اسمیہ خبریہ مستلفہ تاویل مفرد گشتہ متعلق سمیت شد ۱۲ قولہ فلا تخلو عن نقصان آہ فاحرف عطفت برای تعقیب للاحرف نفی تخلو
فعل مضارع معروف ہی ضمیر واحد مؤنث غائبہ راجع بجانب الافعال در مستتر فاعل عن حرف جار بانقصان مجرّد متعلق فعل فاعل و متعلق خود جملة خبریہ نتیجہ
شد ۱۲ عہ ترکیب ہم نظر ہر است ۱۲ -

الجملة الاسمية اي المبتدأ والخبر فترفع الجزء الاول

جاء خبر وتعلق
مخفف الكاتبة
صفت الاول ۱۲

نقته جملة اسمية ۱۲

موصوف صفت مجرور ۱۲

منها ويسمى اسمها وتنصب الجزء الثاني منها ويسمى خبرها

موصوف صفت مفعول ۱۲

جملة معترضة ۱۲

وهي ثلاثة عشر فعلا الاول كان وهي قد تكون زائدة

جملة خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

مثل ان من افضلهم كان زيد وحينئذ لا تعمل وقد

خبر باعتبار عطف ۱۲

اسم ۱۲

جاء خبر ان مقدم باسم ۱۲

تكون غير زائدة وهي تجيء على معنيين ناقصة وتامة

جملة خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

فالناقصة تجيء على معنيين احدهما ان يثبت خبرها

جملة بتاويل خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

جملة خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

لاسمها في الزمان الماضي سواء كان ممكن الانقطاع مثل

خبر كان ۱۲

مبتدأ مقدر اسم ۱۲

مفعول فيه ۱۲

متعلق فعل مذكور ۱۲

كان زيد قائما او ممتنع الانقطاع مثل كان الله عليما

خبر ۱۲

اسم ۱۲

حكيمًا و ثانيهما ان يكون بمعنى صار مثل كان الفقير

اسم ۱۲

بتاويل مفرد خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

غنيا والتامة تتب بفاعلها فلا تحتاج الى الخبر فلا

متعلق تحتاج ۱۲

يتجيبه جملة فعلية ۱۲

جملة خبر ۱۲

مبتدأ ۱۲

اي صار ۱۲

له وبعضه ففعله فعل كقوله اندوأل آسن وعادو عدا وراح ويسيره مذكور في كتاب سيبويه كقوله انما فعل ناقص جها فعل اندكان وصار وما دام وليس وباقي ملحقات اندو
ظاهر انبت كغيره من نداء صائب لباي سيرة كقوله آسن وعاد وراح والحق ساخته ومصنف تبعيت او نموده و ما جاء وقعد غير ناقص آمده اند ۱۲ اصادق له قوله
وسينئذ لا تعمل آه تقديرا وحين اذ كان كذا لا تعمل واوحرف عطف حين مبدل من اذ ابدل ومضاف كان كذا جملة فعلية خبرية ك مضاف اليه بعده محذوف وتوون در
آخر او عوض مضاف اليه محذوف مبدل منه بادل مفعول فيه لا حرف لغني ليعمل فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذكر غائب در ومسته فاعل فعل با فاعل ومفعول فيه
جاء فعلية خبرية معطوف بشد ۱۲ له قوله ناقصة بارفع است بر خبره مبتدأ محذوف ليعني احد بهما يا نصب بر است آ نك مفعول به فعل محذوف است ك المعنى باشد
يا خبر بنا بر بليت از معنيين ۱۲ حل له در عبادت مصنف مساحت است زيرا ك معني ثاني بودن او بمعنى صار نبست مگر اينكه لفظ ان يكون مصدر حسي ساخته
شود يعني معني ثاني حاصل آيد وقتيكه كان بمعنى صار باشد ۱۲ كذا في الشرح ۱۲ هه نحو ماين كان را به جها قسم نموده اند ناقصه وتامة وزانده وشانبه وادان است كه
اسم او ضمير نشان باشد ومصنف ذكر شانبه لا ترك كروه زيرا كه او قسم عليه نبست بلكه در ناقصه داخل است در شرح لباي است در كان كه (بقية ما قبله ص ۱۲)

تكون ناقصة وحينئذ تكون بمعنى مثبت مثل كان زيد
ضمير متراسم ۱۲ ضمیر متراسم ۱۲ متعلق ثابتاً ۱۲ خبر ۱۲ مضاف اليه مجرد محلاً ۱۲ فعل ۱۲

اي مثبت زيد والثاني صار وهي للانتقال اي لا انتقال الاسم
تفسير ۱۲ مبتدا ۱۳ مبتدا ۱۳ خبر ۱۳ مبتدا ۱۳ متعلق محذوف خبر ۱۳ تفسیر انتقال ۱۲

من حقيقة الى حقيقة اخرى نحو صار الطين خرفاً او
متعلق انتقال موصوف ۱۲ متعلق كانه صفت ۱۲

من صفة الى صفة اخرى مثل صار زيد غنياً وقد
موصوف ۱۲ صفت ۱۲

تكون تامة بمعنى الانتقال من مكان الى مكان اخر
لے صار ۱۲ خبر ۱۲ بدل از تامة يا صفة ۱۲

وحينئذ تتعدى بالي نحو صار زيد من بلد الى بلد
ترکیب متکرر گذشت ۱۲

والثالث اصبح والرابع اضحى والخامس أمسى فهذه
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۳ خبر ۱۳ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

الثلاثة لاقترا مضمون الجملة باوقاتها التي هي
۴

(بقية ما في صير) ضميرشان باشد ناقصه بود مثل كان زيد قائم ام و ضميرشان مست و با بعد او خبر ليكن وقتيكه ام و ضميرشان بود و خبرش جمله باشد ۱۲ شرح تركيب ۱۲ -
(حاشية صفحہ ہذا) له قولہ حينئذ تكون آه تقدیرش جین اذ كان كذا آه و اد حرف عطف جین مبدل منه و اذا بدل مبدل منه بدل مضاف بجانب جملة فعلية خبرية که كان
کذا باشد محذوف و تنوين عوض مضاف اليه در آخر حينئذ و او مفعول فيه تكون فعل از افعال ناقصة مقضی اسم فروع و خبر مضمون همی ضمیر واحد مؤنث غایب لرفع بجانب التامه اسم
بأرف جار معنی مضاف بجانب مثبت مجرد جار با مجرور متعلق ثابتة مجرد خبر تكون با هم و خبر و مفعول فيه جملة فعلية خبرية معطوفه که دید ۱۲ حل ۱۲ صار در اصل یعنی انتقال باشد
و حق اوست که تامة متعلق شود و هر گاه مضمون وجود بود بعد عدم ناقصه باشد مثل صار الطين خرفاً اي طين اول اسفاله ز بود بعد نبودن سفاله اسفاله که دید وقتیکه در اصل خود مستعمل
می شود و این که است تامة بود ۱۲ شرح ۱۲ له بفتحین سفاله زیرا که تحقیقت طينه غیر حقیقت خرفه است ۱۲ صفت مکان چون غیر منفرد است لهذا خبر بفتح شد ۱۲ -
۱۲ قولہ فلهذه الثلاثة لاقترا مضمون الجملة آه فابرئى بیان بده اسم اشاره الثلاثة متار الیه مبتدا لام حرف جار اقتران مصدر مضاف بجانب مضمون که مفعول اوست و مضاف
است بجانب الجملة بأرف جار و اوقات مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غایب متصل موصوف التي اسم موصول بهی مبتدا بالصباح و الضحی و المساء خبر خود که اخیرین است
خبر لواسطه حرف عطف اند جمله اسمیه خبریه که دید به صلا شد موصول باصل صفت موصوف باصفت مجرد جار با مجرور متعلق اقتران او و با متعلق و مضاف اليه مجرد جار با مجرور متعلق
ثابتة مجرد و او با متعلق خبر مبتدا با خبر خبریه مبنیه شد ۱۲ حل ۱۲ و این هر سه ناقصه و تامة هر دو می آیند هر گاه ناقصه بودند لانه دو معنی باشد یکی معنی صار مطلق
بغير اعتبار ازمنه که بر آن ترکیب فعل دلالت میکند که آن صحیح و مسامح و صحیح باشد بلکه باعتبار زمانها که همیشه فعل بر آن دال است و آن صامی و حال و استقبال بود و دو معنی کان
فی الصبح و کان فی المساء و کان فی الضحی پس بنا بر این معنی مضمون جمله یعنی مصدر خبر که مضاف بسوی ام بود مقترن بزمان فعل باشد که بر آن ترکیب فعل و همیشه اول دلالت میکند پس معنی
اصبح زید امیر امارت زید در زمان صامی بزمان صبح نزدیک شد و معنی یصبح زید قائماً قیام زید در زمان حال یا استقبال نزدیک یصبح می شود یا خواهد شد و انقش زیادتی از صبح و امسی
پس ما که بر این تعجب بود حکایت کرده چون ما صبح ایله با ما امسی اوقات آنها و او عمر کرده و میسرا فی گفته که این از کتاب سنیو یونیسیت بلکه حاشیه بود در کتاب و میگویم آنچه انقش
حکایت کرده اگر ثابت شود این هر دو مجرد از حدوث برائی صحیح و مسامح و زمان صامی خاص باشد چنانکه لفظ کان مجرد برائی صامی است ۱۲ -

الصباح والضحى والمساء نحو اصبح زيد غنيا معناه حصل

غناه في وقت الصباح ونحو اضحى زيد حاكما معناه حصل

له الحكومة في وقت الضحى ونحو امسى زيد قاريا معناه

حصل له قراءته في وقت المساء وهذه الثلاثة قد تكون
اسم اشاره منثار اليه مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲

بمعنى صار مثل اصبح الفقير غنيا وامسى زيد كاتباً
متعلق ثابتا خبر كان ۱۲ فعل ناقص ۱۲ خبر ۱۲

واضحى المظلم منيرا وقد تكون تامة مثل اصبح زيد
ضميمة مستتر اسم ۱۲ موصح ۱۲ خبر ۱۲

بمعنى دخل زيد في الصباح وامسى عمرو اى دخل

عمرو في المساء واضحى بكر اى دخل بكر في الضحى
تركيب همه از بالا فلا خبر ۱۲

والسادس ظل والسابع بات وهما الاقتران مضمون
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ متعلق ثابتان خبر ۱۲

له معناه حصل اه معنى مضاف بجانب ضميره واحد مذكر غائب كراجم بجانب اصبح زيد مبتدا حصل فعل ماضى معروف غنا مضاف بجانب ضميره واحد مذكر كراجم لسوى زيد
است فاعل في حرف جار با وقت مضاف بجانب الصبح مجرور متعلق حصل وحصل فعل با فاعل متعلق جملة فعلية خبريه كرويه خبر مبتدا شد ومبتدا با خبر جملة خبريه ميم نزلت وعائد
در جمله خبريه مبتدا واقع است بودن خبر تفسير را به مبتدا است چنانچه سابق معلوم شد ۱۲ قولها محلى زيد حاكما نحو مضاف محلى فاعل افعال ناقصة تفضي اهم فروع و خبر منصوب
زيد باسم حاكما خبر محلى با هم و خبر جملة فعلية خبريه كشته مضاف اليه شد مضاف با مضاف اليه خبر مبتدا محذوف است كه مثال باشد ۱۲ مثل اصبح زيد معنى آه مثل مضاف اصبح
فعل ازا فاعل ناقصه ليكن درين جا تامر است يعنى بر فاعل تامر است وزيد فاعل فعل با فاعل جملة فعلية كشته ذوالحال شد با حرف جار معنى مضاف دخل فعل ماضى معروف
زيد فاعل في حرف جار الصباح مجرور جار با مجرور متعلق دخل شد دخل فعل با فاعل متعلق جملة فعلية خبريه كشته مضاف اليه كرويه خبر مبتدا محذوف است كه مثال باشد ۱۲ حل ۱۲ ظل از علم تعريف ظل لفظ ظل لاولا و بات مصدر
ثابتا مقدر واو با متعلق حال ذوالحال حال مضاف اليه مثل واو خبر مبتدا محذوف است كه مثال باشد ۱۲ حل ۱۲ ظل از علم تعريف ظل لفظ ظل لاولا و بات مصدر
او ميتوته و بيت و بيت و مضارع او بيت بيت كساع يبيع و بات بيت و بنا بر شهور هر دو محض ناقص متعلق ميشوند و اين ما لك گفته كه نكل تامر باشد معنى ما
نزل وما دام ۱۲ كذا في الشرح ۱۲ هه بعضه گفته اند كه بات تامر مى باشد گفته مى شود و بات القوم و بات بالقوم وقتيكه آن شخص نزول كند با قوم در رفتنى
است كه بات تامر مى آيد معنى قام ليلا و نزول خواه حقيقه باشد خواه نباشد و در كلام عرب است سر و بيت ۱۲ -

الجملة بالنهار والليل نحو ظل زيد كاتب اي حصل كتابته
متعلق باقتزان مصدر ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲ تفسير ۱۲ فعل ۱۲ مضاف مضاف اليه ۱۲

في النهار وبات زيد نائما اي حصل نومه في الليل وقد
مفعول فيحصل ۱۲ خبر ۱۲ تركيب مثل جملة يثبتين ۱۲

تكونان بمعنى صار مثل ظل الصبي بالغاوبات الشاب
فعل ناقص باضمير اسم ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲

شيخا والثامن مادام وهي لتوقيت شيء بمدة ثبوت

خبرها الاسم بافلا يد من ان يكون قبلها جملة فعلية
نفي محض ۱۲ متعلق بوجوده في حرف خبر ۱۲ بتاويل من مجرد ظرف ۱۲

او اسمية نحو اجلس مادام زيد جالسا و زيد قائم مادام
جملة فعلية ۱۲ فعل ناقص ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲ جملة اسمية ۱۲

عمر وقائما والتاسع مازال والعاشر ما يبرح والحادى
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

عشر ما انفك والثاني عشر ما فتى وقد يقال بكسر التاء
خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

والهمزة ما فتأ وما افتأ وكل واحد من هذه الالفعال
بهمزة از باب افعال بشرح ۱۲ مضاف مضاف اليه ۱۲ موصوف ۱۲

له قول الصبي گفته اند که انسان در کم ما در خواب نین است بعد او طفل تا وقتیکه شیر نوشد و صبی است تا زمانیکه بالغ نبود بعد از آن شاب باشد تا چهل سال پس تر کهل بود تا شصت سال پس شیخ است تا آخر عمر ۱۲ ترکیب ۱۲ و هی لتوقيت آه و او حرف عطف هی مبتدا لام خبر جارتوقيت مصدر مضاف بجانب شیء که مفعول به است با حرف جار مدت مضاف بجانب ثبوت که مصدر است و او مضاف بجانب خبر که مضاف است بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه لام حرف جار مضاف بسوء ضمیر واحد مؤنث غائبه مجرور جار با مجرور متعلق ثبوت و او با متعلق و فاعل مضاف الیه مضاف که لفظ مدة است و او با مضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق توقيت و او با مضاف الیه که مفعول به است و با متعلق مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدر و او با متعلق خبر خبر مبتدا با خبر جملة اسمیه خبریه معطوفه بند ۱۲ مازال و او جوف و او ی است مضارع او مازال مثل خاف یخاف باشد و این محض ناقص متعلق به مجرد لیکن زال یزول قال یقول ناقص متعلق می شود پس مازلت امیر البصره ما زال امیر الکنندة نخواهد شد و چنین زال یزیل نیز ناقص متعلق نیست ۱۲ ما یبرح بكسر الراء یعنی زال عن مکان ناقصه و تا ممتنع میگردد و متعدی بنفسه و من با نفی و بدون نفی می شود مثل رحمت بابک و ما برح من موضع و لن ابرح الارض ۱۲ و ما انفك معنی ما انفصل ناقصه و تا ممتنع میشود و متعدی می آید بکس مثل ما انفك من هذا الامر ۱۲ و ما فتى بكسر تاءى فوقا نیه و همزه در آخر از باب علم یعلم یعنی ما برح لکن سوائى ناقصه متعلق نمی شود یعنی بیایى تحتالی گفته اند لیکن در کتب نحو و لغت مشهوره یافته در بند ۱۲ شرح عه اسم بکون فاعل ظرف که متعلق ثبات است و آن خبر مقدم بکون ۱۲ عه بفتح التاء و الهمزة و در قاموس مثلث آمده ۱۲ عه متعلق ثابت خبر مبتدا که کل واحد با متعلق خود است ۱۲ -

الاربعة لدوام ثبوت خبرها لاسمها مذ قبله ويلزمها النفي
ترکیبش مثل آن گذشت ۱۲ صفت ۱۲

مثل ما زال زيد عالما وما برح زيد صائما وما فتى عمرو

فاضلا وما انفك بكر عاقلا والثالث عشر ليس وهى

لنفي مضمون الجملة في زمان الحال وقال بعضهم في كل

متعلق نفي مصدر باعتبار عطف ۱۲

زمان مثل ليس زيد قائما واعلم ان تقديم اخبار هذه
بتاويل مفرد مفعول به ام ۱۲ اسم آن مضاف ۱۲ مضاف اليه ۱۲

الافعال على اسمائهم باجائز بابقاء عملها مثل كان قائما
مشارك اليه متعلق تقديم ۱۲ خبر ۱۲ متعلق بخبر تقديم ۱۲ خبر ۱۲

زيد وعلى هذا القياس في البواقى وايضا تقديم اخبارها
اسم ۱۲

له هرگاه نفي درميان اين افعال باخوفاست چون حرف نفي بران افعال درآيد معاني اينها نفي النفي باشد ولفي النفي استمرار ثبوت بود پس معني اين افعال دوام شد و اين
سماعى است ۱۲ مذ براى ابتداى مدت باشد وقبل ماضى از باب علم لعلم مصدرش قبول بالفتح بمعنى پيش آمدن و پذيرفتن و زمانه كسوى فعل مضارع است مخذوف
واى جزو مدت است پس بنا بر معنى اول تقدير كلام اينكلا ابتداى مدت دوام ثبوت خبر براى اسم زمان پيش آمدن اسم است بخبر و بنا بر معنى ثانى تقدير اين كرا ابتداى آن مدت زمان
پذيرفتن اسم است خبر ۱۲ شرح تركيب ۱۲ قوله و هى لنفي مضمون آه و او حرف عطف هى مبتدأ لام حرف جار نفي مضمون كى مضاف بجانب الجملة است
مجرور جار باجور متعلق ثابت مقدرنى حرف جار زمان مضاف الحال مضاف اليه مجرور جار باجور متعلق نفي مسطور و او با متعلقات خود خبر مبتدأ با خبر جملة اسمية خبر به معطوف
شده ۱۲ قوله و على هذا القياس الخ على جار باجور و خود كرا اشاره مشار اليه است متعلق خبر ان باعتبار عطف است و امش تقديم مقدم و فى البواقى متعلق آن بالقياس
رفع مبتدأى مؤخر و على هذا متعلق ثابت مخذوف خبر كرا و فى البواقى نيز جهان ثابت متعلق باشد ۱۲ قوله وايضا و او حرف عطف ايضا مفعول مطلق اخذ
مخذوف معني رجع مصنف حكم تقديم اخبار بر نسبت اسماء بيان كرده اكنون در بيان حكم تقديم اخبار بر نسبت افعال شروع كرد پس گو ياكه ميگويد رجوع كردنى چه اختصار
نمى كند بر خبرى كه پيش از اين بيان كرده ام در اين صورت ايضا مفعول مطلق خواهد بود و كلاب گفته شود وايضا مصدر معني اسم فاعل است كحال واقع است و عامل مخذوف
است تقديرى بارت اينكه مى گويم در حالى كه من رجوع كند و ام از اخبار كسوى اخبار و بعضى گفته اند ايضا مفعول مطلق است و فعل او اخذ ضمير درو مستتر راجع بجانب الجواز اى
عاد الجواز خود با گذشت نمودنى چنانكه مى كوني جار زيد و عمر وايضا اى عاد الجبى خود ۱۲ شرح ۱۲ قوله تقديم اخبار با آه تقديم مضاف بجانب اخبار ك مضاف است بجا
ضمير واحد مؤنث غائبه و مفعول او است على جار با النفس مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبه راجع كسوى افعال مجرور متعلق تقديم و او با مضاف اليه و متعلق مبتدأ
جانز اسم فاعل ضمير واحد مكرر غائب درو مستتر راجع بجانب تقديم مستثنى منه كسوى كلمه استثناء و مضاف بجانب ليس كه مستثناست و معطوف عليه و او حرف عطف
الافعال و موصوف التى اسم موصول كان قطعا از افعال ناقصه فى جار با و اكل ك مضاف است به با ضمير مؤنث متعلق ثابتة مقدر خبر و ما اسم كان با اسم و خبر صله
موصول با صله صفت موصوف با صفت مستثنى و مضاف اليه مستثنى منه با مستثنى فاعل جازر و او با فاعل خبر مبتدأ و مبتدأ با خبر جملة اسمية خبر به معطوفه كدر يداى حال

على انفسها جائز سوى ليس والافعال التى كان فى اوائلها ما

مفعول ۱۲

مثل قائما كان زيد وقال بعضهم تقديم الاخبار على

متعلق تقديم ۱۳

مستثنى ۱۲

مبتدا ۱۲

فاعل ۱۲

فعل ۱۲

هذه الافعال ايضا جائز سوى مادام اما تقديم اسمائها

حرف متضمن معنى شرط ۱۲

خبر ۱۲

الترتيب

عليها فغير جائز واعلم ان حكم مشتقات هذه الافعال

مضاف اليه حكم ومضاف بهذه ۱۲

اسم ۱۲

متعلق تقديم ۱۳ مضاف مضاف اليه خبر ۱۲

كحكم هذه الافعال فى العمل

متعلق ثابت مقرر ۱۲

متعلق ثابت بحسب ان ۱۲

النوع الحادى عشر

افعال المقاربة وانما سميت بهذا الاسم لانها تدل على

ضمير اسم ۱۲

متعلق سميت ۱۲

فعل مجهول ضمير نائب فاعل ۱۲

المقاربة وهى اربعة الاول عسى وهو فعل لدخول

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

جملة خبر ۱۲

تاء التانيث الساكنة فيه نحو عست وغير متصرف

خبر غير خبر ۱۲

متعلق دخول ۱۲

له بدانك تمام اين افعال متصرف هستند مگر ليس ومادام ومازال واخواته او كى صدر و ام فاعل آنها مستعمل نمى شود مگر هر گاه كه هر دو تام باشند ۱۲ كذا فى الرضى ۱۲
له نيز كه اين افعال بر رستم اند بعضا از اينها برائى انشاء طمع و رجاء حصول خبر برائى ام مثل عسى اللذان يدخلنى الجنة وعسى النبى صلى الله عليه وسلم ان يشفع لى پس در عين
تركيبه معنى قرب حصول خبر نسبت نيز كه طمع خيبره مى باشد كه بر حصول او و لوقى نبود پس بر شى غير موقوف الحصول حكم لعرب چگونگى نخواهد شد و بعضا از اينها برائى اخذ و
شروع هستند مثل طلق زيدان بخروج اى زيد شروع در خروج نمود در عين هم قرب حصول خبر نياشند نيز كه قرب قلت مسافت را گويند و در شروع انتفاى مسافت باشند
اگر چه قليل بود اى قبل شروع در خيبره قرب تصور ميشود و بعضه برائى قرب حصول خبر برائى فاعل آيند مثل كاد زيد يخرج معنى ان حصول خروج برائى زيد قريب است
پس تسميه اين افعال با افعال مقاربه بياز قبيل تسميه مجموع بعض افراده باشد چنانكه شارح تسهيل ذكر كرده است پس معنى قول مقم تدل على مقاربه اين كه دلالت بر مقاربت
در عين افعال مستحق است اگر چه در ضمن افراد باشند اينكه همه واحد بر مقاربت دلالت ميكند تا تا كه وارد شود كه اين خلاف واقع است و اگر خواهى ادعا نمائى كه اين جمل
افعال بر مقاربت دلالت مينمايند پس دلالت قسم سوم بر مقاربت ظاهر است ليكن قسم دوم بجهت اينكه شروع در شى بدون قرب برائى شى ممكن نيست اما قسم اول بعلت
اينكه ترقيبا آگاهى كند از قرب نيز كه خيبره كه وقوع او نيز و عقل مستبعد باشد رجائى او محال بود چنانكه در فرقى نمى و ترجمى دستى يا اين كه عسى در اصل يعنى قرب بود
من بعد از اصل مذكور برائى انشائى طمع معنى كلام متغيره گردويد ۱۲ شرح عه مضاف با مضاف اليه فاعل تقديم ۱۳ عه متعلق محذوف كه خبر مبتدا است
محذوف است ۱۲ -

اذلا يشق منه مضارع واسما فاعل ومفعول وامر ونهى

دراصل آسمان بودنون باضافت افتخاد

مثلا وعمله على نوعين الاول ان يرفع الاسم وهو

مبتدا ۱۲

جمله خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

متعلق ثابت خبر ۱۲

فاعله وينصب الخبر ويكون خبره فعلا مضارعا

مفعول ۱۲

فعل فاعل ۱۲

خبر ۱۲

مع ان وحينئذ يكون بمعنى قارب نحو عسى زيد

جمله ذوالحال ۱۲

مصدرية ۱۲

ان يخرج فزيد مرفوع بانه اسمه وفاعله وان يخرج

اين جمله معترضه زيدا که درميان ذوالحال و حال واقع است ۱۲

مبتدا ۱۲

في موضع النصب بانه خبره بمعنى قارب زيد الخروج

جمله حال ۱۲

فتمية اسم ۱۲

ويجب ان يكون خبره مطابقا لاسمه في الافراد

خبر بكون ۱۲

اسم ۱۲

فاعل بتاويل مصدر ۱۲

فعل ۱۲

۱هـ قوله وحينئذ يكون بمعنى قارب آه تقدیر عبارت وحين اذا عمل عسى بذال العمل اى رفع الاسم ونصب الخبر جمله حذف کرده شد و عوض او تنوين در آمد و ا حروف عطفت
 عین مبدل منه باذليل مضاف عمل فعل ماضى على فاعل بنذا اسم اشاره العمل مثاليه مفعول فعل بافاعل مفعول به جمله فعلية خبريه گذشته مضاف اليه شد مضاف با مضاف اليه
 مفعول فيه يكون فعله ان افعال ناقصة مقضى اسم مرفوع و خبر منصوب هو ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب عسى اسم او با حروف جار معنى مضاف بجانب قارب مضاف اليه مجرور جار
 با مجرور متعلق ثابتا مقرر او با متعلق خبر بكون و يكون با اسم و خبر مفعول فيه جمله فعلية خبريه معطوفه گردید ۱۲ ۲هـ قوله نحو عسى فعله ان افعال مقاربه زيدا اسم و فاعل ان حروف
 ناصب يخرج فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب زيد مستتر ورو فاعل فعل بافاعل جمله فعلية خبريه بتاويل مفرد گذشته خبر نشد عسى با اسم و خبر جمله فعلية
 انشائية گردیده ذوالحال گشت با حرف جار معنى مضاف قارب فعل ماضى معروف زيد فاعل ان يخرج جمله فعلية بتاويل مفرد مفعول به فعل بافاعل مفعول به جمله فعلية خبريه گذشته مضاف اليه
 شد مضاف با مضاف اليه مجرور جار با مجرور متعلق ثابتا مقرر او با متعلق خود حال و ذوالحال باحال مضاف اليه مضاف با مضاف اليه خبر مبتدایى محذوف که مناله باشد ۱۲ صل -
 ۳هـ متاخرين برآند که عسى اسم مرفوع خبر ناصب مثل کان و فعل مضارع مقترن بان پس اسم او منصوب محل جهت آنکه خبر او مست و از سببويه منقول است که بودن فعل
 مضارع بان خبر عسى ممنوع است و يقطع گفته اند که ان را مست و يقطع گفته اند که فعل مضارع بان منشا مفعول است مثل خبر کان نیست زيدا که معنى اصلى عسى زيد ان يخرج قارب
 زيد ان يخرج اى الخروج هر گاه عسى مقيد انشائى قطع شد معنى كلام از اصل متغير گردید چنانکه اصل معنى ما نحن زيدا شىء جمله حسنا است چون مثال مذکور معنى انشائى تعجب را
 مقيد شد از معنى اصلى تغير گشت درين نظر است زيدا که در عسى معنى مقاربه نه و وضع ثابت است نه استعمالا و لوقيه گفته اند که فعل مضارع بان در محل رفع است زيدا که از قبيل
 بدل اشتمال واقع است و ايس و جبر قرب بقیاس است زيدا که در مثل زيدون عسى ان يقوموا چیزی که بدل از فاعل است بجای فاعل آمده و معنى هم مساعدت میکند زيدا
 که عسى معنى يرحى و توقع است پس معنى عسى زيد ان يقوم توقع کرده شد و امید نموده شد قيام او و غير بدل اشتمال در و بسبب آنکه در بدل اشتمال پس اجمال تفصيل است و
 در تفسير ايهام شىء وقت نظرى برائى آن شىء بود در نفس چنانکه در ضمير نشان ميباشد و حذف آن را فعل مضارع جار است با اینکه حرف مصدر است به جهت بسیار آمدن آن
 بعد مرفوع عسى پس ايس حذف مثل حذف مصدر و ابقاى معمول او است ۱۲ ۴هـ اى بمنزله قارب در احتياج مرفوع منصوب ۱۲ ۵هـ قوله مطابقا عام از ان که مطابق
 حقیقه باشد چنانکه خبر بضمير راجع با اسم مستر بود مثل امثلة مذکوره کتاب يا حکما هر گاه قارب مستر بسبب معنى خبر مستر بضمير باشد مثل زيد ان يخرج عسى زيد ان يموت و
 اين هشتم گفته که مرفوع خبر ايس افعال مجر بضمير نبود گفته نخواهد شد که در زيد يموت نفسه ۱۲ -

والتثنية والجمع والتذكير والتانيث نحو عسى زيد ان

ترکیب همه امثله مثل سابق ۱۲

يقوم وعسى الزيدان ان يقوما وعسى الزيدون ان يقوموا

وعست هندان تقوم وعست الهندان ان تقوموا وعست

الهندات ان يقمن وهذا اي كون الخبر مطابق للفاعل

مفسر يا مفسر مبتدا ۱۲

اذا كان الفاعل اسما ظاهرا اما اذا كان مضمرا فليست

موصوف هفت خبر ۱۲

المطابقة بينهما شرط النوع الثاني من النوعين المذكورين

اسم ليست ۱۲

مترقب محذوف نيز صفت ۱۲

موصوف با صفت مبتدا ۱۲

خبر ليست ۱۲

صفت نوعين ۱۲

ان يرفع الاسم وحده وذلك اذا كان اسمه فعلا مضارعا

ترکیبش بالا گذشت ۱۲

بتاويل مفرد خبر ۱۲

ان فيكون الفعل المضارع مع ان في محل الرفع بانه اسمه و

مترقب محذوف خبر ۱۲

صفت مضارع ۱۲

له قوله ان يقمن آه بلائکه هر گاه زيد عسى ان يقوم بتقديم زيد بر عسى گفته شود در معنی مذکور است که احتمال دو وجه دارد یکی آنکه عسى ناقصه بود بتقدير بودن ضمير راجع بزید در آن - دویم آنکه تام بود بتقدير عالی بودن عسى از ضمیر لیکن اگر اسم ظاهر مثنی یا مجموع باشد ضمی تعیین نام بودن لامی شده و بعضی در صورت تشبیه و جمع با احتمال ناقصه هم قائل شده اند باین طریق که ضمیر عسى را مثنی و مجموع عاند می نمایند و عدم مطابقت ضمیر را با مرجع مشابهت عسى بلعل و عدم مطابقت خبر را با فاعل تخصیص ما سوائے این افعال عذری نمایند و بهمین معنی شارح بقول خود در الخ اشارت نموده ۱۲^{هـ} قوله و ذلك اذا كان الخ و او حرف عطف ذا اسم اشاره لام عوض حرف تنبيه و كاف خطاب حرفی و اکنون مجموع اسم اشاره موضوع بر لے مشار الیه بعید درین جا مبتدا و مشار الیه او درین جا رفع است که از قوله ان يرفع الاسم مستفاد می شود و از طرف مضاف یعنی وقت کان فعلی از افعال ناقصه مقتضی اسم فروع و خبر منصوب هم مضافا بجانب ضمیر الخ او فعلا موصو با مضارعا صفت مع مضافا بجانب ان مفعول قید کان با اسم و خبر مفعول قید جمله فعلیه خبریه گفته مضاف الیه شد مضاف با مضاف الیه مفعول قید ثابت مقدر او و با مفعول قید جمله اسمیه شده خبر ذلك و او با خبر جمله اسمیه خبریه معطوف گردید ۱۲^{هـ} اولی چنان بود که مصنف بجای اسم فاعل می گفت زیرا که اطلاق اسم بر فاعل در جایی شایع است که فعل بجانب خبر محتاج بود و این جا خبر نیست پس عسى درین وجه تام است این مشهور است و ابن مالک گفته که عسى مدغم ناقصه می باشد و درین جا ان و صلته او که فعل مضارع باشد قائم مقام دو خبر و است چنان که در آیه کریمه احسب الناس ان یترکوا ان مع صلته خود که تترکوا باشد قائم مقام دو مفعول است زیرا که درین مثال خروج حسب از اصل خود کسی قائل نیست و از این مالک عجب است که در وجوه اول آن با صلته را بدل اشتمال اختیار کرده چنانکه کوفیه قائل اند و بناقص بود عسى حکم نموده چنانکه نزد جمهور است و بدل را قائم مقام دو خبر و گفته کذا فی المنهل و الشرح ۱۲ -

يكون عسى حينئذ بمعنى قرب مثل عسى ان يخرج ^{اسم ۱۲} ^{خبر ۱۲}

زيد ابي قرب خروجه فلا يحتاج في هذا الوجه الى ^{تفسير ۱۲} ^{فاعل ۱۲}

الخبر بخلاف الوجه الاول لانه لا يتم المقصود فيه

بدون الخبر فيكون الاول ناقصا والثاني تاما والثاني كاد ^{مبتدا ۱۲} ^{خبر ۱۲}

وهو يرفع الاسم وينصب الخبر وخبره فعل مضارع ^{مبتدا ۱۲} ^{موصوف ۱۲}

بغير ان وقد يكون مع ان تشبيها له بعسى مثل كاد ^{صفت يامال ۱۲} ^{متعلق بمحذوف است ۱۲} ^{ضمية اسم ۱۲} ^{خبر ۱۲} ^{مفعول له ۱۲} ^{متعلق بتشبيه صدر ۱۲}

زيد يجي فزيد مرفوع بانه اسم كاد ويجي في ^{مبتدا ۱۲}

محل النصب بانه خبره معناه قرب مجي زيد وحكم ^{جار مجرور متعلق بجي ۱۲} ^{مبتدا ۱۲} ^{جملة خبر ۱۲}

باقى المشتقات من مصدره كحكم كاد مثل لم يك ^{مثل صيغ ماضى ومضارع ولغني وغيره ۱۲} ^{متعلق بمحذوف خبر ۱۲}

زيد يجي ولا يكاد زيد يجي وان دخل على كاد حرف

له قول لا لا يتم المقصود اذ لام حرف جار ان بالفتح حرف مشبه بالفعل ضمير شان اسم الحرف لغني ثم فعل مضارع معروف المقصود فاعل في حرف جار ضمير واحد مذكر غائب راجع بجا
الوجه الاول محلا مجرور جار مجرور متعلق فعل بالحرف جار دون مضاف بجانب الخبر مجرور جار مجرور متعلق فعل بمذكور فعل بالفاعل ومتعلقات خود جمله فعلية خبرية كدرديه
خبر ان محلا مرفوع شدن با اسم خبر جمله اسمية بتاويل مفروضه ومجوز ملاحظا جار مجرور متعلق فعل بقدره كاد يحتاج باشد كه از سياق كلام مفهوم مي شود ۱۲ له وان فعل ناقص انصرف است
وسمع نشكر كه از وسواى ماضى ومضارع مى آيد وان در ان شهر لغت يابى ست چنانكه كوفى كاد يكاد وكيلاد وكماودة مثل باب يهاب واصمى حكايه كرده برين تقدير مثل خان
يخاف نونفا خواهد بود وكا به اسم فاعل از وهمى آيد وقت لحوق ضمائر گفته مى شود كدت بكسر كاف وكلمه بعنهم هم واين قولى نيست چنانكه در ايضاح ست ۱۲ تركيب له قول
وان دخل على كاد او حرف عطف ان حرف شرط برود جمله ميمه ووكا اول شرط باشد و ثانيا جزا داخل فعل ماضى معروف على حرف جار باكو محلا مجرور متعلق بفعل بالفاعل متعلق
جملة فعلية خبرية شرط فابرى جزاى حرف جار باهميه واحد مذكر غائب راجع بجانب دخول حرف لغني كه از روى معنى مذكور است متعلق ثابت واو خبر مقدم خلاف مبتدا تى
مؤخر مبتدائى مؤخر باخبر مقدم جمله اسميه خبريه شده جزا شرط باجزا جمله شرطيه معطوفه كدرديه ۱۲ عه سچون تركيب بالا كه گذشت ۱۲

النفي ففيه خلاف قال بعضهم ان حرف النفي فيه مطلقا

يفيد معنى النفي وقال بعضهم انه لا يفيد بل الاثبات
مبتدا ١٢ للاحزاب
مبتدا متعلق خبر ١٢

باق على حاله وقال بعضهم انه لا يفيد النفي في الماضي
مبتدا ١٢
متعلق لا يفيد ١٢

وفي المستقبل يفيدة والثالث كرب وهو يرفع الاسم و
مبتدا ١٢ مبتدا ١٢ مبتدا ١٢ مبتدا ١٢
متعلق يفيد مؤخر ١٢ جمله خبر ١٢

ينصب الخبر وخبره يجي فعلا مضارعاً دائماً بغير ان
متعلق دائماً ١٢

نحو كرب زيد يخرج والرابع اوشك وهو يرفع الاسم
مبتدا ١٢ مبتدا ١٢

وينصب الخبر وخبره فعل مضارع مع ان او بغير ان
مبتدا ١٢ مبتدا ١٢
حال يا صفت ١٢

مثل اوشك زيد ان يجي او يجي وقال بعضهم ان

افعال المقاربة سبعة هذه الاربعة المذكورة وجعل
مبتدا ١٢ مبتدا ١٢
جمله مقول ومفعول ١٢

له بعضه گفته اند كه نفي كوا اثبات است واثبات او بر خلاف ديگر افعال نفي و اين غلط است زيرا كه اگر از كاد زيد نفيم نفي قرب قيام مراد است و اثبات پس اثبات شئي چگونگي نفي خواهد بود آسه اگر گويند كه اثبات كاد نفي مضمون خبر دلالت ميكند اين قول حق است و صحيح زيرا كه قرب بفعال نفي فعل وال مي باشد و حصول فعل شروع در فعل بود نه قرب ليكن نفي او اثبات باشد اين هم غلط است اگر نفي كه در مالك اقوم واقع است اثبات اراده كرده باشد زيرا كه نفي شئي اثبات نمي باشد و همچنين از نفي قرب مضمون خبر اراده اثبات نيز غلط باشد زيرا كه نفي فعل در انتفاي آك فعل ابلغ باشد از نفي فعل كاز نفي مفهوم مشروط است با قرينت من الضرب يعني قريب ضرب نشدم از ماضيت بمعني نزوم من در نفي فعل كه بود آسي هرگاه در كاد زيد بخروج قرينه باشد كه بر شيوه تخرج بعد انتفاي او و بعد انتفاي قرب دلالت كنند پس آن قرينه بر شيوه تخرج مضمون وال باشد و لفظ كاد چنانكه در آيه كريمه فذبحوه او كادوا و يفعلون اي ما كادوا و يذبحون قبل الذبح ١٢ كذا في الرضي ١٢ تركيب ٤٤ قال بعضهم آه قال فعل ماضى معروف بعض مضاف لسبوتى ضمير جمع مذكر غائب راجع بجانب سحابة فاعل ان بالكه حرف مشبه فعل اهم منصوب وخبر فروع نحو اهد حرف مضاف بجانب النفي اسم في حرف جار ضمير واحد مذكر غائب عامل بجانب كاد محلاً و متعلق ثابتاً مقدر كه حال است از حرف النفي و مطلقاً خواه حال است از ضمير كه در ثابتاً مسطوره مستتر ثابت است درين صورت حال متداخل باشد و خواه حال است از حرف النفي مثل ثابتاً مذكور درين صورت حال مترادف خواهد بود و بهر تقدير فدا الحال با حال خود ام ان بالكه ليفيد فعل مضارع معروف به ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب حرف النفي در مستتر فاعل معنى مضاف بجانب النفي مفعول به فاعل مفعول به فاعل مفعول به جمله فعلية خبرية خبر ان شد ان با هم و خبر مفعول قال قال با فاعل و مقول جمله فعلية خبرية مبيته شد زيرا كه بيان جمله اولي واقع است چنانكه ظاهراً است ١٢ ٤٤ ايشاك نشا قتن و من قولهم يوشك ان يكون كذا و العامة تقول يوشك ان يكون ففتح الشين هي لغة رومية ١٢

وطفق واخذ وهذه التثنية مرادفة لكرب وموافقة له في الاستعمال
مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق خبر ١٢ متعلق موافقة ١٢

النوع الثاني عشر

افعال المدح والذم وهي اربعة الاول نعم اصله نعم بفتح
مبتدا ١٢ خبر ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ مبتدا ١٢ متعلق خبر ١٢

الفاء وكسر العين فكسرت الفاء اتباعا للعين ثم اسكنت
فعل مجهول ١٢ نائب فاعل ١٢ مفعول له ١٢

العين للتخفيف فصار نعم وهو فعل مدح وفاعله قد
مفعول له برائتة اسكنت ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ اسم مقدم يكون ١٢

يكون اسم جنس معرفا باللام مثل نعم الرجل زيد
خبر يكون ١٢

فالرجل مرفوع بانه فاعل نعم وزيد مخصوص بالمدح
مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق خبر ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق خبر ١٢

مرفوع بانه مبتدا ونعم الرجل خيرة مقدم عليه
اسم ضمير ان خبر ان ١٢ خبر ١٢ خبر بعد خبر ١٢

او مرفوع بانه خبر مبتداء محذوف وهو الضمير
موصوف ١٢ صفت ١٢ مبتدا ١٢

له ولا تقي شود به كاد اولي بمعنى كاد ودر لالت بر قرب حصول خبر و این افعال این باب است و جمل نیز معنی کاد در معنی کاد و در معنی کاد و اقبل و ان نیز مثل طفق
و قرب مثل کاد از روی معنی و هب مثل طفق ١٢ کذا فی البنهل ١٢ و ان این افعال مشهوره نزد محامه چهار هستند و اما فعل بضم عین که محول از فعل است مثل تقصوا الرجل
فلان و علم الرجل زید اگر چه بلای مدح است زیرا که معنی انعم القاصی و نعم العالم یکین در افعال مدح و ذم شمار می شوند آری اگر در احکام و شرائط مشارک افعال مدح و ذم
باشند چنانکه در شرح تفسیر است پس از مطقات این افعال است ١٢ ش ٣٤ بحجت نقل کرده از حرف حلقی در فعلیکه فای او مفتوح باشد و عین او حلقی و در لغت بنی نیم چهار
لغت ط و است اول فعل بفتح الفاء و کسر العین و همین اصل است دوم فعل بفتح فا و سکون عین سوم فعل بضم فاء و سکون عین چهارم بکسرتین و اکثر در لغت بنی نیم لغت
سوم است و نعم و ینس و بهمین جهت مصنف بر قول سوم اکتفا کرده و بنویسده گفته که تمامی عرب بر لغت بنی نیم اتفاق کرده اند و این حاجب ذکر کرده که پیش از نقل نعم و ینس بسوی
معنی انشاء هر چهار لغت جاری بودند اگر گوئی نغما و نعمت برای انشاء آمده اند گویم درین باب سبب عارض حرکت عین پیدا شده و آن عارض سکون میم است پس از عدول بجانب اهل
در جایکه لفظ منتقل الیه متعذر باشد عدول بسوی اصل در موضع که لفظ منتقل الیه متعذر نیست لازم نیاید ١٢ ٣٤ قوله خبر مبتداء محذوف و این مختار بسیار از انجازه است که
این حاجب هم یکی از آنها است و اول یعنی رفع زید بنا بر این که مبتدا است و نعم الرجل خبر مقدم بر او است مختار محققان است که بعضی از آنها بر صفت و غیر او این مصنف گفته
که در ان وجوب نیز جاری است و آن اینکه مبتدا است که خبر او محذوف ای زید مدح و ممکن است که گفته شود که زید عطف بیان از رجل است و این خلاف وقتی است که
مخصوص بالمدح در آخر آید ولیکن هر گاه مقدم باشد و جمله اول متعین خواهد بود چنانکه در معنی است ١٢ کذا فی الشرح ١٢ -

تقديره نعم الرجل هو زيد فيكون على التقدير الاول
خبر ١٢ مبتدأ ١٢ جملة خبر ١٢ خبر باعتبار عطف ١٢

جملة واحدة وعلى التقدير الثاني جملتين وقد يكون
موصوف صفت خبر ١٢

فاعله اسما مضاف الى المعرف باللام نحو نعم صاحب

الفرس زيد وقد يكون ضميرا مستترا مميذا بذكره
ضمير راجع بفاعل ام ١٢ موصوف ١٢ صفت ١٢ موصوف ١٢ متعلق بميز ١٢

منصوبة مثل نعم رجل زيد والضمير المستتر عائدا
صفت ١٢ مبتدأ ١٢ موصوف ١٢ صفت ١٢ خبر ١٢

الى معهود ذهني وقد يحذف المخصوص اذا دل عليه
متعلق خبر ١٢

قرينة مثل نعم العبد اي نعم العبد ايوب والقرينة
مخصوص بالمدح ١٢ مبتدأ ١٢

سياق الاية وشرط المخصوص ان يكون مطابقا للفاعل
مبتدأ ١٢ جملة بتاويل مفرده خبر ١٢ متعلق مطابقا ١٢

في الافراد والتثنية والجمع والتذكير والتانيث مثل
در بعض نسخ في التعليل والتكثير اسم است ١٢

له قوله وقد يكون فاعله آه واو حرف عطف قد حرف تحقيق برأي تقليل فعل مضارع يكون فاعله افعال ناقصة ام مرفوع خبر منصوب نحو اهد فاعله مضاف بجانب ضمير واحد
مذكر غائب ام اسما موصوف مضافا ام مفعول الى حرف جار المعرف ام مفعول با حرف جار اللام مجرور متعلق بالمعروف واو با متعلق بمجرور جار مجرور متعلق مضاف
واو با متعلق صفت موصوف با صفت خبر يكون با ام و خبر جملة فعلية خبرية مبطوذة شذ ١٢ له قوله المعروف بحسب ظاهر مرفوعا بنصب است صفت ام جنس جناسا كما في بعض نسخ
يا فترشد ودر صورت حرف خبر بايد گفت چنانکه درن ملک دارم محرم ١٢ ش له قوله وقد يحذف المخصوص آه واو حرف عطف قد حرف تحقيق بل في تقليل فعل مضارع
يحذف فاعله مضارع مجرور المخصوص مفعول الى المسم فاعله كما نائب فاعل فاعله فاعله ام او است اذا از اسماء ظروف مضاف بعني وقت دل فعل ماضى معروف على حرف جار ضمير
واحد مذكر غائب راجع بجانب حذف مجرور جار مجرور متعلق به فعل قرينة فاعل فعل با فاعل متعلق بجملة فعلية خبرية مكرهه مضاف اليه مضافات اليه مفعول فيه فعل
با فاعل مفعول فيه فعلية خبرية مبطوذة مكرهه ١٢ حل له يعني و جنس معرف بلام با از اضافت مخصوص مطابق فاعل باشد زیرا که مخصوص بمعنى تفسير از معرف بلام است پس
واجب است که المخصوص و جنس مطابق فاعل بود بايس طريقا که از افراد فاعل باشد خواه حقيقته مثل نعم الرجل زيد خواه تاويل باشد نعم الاسد زيد و از مطابقت در تعليل بودن
مخصوص معرفه مثل فاعل مراد نيست بلکه تخصيص در خصوص شرط است زیرا که مخصوص بعدا بهام تخصيص است لهذا نعم الانسان رجل جائز نمايشه مگر اين که وقتي صفت آورده
شود و چيزي که رافع جهالت باشد ١٢ ه قوله والجمع بهيمن جهت در آيه که تيس مثل القوم الذين كذبوا تاولي كذبوا كذبوا الذين كذبوا صفت القوم است ومخصوص
بالذم محذوف وان مثل هؤلاء باشد بتقدير آية چنين که تيس مثل القوم الذين كذبوا مثل هؤلاء ١٢ ه ضمير راجع الكلام ام يكون ١٢ -

نعم الرجل زيد ونعم الرجلان الزيدان ونعم الرجال
فعل فاعل ١٢ مخصوص ١٢

الزيدون ونعمت المرأة هند ونعمت المرأتان الهندان
ع

ونعمت النساء الهندات والثاني بئس وهو فعل ذم ااصله
مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢
بمبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢ مبتدأ ١٢

بئس من باب علم فسرت الفاء لتبعية العين ثم اسكنت
بفتح الباء وكسر الهمزة ١٣ جار مجرور متعلق بمحذوف ١٢
فعل مجزول ١٢

العين تخفيفا فصارت بئس وفاعلها ايضا احد الامور
نائب فاعل ١٢ مفعول له ١٢

الثلاثة المذكورة في نعم وحكم المخصوص بالذم حكم

المخصوص بالمدح في جميع الاحكام المذكورة مثل بئس
تركيب به امثلة بمجرى تركيب مثالبه نعم بوجه است ١٢

الرجل زيد وبئس صاحب الرجل زيد وبئس الرجل زيد

له ان كلام مضاف بتقدير نعمت الانسان مبدى صحيح نيست بجهت تذكير انسان وتانيث بهند حال لا كذا في غيره جائزا واشتد ان هذا اولي انك كلفته شوقا شرعا
مخصوص أنتست ك اطلاق فاعل برويحيج باشد ١٢ كذا في الشرح ١٢ قوله فاعله ايضا يكون آه او حرف عطف فاعل مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب الجمع بجانب بئس
مبتدأ يكون فاعله اذا فاعل ناقصة مقضى اسم فروع وتبر منصوب به ضمير واحد مذكر غائب عائد بجانب فاعل اسم احد مضاف بجانب الامور ك موصوف است والثلاثة صفت اولي و
المذكورة اسم مفعول في حرف جار نعم محلا مجرور جار مجرور متعلق المذكورة او صفت ثانيا است باصفت الثلاثة ك صفت است اذا الامور او باصفايت خود مضاف اليه مضافا
بامضاف اليه بكوني انم وتبر جمله فعلية خبرية معطوفه ذكره ١٢ قوله ايضا بمعنى رجوعا مفعول مطلق أض محذوف ك امر حاضر معروف است بمعنى ارجع تقديره وعني اذ ارجع
الي حكم فاعل بئس عن حكم فاعل نعم جودا ويرين هردو تقدير مفعول مطلق فعل محذوف نحو ابلود ولكن در صورت اول جمله فعليه انشاء غير معتزلة واقع است در صورت ثانيا جمله فعلية خبرية
معتزلة ١٢ كذا في الشرح ١٢ قوله وحكم المخصوص بالذم آه او حرف عطف حكم مضاف بجانب المخصوص اسم مفعول با حرف جار الذم مجرور متعلق المخصوص او با متعلق ومضاف اليه
مبتدأ كاف حرف جار حكم مضاف بجانب المخصوص ك اسم مفعول است با حرف جار بالمدح مجرور متعلق المخصوص او با متعلق مضاف اليه مضافا بالمجوز جار مجرور
متعلق ثابت مقدر في حرف جار جمع مضاف بجانب الاحكام ك موصوف است المذكورة صفت او موصوف باصفت مضاف مضاف اليه مضافا بالمضاف اليه مجرور جار
بالمجرور متعلق ثابتة مسطور او با متعلق خبر مبتدأ يا خبر جملة اسمية خبرية معطوفه كغشت ١٢ ع النساء جمع امرأة است بغير لفظ او ١٢ عه ياسكروه عن نقل كرده
بجانب فابردند ١٢ م فاعل او يا اسم جنس معرف بلام باشد بواسطه يا بلا واسطه يا ضمير مستتر ميمز بنكره منصوب به ١٢ للعه ان احتمال دو وجه اعراب و يجوز حذف وقت
بودن قرينه واشتراط مطابقت با فاعل ١٢ -

وبئس الرجالان الزيدان وبئس الرجال الزيدون وبئست

المرأة هند وبئست المرأتان الهندان وبئست النساء

الهندات والثالث ساء وهو مرادف لبئس وموافق
مبتدا ١٢ خبر ١٢ معطوف بمرادف مبتدا ١٢

له في جميع وجوه الاستعمال والرابع جيد ابفتح الفاء
مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق بمزوف صفت حب ١٢

اوضها اصله حب بضم العين فاسكنت الياء الاولى و
مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق بمزوف ١٢ فعل مجرول من الاسكان ١٢ نائب فاعل ١٢ صفت ١٢

ادغمت في الثانية على اللغة الاولى ونقلت ضمته الى
متعلق ادغمت ١٢ متعلق اسكنت بادغمت ١٢

الحاء وادغمت الباء في الباء على اللغة الثانية وحب

لاينفصل عن ذاتي الاستعمال ولهذا يقال في تقرير
وهذان بهت يعني سبب عدم انفصال حب ازدا ١٢

الافعال حيدا وهو مرادف لنعم وفاعله ذا والمخصوص
قرار دادن یعنی در قرار دادن نجا و شمار کردن اینها این افعال را ١٢

بالمدرح مذکور بعده واعرابه كاعراب مخصوص نعم في
مفعول فيه مذکور ١٢ متملق ثابت مقرر خبر است ١٢

له قوله وهو لو ان لبئس آه و او حرف عطف هو مبتدا مرادف مضاف بجانب بئس خبره و او حرف عطف موافق هم فاعل لام حرف جار باضمير واحد مذكر نائب راجع لبسوي
بئس مجرور متعلق بموافق في حرف جار باجمع مضاف لبسوي كوضاف است بجانب الاستعمال مجرور متعلق بموافق با متعلقات خبر است بواسطه حرف عطف مبتدا بالخبر جملة اسمية
خبرية معطوفه كرويد ١٢ كذا في الشرح ١٢ له قوله وحب لاينفصل عن آه و او حرف عطف حبت مبتدا لا حرف نفي ليفصل فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذكر نائب درو مستتر
راجع لبسوي حب فاعل عن حرف جار ذا مجرور جار بالخبر و متعلق فعل في حرف جار الاستعمال مجرور جار بالخبر و ضمير متعلق بفعل با فاعل و متعلقات جملة فعليه خبرية كشته خبر
مبتدا لشدة مبتدا بالخبر جملة اسمية خبرية معطوفه ككشت ١٢ له قوله ولهذا يقال في آه و او حرف عطف لام حرف جار و او حرف تبيينه بمعنى انه و ذا اسم اشاره بمعنى اشير و دريس جا
مجموع هر دو اسم اشاره محلا مجرور جار بالخبر و متعلق يقال يقال فعل مضارع مجرول في حرف جار با تقرر مضاف بجانب الافعال مجرور متعلق فعل جنبا نائب فاعل فعل با
متعلقات و نائب فاعل جملة فعليه خبرية معطوفه ككشت ١٢ له قوله و اعرابه كاعراب آه و او حرف عطف اعراب مضاف بجانب ضمير واحد مذكر نائب راجع بجانب حيدا كواست
حرف جار اعراب مضاف بجانب مخصوص كوضاف است بجانب نعم مجرور متعلق ثابت مقدر في حرف جار او جهين موصوف والمذكورين صفت كمجرور است متعلق ثابت
مسطور با متعلقات خبر مبتدا بالخبر جملة اسمية خبرية معطوفه كرويد ١٢ اصل عه و لا توافق الشيطان فبئس الفرق اي هو مثال حذف مخصوص است مصنف او اذ ذكره فلو دونه چنانكه
در مثل كيه كير نعم العبد اي ايوب آورده بسبب بودن حكم مخصوص بالذم مثل حكم مخصوص بالمدح ١٢ اش عه حاصل اينكه در حجب انشائي كمرعدد از
افعال مدرج است و لغت است ان حاجب گفته كدر حجب قبل نفي لبسوي معنى انشاء فتح و ضم جار است ١٢ ف در بعض نسخ بجائے تقرير لفظ
تقدير واقع است یعنی چون این افعال را شمار می کنند جنبا را نیز مذکور می سازند ١٢ ش -

الوجهين المذكورين لكنه لا يطابق فاعله في الوجوه
ضميرت راک آم ۱۲ جمله خبر ۱۲

المذكورة مثل حبذا زيد وحبذا الزيدان وحبذا الزيدان
جار مجرور متعلق لا يطابق ۱۲

وحبذا هندا وحبذا الهندان وحبذا الهندات ويجوزان^{۱۲}

يكون قبله او بعده اسم موافق له منصوبا على التمييز
در يك نسخه منصوب نیز آمده ۱۲

او على الحال مثل حبذا رجلا زيد وحبذا راكبا زيد

وحبذا زيدا رجلا وحبذا زيدا راكبا واعلم انه لا يجوز^{۱۳}

له بس ذاتني ومثونث نحو اهد اهد لافته نحو اهد شد حبذا الزيدان وحبذا الزيدون وحبذا هندا زيدا که در مبهم مثل ضمير در نعم و بئس پس در مانند او افراد لازم گرفته و برائے غرض ابهام از معنی اشاره تجرید نموده و حبذا بمعنی حب الشیء باشد و نزد مبرد و ابن سراج بسبب ترکیب ذابا حب فعلیت حب دور شد زیدا که اسم اقوی است پس جدا مبتدا و مخصوص خبر او و معنی حبذا زیدا ای المحبوب زید و بعضی گفته اند که ترکیب اسمیت ذابا زائل کرده زیدا که تقدیم فعل راست پس علیه او را باشد و فاعل مثل بعض حروف فعل گردیده پس برین تقدیر حبذا فعل است و مخصوص فاعل و چون بر حبذا لا در آید در معنی موافق بئس بود و اولی آنکه اعراب مخصوص نعم باشد یعنی یا مبتدا است یا خبر مبتدا لیکن درین مخصوص نواسخ عمل نمی کنند و بر حبذا هم مقدم نمی آید و بعضی گفته اند که مابعد حبذا عطف بیان ذابا شد برین قول لائق اینکه در مخصوص نعم و بئس همچنین دعوی نموده شود و دیگر دخول نواسخ مانع است در بعضی گفته که زان زانده الف مثل ذابا در ماذا صنعت و مخصوص فاعل حب ۱۲ که ذاتی الرضی ۱۲ قوله و يجوز ان يكون قبله آه و او حرف عطف بجز فعل مضارع معروف ان حرف ناصب فعل مضارع يكون فعلة از افعال ناقصه قضی اسم فروع و خبر منصوب قبل مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب معطوف معطوف علیه با معطوف مفعول فيه يكون اسم موصوف موافق اسم فاعل لام حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب محلاً مجرور متعلق بموافق او و با متعلق صفت موصوف با صفت اسم منصوب با اسم مفعول علی حرف جار التمييز مجرور معطوف علیه او حرف عطف علی حرف جار الحال مجرور معطوف معطوف علیه با معطوف متعلق منصوب او و با متعلق خبر يكون يكون باسم و خبر و مفعول فيه جمله فعلیه خبریه بتاویل مفرد گذشته فاعل شده فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ قوله و اعلم ان لا يجوز آه و او حرف عطف اعلم فعل امر حاضر معروف ضمیر انت فاعل در و مستتر ان بفتح حرف شبهه ليعمل ضمیر شان اسم اول او حرف نفی يجوز فعل مضارع معروف التصرف مصدر فی حرف جار بنده اسم اشاره بالافعال مشار الیه مجرور متعلق التصرف او با متعلق مستثنی منه خبریه یعنی الا قائم مقام حرف استثناء و معروف با عراب مستثنی و مضاف بجانب الحاق مصدر است و مضاف بجانب التاثر که مفعول به است فی حرف جار با ضمیر واحد مثنونث غایبه راجع بجانب الافعال محلاً مجرور متعلق بالحاق او با مضاف الیه و متعلق مضاف مستثنی منه با مستثنی فاعل فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه گردیده خبر ان شده او با اسم و خبر بتاویل مفرد مفعول به علم او با فاعل و مفعول جمله فعلیه خبریه اثره با معطوفه گذشت ۱۲

التصرف في هذه الافعال غير الحاق التاء فيها و

لهذا سميت هذه الافعال غير متصرفة

النوع الثالث عشر

افعال القلوب وانما سميت بها لان صدورها من
غير ١٢ ^{بموجب تركيب كذا شتر ١٢} اسم ١٢ ^{متعلق بمحذوف خبر ١٢}

القلب ولا دخل فيه للجوارح وتسمى افعال الشك و
اسم ١٢ ^{متعلق ثابت خبر ١٢} فعل هي ضمير نائب فاعل ١٢

اليقين ايضا لان بعضها للشك وبعضها لليقين وهي
مفعول ثانى ١٢ ^{اسم ١٢} متعلق ثابت خبر ١٢ ^{متعلق تصبها ١٢} مبتدأ ١٢

تدخل على المبتدأ والخبر وتنصبهما معا بان يكونا
خبر ١٢ ^{بتاويل مفرد مجرور ١٢}

مفعولين لها وهي سبعة ثلثة منها للشك وثلثة منها

لليقين وواحد منها مشترك بينهما اما الثلثة الاول
اسم ١٢ ^{ما كليه كدر ومعنى بشرط است ١٢} غير قائم مقام جزا ١٢

له قوله ايضا تقديره ارجع من تسميته هذه الافعال بافعال القلوب الى تسميتها بافعال الشك واليقين و
يرى هرودوت تقدير مفعول مطلق فعل محذوف خواهد بود كراوا ايضا فعل واحدا متكلما يا اخص فعل ماضى معروف باشد وى نواند كه مصدر بمعنى اسم فاعل باشد پس كوايكه مصنف بيگويد
اقول حال كونى رجعا من تسمية هذه الافعال بالقلوب الى تسميتها بافعال الشك واليقين ورس منوتها حال خواهد بود و عامل او محذوف ١٢ كذا فى الشرح ١٢ حل ٤٤ و كذا فى
افعال بر جمله مى آيند كه مصدر بان كراوا حرف مشبه بالفعل است ليس علمت ان زيدا قائم بزديك سيبويه ان باصله خود مفعول است و در اى او مفعول ديگر نيست و انقض گفتند كه
مفعول ثانى مقدر است اى علمت ان زيدا قائم حاصل اى قيام زيدا حاصل او يعنى ... گفته اند كه ان باصله خود قائم مقام مفعول باي علمت است ١٢ ٤٤ يقين بافتقار ثابت
كه تيشيك مشكك زائل نشود و مطابق واقع بود و ظن باور كردن نسبت است باخبار مزجوع بجانب نقیض و هر دو مرادف او است و تقليد اعتقاد غير ثابت كه تيشيك مشكك
زائل نشود و مطابق واقع نبود ١٢ شرح ٤٤ تغيير ايس بلفظ خاص ماضى نسبت بلك اخباره يطلق فعل تواد مضارع باشد خواه امر و نكتة در تغيير ايس افعال بصيغهاى ماضى متكلم
سواى افعال ناقصه و مقاربه ايس است كتحض بافعال قلوب خود زياده عرف ميباشد از افعال قلب غير خود ١٢ شرح تركيب ١٢ ٤٤ بوجه ايس افعال از ايمان افعال
بخصائص خاص بودند مثل امتناع اختصار بريك مفعول و جواز القار و تعليق لهذا ايس افعال را مثل افعال ناقصه از مطلق فعل كه از عوامل قياسه بود طبعى و كرده كرون ١٢ شرح
٤٤ بخلاف افعال ديگر كه هر چه از قلب صادر ميشود ندرت ايا كه قلبه مصدر جمع افعال اختياريه است ليكن در صدور آنها بخارج نيز دخل دارند جوارح اعضاى آدمى كه
بدان كار كنند ١٢ ف قوله غير وقع و نصب هر دو درست اند اول باعتبار بدل و ثانى باعتبار استغنى بودن ١٢ -

فحسبت وظننت وخلصت مثل حسبت زيدا فاضلا و
بکسر عین و این نشاؤ بود ۱۲

ظننت بکراناً وخلصت خالدا قائماً وظننت اذا كان

من الظنة بمعنى التهمة لم يقتض السفعول الثاني مثل

ظننت زيدا اي اتهمته واما الثلثة الثانية فعلمت و
تفسیه ۱۲ مفسر ۱۲

رايت ووجدت مثل علمت زيدا امينا ورايت عمروا
مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲

فاضلا ووجدت البيت رهينا و علمت قد يجئى بمعنى
ای مبهوتا ۱۲ متعلق متبنا حال محذوف ۱۲

عرفت نحو علمت زيدا اي عرفته ورايت قد يكون
فعل ضمير هو فاعل ۱۲

بمعنى ابصرت كقوله تعالى فانظر ماذا ترى ووجدت
فعل فاعل ۱۲

قد يكون بمعنى اصببت مثل وجدت الضالة اي اصببتها

فان كل واحد من هذه المعاني لا يقتضى الامتعلقا

له قوله فان كل واحد من هذه آه فاحرف عطف ان بالكسرة مشبه بالفعل مقتضى اهم منصوب وخبر مرفوع كل مضاف بجانب احد موصوف من حرف جار باهه آه اشاره والمعاني
منشأ الي الخبر ومتعلق ثابت مقدر او وصفت موصوف باصفت آه ان الالحرف نفى ليقضى فعل مضارع معروف به ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب كل واحد ورو مستتر فاعل الا
از روى لفظ لغو متعلقا موصوف باواحد صفت مفعول فعل با فاعل ومفعول به جملة خبرية كشيء خبر ان شئ ان با اعم وخبر جملة اسمية خبرية معطوفه كرويد ۱۲ شرح ۱۲ آه قوله
وظننت اذا كان من الظنة آه واو حرف عطف ظننت مبتدا اذا انظروا مبنية در معنى شرط كان فعلة انما فعل ناقصه هو ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب نسبت اعم
من حرف جار الظننة ذوالحال با حرف جار معنى مضاف بجانب مضاف اليه الخبر ومتعلق كانه مقدر واو حال ذوالحال با حال مجرور جار مجرور متعلق تا بتام مقدر واو خبر
كان با اعم وخبر جملة فعلية خبرية شرطية لم حرف نفى جازم فعل مضارع ليقضن كرو اصل ليقضى بود بالبابب بزم افتاد فعل مضارع معروف به ضمير واحد مذكر غائب در مستتر راجع
بجانب ظننت فاعل المفعول موصوف الثاني صفت مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جملة فعلية خبرية جزاء شرطية با جزاء جملة شرطية خبرية كرويد خبر كسنت مبتدا بالخبر
جملة اسمية خبرية معطوفه شرح ۱۲ اصل ۱۲ فل صفت مبتدا با حال ومتعلق بر محذوف ۱۲ اش ف انزيلوا له از باب علم اصل او خيلت بکسر يا بعد نقل حرکت کسرة يا
نقله معجمة واده يا بالسبب اجتماع ساكنين افلندند ۱۲ شرح ۱۲ ورو ۱۲ ف مبتدا قائم مقام شرط ۱۲ -

واحد افلا يتعدى الا الى مفعول واحد والواحد المشترك

بينهما هو زعمت مثل زعمت الله غفورا فهو لليقين و
جمله خبر ۱۲

زعمت الشيطان شكورا فهو للشك وفي هذه الافعال لا

يجوز الاقتصار على احد المفعولين لانهما كاسم واحد
تركيب از سابق ظاهر است ۱۳

لان مضمونهما مع مفعول به في الحقيقة وهو مصدر

المفعول الثاني المضاف الى المفعول الاول اذ معنى علمت
مفت مصدر ۱۲

له قوله وفي هذه الافعال لا يجوز آه و او حرف عطف في حرف جوار باه اسم اشاره والافعال مشار اليه مجرور متعلق لا يجوز لا حرف نفى يجوز فعل مضارع معرف الاقصار مصدر على حرف جار باحد مضاف بجانب المفعولين مجرور متعلق الاقصار واو با متعلق فاعل فعل با فاعل متعلق جمله فعلية خبرية معطوفه كرهه ۱۲ اصل ۱۳ له بدانکه نخاعه حذف بادليل را اختصارا گویند و حذف بلا دليل را اقتصار پس معنی عبارت شارح چنین باشد تا وقتیکه دلیل قائم نشود و حذف یک مفعول ممنوع باشد لیکن درین خلاف است زخم شری در مفضل منع کرده و این حاجب پیروی او نموده بدلیلکه در شرح مذکور است بقوله لانها کاسم واحد آه و در کشف مواضع اندک دران جواز حذف مفعول اول بقرینه حکم نموده مثل آیه کریمه که در سوره آل عمران واقع است و لا تحسبن الذين يتخلون بما ائتم الله من فضله هون لهم در صورتیکه تحسبن بیانی غیبت خوانده شود فاعلش الذين يتخلون و مفعول ثانی هون لهم و درین جا قرینه حذف دلالت بخلون موجود است اگر گوئی حذف مفعول اول چگونه جائز شد سوائے ثانی گوئی مفعول اول در اصل مبتدا است پس حذف نموده شد چنانکه مبتدا محذوف میگردد و مثل آیه کریمه بل انما ائتموا اى بل هم ايماء وليكن حذف هر دو مفعول بیکار پس دران نیز خلاف است نزد اکثر جازرات است و این مصفوف تصحیح او نموده درین صورت از باب اعطى شد در جواز حذف هر دو مفعول بر لئ اقتصار چنانکه می گوئی که اعطيت بقره خبر چیزه و این مالک مخالفه کرده با دعائی این که منع مذهب سبویه نیز محققین است که کلام سبویه را تدریس نموده اند و فرق است در میان هر دو باب باین خطا که وقتیکه گوئی علمت و فلنت مثلا هر وقت که هر دو مفعول دران فائده که از ذکر هر دو مفعول حاصل می شود و نحو اهدوا لربکم که معلوم است که انسان اکثر از علم و ظن خالی نباشد بخلاف مثل اعطيت و کسوت لیکن حذف مجموع هر دو مفعول بیک بار وقت دلالت قرینه متفق علیه است مثل قولهم من لیسع یخجل اى یخجل مسموعه صادقاً ۱۲ من حل ۱۳ له قوله لانها کاسم واحد آه لام حرف جار ان الفتح حرف مشبه بالفعل مقتضى اسم منصوب و خبر مرفوع هما ضمیه تشبیه مذکر غائب راجع بجانب المفعولين اسم کاف جار با اسم موصوف واحد صفت مجرور متعلق ثابتان مقدره او با متعلق خبر ان با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه مستأنفه بتاویل مفرد گذشته مجرور جار با مجرور متعلق لا يجوز ۱۲ له قوله و هو مصدر المفعول آه و او حرف عطف هو مبتدا مصدر مضاف المفعول موصوف الثانی صفت مضاف الیه مضاف با مضاف الیه موصوف المضاف اسم مفعول الی حرف جار المفعول موصوف الاول صفت مجرور متعلق اسم مفعول واو با متعلق صفت موصوف با صفت خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه معطوفه شد ۱۳ له قوله اذ معنی علمت زیداً فاضلاً اذ اذ برای تعلیل معنی مضاف علمت فعله از افعال قلوب دو مفعول میخا اهد زیداً مفعول اول فاضلاً مفعول ثانی فعل با فاعل و هر دو مفعول خود جمله فعلیه خبریه گردید مضاف الیه شد مضاف با مضاف الیه مبتدا گردید و علمت فعل با فاعل فضل مضاف بجانب زید و مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گردید خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معلله شد ۱۲ -

زيد افاضلا علمت فضل زيد فلو حذف احدهما كان

كحذف بعض اجزاء الكلمة الواحدة واذا توسطت هذه

شرط ١٢

الافعال بين مفعوليهما و تاخرت عنهما جاز ابطال عملها

جمله جزا ١٢

مثل زيد ظننت قائم وزيد اظننت قائم او زيد قائم

مثال ابطال عمل ١٢

جمله ملغى عنها را محلى از اعراب نيست ١٢ ش

ظننت وزيد اقامت فاعمالها و ابطالها حينئذ

مبتدا ١٢

مثال اعمال بالنظر قوت فعل در محذورات خود ١٢ ش

متساويان وقال بعضهم ان اعمالها اولى على تقدير

متعلق اعمال مصدر ١٢

خبر ١٢

اسم ١٢

خبر ١٢

التوسط و ابطالها اولى على تقدير التاخر و اذا زيدت الهمزة

متعلق اعمال مصدر ١٢

في اول علمت و رايتم اربا متعديين الى ثلاثة مفاعيل

چونکه غير منفرد است لهذا خبر بفتح

جمله جزا ١٢

نحو علمت زيد اعمرا فاضلا و اريت عمروا خالدا

له قول فلو حذف احد هما كان آه فاحرف عطف برائى تعقيب لوحرف شرط برائى ماضى اگر چه بر مضارع رو و برائى امتناع ثانى بسبب امتناع اول و متفقى دو جمله حذف فعل ماضى مجهول احد مضاف بجانب بهما ضمير تثنية مذكر غائب عائد بجانب المفعولين مفعول مالم لسيم فاعله جملة فعلية خبرية كمراديه شرطه كان فعله افعال ناقصة اسم فروع و خبر منصوب الى خواهد بود ضمير واحد مذكر غائب رابع بجانب حذف مفهوم شده در وقت اسم او كاف حرف جار حذف مصدر مضاف بجانب بعض که مفعول به است و مضاف بجانب اجزاء مضاف است بجانب الكلمة كالموصوف است و الواحدة صفت او مضاف بالمضاف اليه باز مضاف اليه و مضاف که لفظ بعض باشد باز مضاف اليه شرط مضاف بالمضاف اليه و جار با مجر و متعلق ثانيا و او خبر كان اسم و خبر جزا شرط باجزا جملة شرطية معطوفه بشرط ١٢ شرح حل ١٢ -
ع ١٤ سوائے مواضع مخصوصه حذف بعض جزا کلمه جائز نيست و آن ترشم و غيره باشد ١٢ ع ١٣ ابطال عمل از روى لفظ و معنى جائز است زيرا که فعل ماضى در معنى ظرف است بخلاف صورت تقدم افعال بر هر دو مفعول و مجهول بر آنند که درين هنگام ابطال عمل جائز نيست زيرا که فعل عامل قوليت و دليل بر جواز ابطال اينکه هر دو جزو و کلام مستقل است احتياج بفعل ندارد و درين جا عامل بسبب توسط و يا تاخر خود از هر دو يا يکي ضعيف است پس از قبول اثر عامل ضعيف باز خواهد ماند ١٢ لذا في الشرح ١٣ ع ١٤ اعراب هر دو جزو اعراب اسم واحداست حقيقته همان مفعول به است و بهمين جهت وقتيکه علمت بر مصدر مفعول ثنائى که مضاف بجانب مفعول اول است مى آيد مفعول دوم نى خواهد مثل علمت فضل زيد ١٢ ع ١٥ اى زيد قائم فى ظنى زيرا که فعل ماضى در معنى ظرف كمراديه ١٢ -

عالمافزید فیہما بسبب الهمزة مفعول اخر لان الهمزة

ماضی مجہول از تادینید ۱۲ متعلق کاترہ حال محذوف ۱۳

للتصییر فمعنی المثال الاول حملت زید اعلی ان یعلم

مبتدا ۱۳ جملہ خبریہ ۱۴ زید را بدین کہ یقین کند عمر را کہ فاضل است ۱۳ بر اینچشم ۱۳

عمر و افاضلا ومعنی المثال الثاني حملت عمر و اعلی ان

ترکیبش چون مثال اول ۱۲

یعلم خالد اعالموا و ذلك مخصوص بهذین الفعلین دون

مفعول فیہ مخصوص ۱۳ مبتدا ۱۲ خبر ۱۴ متعلق خبر ۱۲

اخوانهما و هذا اسموع من العرب خلافا للاخفش فانه

مبتدا ۱۲ خبر ۱۳

اجاز زیادة الهمزة فی جمیع هذه الافعال قیاسا علی

مفعول لہ اجاز ۱۲ جملہ خبریہ ۱۳ متعلق زیادة کہ مصدر است ۱۴

اعلمت و اریت نحو اظننت و احسبت و اوجدت و

از علمت زید اعمر و افاضلا و انبا و نباء و اخبیر و اخبیر ایضا

۱۵ ترکیب قولہ معنی المثال الاول آہ فاحرف عطف معنی مضاف بجانب المثال کہ موصوف است و الاول صفت او مبتدا حملت فعل یا فاعل زید مفعول بہ علی حرف

جاران حرف ناصب فعل مضارع یعلم فعل مضارع معروف از افعال قلوب مقفی و مفعول ہو ضمیر واحد مذکر غائب در و متثر راجع بجانب زید فاعل عمر مفعول اول و فاضلا مفعول ثانی فعل یا فاعل و ہر دو مفعول جملہ فعلیہ خبریہ بتادیل مفرد گذشتہ مجرور شدہ جار با مجرور متعلق حملت ولو یا فاعل و مفعول بہ و متعلق جملہ فعلیہ خبریہ کہ دیدہ خبر شدہ مبتدا یا خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ شدہ ۱۲ قولہ و ہذا اسموع من العرب الی آخرہ و او حرف عطف ہذا اسم اشارہ مبتدا اشارہ الیہ از زیادت ہمزہ سموع اسم مفعول من حرف جار العرب مجرور متعلق خود و الحال خلافاً مفعول مطلق فعل محذوف کہ حذف باشد و او فعل ماضی مجہول و ہو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب سموع در و متثر نائب فاعل لام حرف جار الاخفش مجرور جار با مجرور متعلق فعل و فعل یا نائب فاعل و مفعول مطلق و متعلق جملہ فعلیہ خبریہ کہ دیدہ حال شدہ و الحال باحال خبر مبتدا یا خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ کہ دیدہ ۱۲ بر اخفش وار میشود کہ اگر زیادت مفعول ثالث بسبب زیادت ہمزہ درین افعال قیاسی ہوں و در غیر این افعال ہم باقتضای قیاس چنان کہ دیدہ مثل السوت عمر الجریہ و اجعلناک زیداً قائماً و بچشم مفعول ثالث بسبب تضعیف در افعال قلوب و غیر او نیز زائد میگشت و این بلا اتفاق درست نیست پس معلوم شد کہ این موقوف بر سماع است قیاس را در دو مجال نیست ۱۲ کہ از اہم من الرضی ۱۲ کہ این افعال بالوضع از قبیل علم نیستند لیکن چون متلزم معنی علم ہستند لهذا با علم مذکور میشود درین قسم کلام است سیبویہ نیلہ را با علم لاحق ساختہ و غیر سیبویہ انبلا و خبر و حدیث را لحنی ساختہ و این مالک در شرح تسہیل عدم الحاق چیزے از افعال با علم اختیار نموده بنا برین کہ انباء مقام علم جاری نمیشود مگر جائیکہ احتمال حذف موجود و لیکن اخوات انباء پس استعمال آنها بصورت افعالے کہ متعری بسبب مفعول میشود نہ اندا درست ۱۲ کہ از فی المنہل ۱۲ مفعول مطلق فعل محذوف کہ ارض باشد و از جملہ معترضہ است تحقیق او مکرر کہ دیدہ

تتعدى الى ثلاثة مفاعيل اعلم انه لا يجوز حذف المفعول
خبر ١٢ فعل با فاعل ١٢ جملة مفعول ١٢ فاعل ١٢ موصوف ١٢

الاول من المفاعيل الثلاثة لكن يجوز حذف المفعولين الاخيرين
صفت ١٢ متعلق حذف مصدر ١٢

معا ولا يجوز حذف احدهما بدون الاخر كما مر

اما القياسية فسبعة عوامل

الاول منها الفعل مطلقا سواء كان لازما او متعديا ماضيا
مبتدا ١٣ خبر ١٣ اسم ١٢ خبر مقدم كان ١٢

كان او مضارعا امرا كان او نهييا كل فعل يرفع الفاعل
مبتدا ١٣ خبر ١٢ مفعول به ١٢

نحو قام زيد وضرب زيد واما اذا كان متعديا فينصب
مبتدا متضمن معنى شرط ١٣ خبر متضمن معنى جزاء ١٣

له تركيب قوله سواء كان لازما الى آخره بايد دانست كه مبتدا همیشه معرف باشد و نكرة هم وقتیکه تخصص بود و بوجه اختصاص بغير تخصص نیز و هرگاه از وفاد و حاصل شود مثل کوب انقض الساعة ازین جاست که رجل قائم جائز نیست به سبب عدم حصول فاعله خبر در آنجا مفرد بود و هرگاه جمله باشد از عائد ضرور است و آن عائد یا خبر باشد مثل زيد ابوه قائم یا لام مثل نعم الرجل زيد بابتداست و نعم الرجل خبر مقدم و لام زائد است و در الرجل یا هم ظاهر بجای مفعول یا خبر چون الحاجة ما الى حاجة یا خبر تفسیر مبتدا باشد چنانکه در سواء کان آه تفصیل او اینکه سوار مبتدا کان فعلا از افعال ناقصه مقضی اسم فروع خبر منصوب به ضمیر واحد مکرر غائب در و مترجم جمع بجانب الفعل اسم لازما معطوف علیه باو که معطوفات که متعدیا و غیره باشد خبر کان کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گردیده خبر مبتدا که سواء باشد با خبر که تفسیر سواء واقع است و درین جا همان عائد است جمله اسمیه خبریه معطوفه گردیده اگر سواء یعنی مستوفی است مستوفی خبر مقدم قرار دهند و کان آه را بتأویل گویند لازما او متعدیا مبتدا احتیاج بجانب عائد نخواهد افتاد و نزد بعضی سواء خبر مبتدای محذوف است تا آن فالامران باشد ای فالامران سواء ای مستوفی جمله که عقب اوست بیان مبتدای محذوف است و همین مختار شارح رقی است و چون لفظ سواء مصدر است لهذا بلحاظ تطابق مبتدا متضمنی بود و نش ضرور نیست و نزد بعضی سواء بمنزله جزای مقدم است و جمله که بعد از شرط مؤخر تقدیر او ان کان لازما او متعدیا فالامران سواء لیکن مختار شارح رضی حسن است زیرا که در ان قلت حذف است و درین کثرت چنان که پوشیده نیست ١٢ ش ١٢ قوله یرفع الفاعل آه یعنی رفع میکند فاعل را لفظا مثل قام زيد وضرب زيد یا تقدیر مثل ضرب موسی یا محلا در معرب مثل کفی بالله که درین جا رفع جائز است و معطوف چنانکه گفته می شود و کفی بالله و ملائکته و خواه در مبنی مثل قام هذا و رفع محلی آنکه اگر درین محل معرب می بود مرفوع میشود این رفع خاص است باین دو قسم اخیر و از فاعل چیزی را است که مفعول مالم لیسیم فاعله را هم شامل باشد زیرا که خود نزد بعضی محاذ در تعریف فاعل داخل است باید دانست که در جائیکه فاعل فعل واضح نباشد اسناد آن فعل بجانب مصدرش نمایند چنانکه در لیه که میهم بدم لیه من بعد ما را و الآیات یا بدم بدم تقدیر می کنند ای ظاهر شد بر آن شان را می و ازین جاست در تسلسل از مصنوعات مصنفین است بمعنی دارالدور و تسلسل التسلسل ای واقعا چنین ذکر کرده اند بعضی محققین ١٢ فل چنانکه گذشته از دلیل در حذف مفعول علمت پس یاد کن ١٢ ش ف متعلق کاتنه محذوف صفت اول ١٢ ع ترکیب

المفعول به ایضاً مثل ضرب زید عمراً ولا يجوز تقديم
فعل ۱۲ فاعل ۱۲ مفعول به ۱۲

الفاعل على الفعل بخلاف المفعول فان تقديمه عليه جائز
اسم ۱۲ متعلق اسم ۱۲ خبر ۱۲

ولا يجوز حذف الفاعل بخلاف المفعول فان حذفه

جائز نحو ضرب زید والثانی المصدر وهو اسم حدث
ضمیر غائب فاعل ۱۲

اشتق منه الفعل وانما سمي مصدر بالصدور والفعل عنه
ضمیر غائب فاعل ۱۲ مفعول ثانی ۱۲ متعلق سمي ۱۲

فيكون محلا له قال البصريون ان المصدر اصل والفعل
اسم راجع بمصدر ۱۲ خبر ۱۲ جمله مفعول یا مقوله ۱۲ اسم ان يعطف ۱۲

فرع لاستقلاله بنفسه وعدم احتياجه الى الفعل بخلاف

الفعل فانه غير مستقل بنفسه ومحتاج الى الاسم
ضمیر اسم ۱۲

له چون ز مختصری در آیه کریمه کل اولئك كان عندهم سؤالوا عنه را فاعل مسئولا گفته شد که این شاید مذهب کوفیه است که مجوز تقدیم فاعل اند
 بخلاف مفعول ۱۲ ۵ قوله وحذف فاعل نزد جمهور جائز نیست و کسانی در باب تنازع اجازت داده بخلاف مفعول الشرح ۱۲ ۳ اشتقاق در لغت بمعنی گرفتن
 کلمه از کلمه و در اصطلاح یافتن مناسبت میان دو لفظ و لفظ و معنی و آن بر سه نوع است یکی اشتقاق صغیر و آن مناسبت و لفظ است در حرف و ترتیب چون ضرب
 از الضرب و دم کبیر و آن مناسبت در لفظ است در حرف و ترتیب مثل جند از الجند سوم اشتقاق اکبر و آن مناسبت در لفظ در میان مخارج باشد مانند نطق از
 النطق و درین جا قسم اول مراد است ۱۲ کذا فی المرح ۱۲ ۵ بر اصح قولین و این را بصرین است و دلیل شان ۲۱ است که فرسخ که ساخته شود از اصل لائق است
 اینکه زیاده باشد درواز آنچه در اصل باشد مثل دروازه که از آبنوس و انگشتری که از کیم بود و همین است حال فعل که در ویکی از از منزه سرگانه بر نسبت مصدر زیاده بود
 کوفیه باصلیت فعلی استقلال کرده اند باین طریق که فعل حال مصدر می شود مثل قدرت قعوداً و عامل قبل معمول می باشد و وقتی گفته که مغالطه است زیرا که قول
 شان که عامل قبل معمول می باشد بمعنی اینکه اصل در وقت عمل این است که عامل بر لفظ معمول مقدم می باشد و نزاع درین است که وضع او غیر مقدم بر فعل است
 پس بر دیگر می رسد از کجا معلوم شد ۱۲ کذا فی المنهیل ۱۲ ۵ مثل زیداً ضربت ۱۲ ۵ قوله و هو اسم حدث آه و او حرف هو مبتدا اسم مضاف
 بامضاف الیه حدث موصوف اشتق فعل ماضی مجزول از اشتقاق بمعنی گرفتن کلمه از کلمه من حرف جار ه ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم محل مجرور
 متعلق اشتق و الفعل مفعول مالم یسم فاعله و متعلق جمله فعلیه خبریه گذشته صفت شد موصوف باصفت خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوف ذکر دید ۱۲ -

ف ضمیر واحد مذکر غائب راجع بفعل ۱۲ -

وقال الكوفيون ان الفعل اصل والمصدر فرع لا عدل

مضاف مضاف اليه مجرور ۱۲

المصدر باعدله وصحته بصحته نحو قام قياما وقام

قواما اعل قياما بقلب الوا وفيه ياء لقلب الواو الفاعلي

قام وصح قواما للصحة قاومر ولا شك ان دليل البصريين
تركيبش از تركيب ما قبل ظاهر ۱۲

يدل على اصالة المصدر مطلقا ودليل الكوفيين يدل

على اصالة الفعل في الاعدل فلا تلزم منه اصالة مطلقا
متعلق اصالة مصدر ۱۲ فاعل ۱۲ مفعول ياعمال ۱۲

ولو كان هذا القدر يقتضي الاصلة يلزم ان يكون

له وكوفيان مي گویند که مصدر از ان نامند که مصدر اصل از فعل است پس طرف یعنی مفعول باشد چنانچه و مشرب عذب ای مشروب و بصیران این را از مجاز و مبالغه شمارند چون جری التهر چه جاری آب است نه نهر ۱۲ که انرا فی المراح ۱۲ **ع** قول و لا شك الخ تقدیر عبارت لا شك موجودی ان دلیل البصریین آه و او حرف عطف لا برای نفی جنس شك اسم ات با الفح حرف مشبه بالفعل اسم منصوب و خبر فروع میخورد دلیل مضاف بسوئی البصریین اسم يدل فعل مضارع معروف به ضمیر واحد مذكر غائب و مستتر راجع بجانب دلیل فاعل علی حرف جار اصالة مضاف بجانب المصدر ذوالحال با مطلقا حال مجرور جار با مجرور متعلق فعل و فعل با فاعل و متعلق جمله فعلیه خبریه خبر ان شدن با اسم و خبر بتاویل مفرد مجرور جار مقدر که لفظ فی باشد و جار با مجرور متعلق موجود مقدر و او با متعلق خبر لا با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه شده انرا فی الشرح **ع** قوله ولو كان هذا القدر آه و او حرف عطف لو حرف شرط برای ماضی اگر چه مضارع رود برای انتفاع ثانی باشد بسبب انتفاع اول دو جمله را میخواهد که آن فعلی از افعال ناقصه مقتضی اسم فروع و خبر منصوب هذا اسم اشاره بمعنی اشیه و انبه یا مشارا الیه القدر اسم کان یعنی فعل مضارع معروف به ضمیر واحد مذكر غائب راجع بجانب هذا القدر و مستتر فاعل الاصلة ذوالحال با مطلقا حال مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گذشته خبر شده کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه که دریده شرط شد يلزم فعل مضارع معروف ان حرف انصب فعل مضارع يكون فعلی از افعال ناقصه اسم فروع و خبر منصوب میخواهد بعد ذوالحال با حرف جار الیاء مجرور متعلق ثابتا معتدرا و او حال ذوالحال بحال معطوف علیه و او حرف عطف اکرم ذوالحال متکلما حال با حرف جار الهزرة مجرور متعلق ثابتا مقدر و آن حال بعد حال از اکرم درین صورت حال مرادف باشد یا حال است از ضمیر که در متکلما است راجع بجانب اکرم برین تقدیر حال متداصل باشد و حال مرادف از یک ذوالحال و حال باشد و حال متداصل آنکه از ضمیر ذوالحال که در حال آن بود حال باشد الحاصل ذوالحال بحال خود معطوف معطوف علیه با معطوف اسم يكون و اصلا خبر يكون با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه بتاویل مفرد فاعل فعل شده فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه گذشته جزا که در شرط با جار جمله شرط معطوفه گشت و عطف باقی الا مثله بریعه فخر عابرا اصلا از قبیل عطف برد و معمول مختلف باشد

ع ۱۲ حل **ع** اعل قیما بقلب الواو اعل فعل ماضی مجهول از اعل یعنی تغییر دادن حرف علت برای تخفیف قیما نا محلا مفعول مالم لیسیم فاعله با حرف جار قلب مصدر مضاف بجانب الواو که فاعل او است و حرف جار ه ضمیر واحد مذكر غائب متصل مجرور متعلق بالقلب و یاء مفعول به مصدر با فاعل که مضاف الیه است

..... و متعلق و مفعول به مجرور جار با مجرور متعلق اعل لام حرف جار قلب مصدر مضاف بجانب الواو که فاعل است و الفاعل مفعول به فی حرف جار با قام محلا مجرور متعلق بقلب مصدر و او با فاعل و مفعول به متعلق مجرور جار با مجرور متعلق بفعل فعل با مفعول مالم لیسیم فاعله و متعلقات جمله فعلیه خبریه مبنیه گشت ۱۲ حل

يعد بالياء و اكرم متكلم بالهمزة اصلا و باقى الامثلة فرعا و
 جملة فعليه ۱۲

لا قائل به احد اعلم ان المصدر يعمل عمل فعله
 متعلق بفعل ۱۲ فاعل ۱۲ جملة مفعول به خبر ۱۲ مفعول مطلق يعيل ۱۲

فان كان فعله لازما في رفع الفاعل فقط مثل اعجبني
 مشرط ۱۲ ضمير فاعل ۱۲ مفعول به ۱۲

قيام زيد وان كان متعديا في رفع الفاعل و ينصب
 مضاف بامضاف اليه فاعل ۱۲ مشرط ۱۲ خبر ۱۲

المفعول نحو اعجبني ضرب زيد عمرا فزيد في المثالين
 فعل و مفعول ۱۲ فاعل ۱۲ مضاف اليه فاعل ۱۲
 فعليه جملة مثل سابق ۱۲

مجرو و لفظ الاضافة المصدر اليه و مرفوع معنى لانه
 مفعول ۱۲ مضاف اليه ۱۲ متعلق باضافة ۱۲ خبر معطوف ۱۲

فاعل وهو على خمسة انواع احدها ان يكون مضافا
 مبتدأ على مصدر ۱۲ متعلق بحرف خبر ۱۲ مبتدأ ۱۲ جملة بتاويل خبر خبر ۱۲

الى الفاعل و يذكر المفعول منصوبا كالمثال المذكور و
 متعلق خبر ۱۲ فعل مجهول ۱۲ نائب فاعل ۱۲

ثانيها ان يكون مضافا الى الفاعل و لم يذكر المفعول نحو
 تركيب مثل سابق ۱۲

له زيرا ك مصدر بتقدير فعل است با حرف مصدر على عمل نميكنه هر گاه متاخر باشد زيرا ك مصدر وقت عمل فعل مقدر با حرف مصدر باشد و حرف مصدر
 حرف موصول است و معمول مصدر در حقيقت معمول فعل است كه او صلح حرف است و معمول و موصول به موصول نه باشد مگر وقتيكه معمول مصدر ظرف باشد درين صورت
 با وجود تاخر مصدر عمل مي نمايد زيرا ك ظرف را راجع فعل نيز در معمول بودن كافي بود تا اينكه بعضي گفته اند كه در ظرف ضمير مصدر عمل مي نمايد و اين برخلاف جمهور است مثل و
 ما هو عنها بالحدِيث الرجم كه عنها با ضمير راجع بجاناب حديث و از سياق كلام مفهوم ميشود علاقة دارد اى و ما تحديثي عنها بالحدِيث الرجم و راجع جماعت اين
 است كه در منبع تقديم معمول مصدر كه در حقيقت فعل است با حرف مصدر در بيان ظرف و غير او فرقي نيست و آنكه برخلاف وارد است او را بر حذف
 عامل مقدم بر ظرف تاويل ميكنند زيرا مصدر عامل ميشود و وقتيكه مفعول باشد بجهت زوال مصدر از صيغه اصلي و شكست معني بعلة تصغير اين مالك گفته كه بهمين جهت
 مصدر مجموع جمع تكثير عامل مي باشد اگر چه صورت اصلي بسبب تكثير زائل شد لكن معني باقى است بلكه بجهت جمعيت متعاضف است و اين مسئله
 فيست جماعت بجزاز قائل شدند و بقول عرب استدلال آوردند تركتة بلام جرس بقر اولاد با ملا جرس جمع مجلس معني ليسيدن است و ديگر بجاناب
 منع رفتند كذا في الرضى ۱۲ -

عجبت من ضرب زيد وثالثها ان يكون مضافا الى
متعلق بعجت ١٢

المفعول حال كونه مبنيا للمفعول القائم مقام الفاعل

نحو عجبت من ضرب زيد اي من ان يضرب زيد و
متعلق بعجت ١٢ جملة تفسير ١٢ فعل مجرول ١٢

رابعها ان يكون مضافا الى المفعول ويذكر الفاعل مرفوعا
تمهيد كيش ظاهر ١٢ حال ١٢

نحو عجبت من ضرب اللص الجلاذ وخامسها ان يكون
مفعول مضاف اليه ١٢ فاعل مصدر ١٢

مضافا الى المفعول ويحذف الفاعل نحو قوله تعالى لا
جملة معترفة ١٢

يسأمن الانسان من دعاء الخير اي من دعائه الخير اعلم
فعل ١٢ نبي كذا رد آدمي ان طلب نكحي ١٢

ان هذه الصور جارية في مصدر الفعل المتعدي واما
اسم اشاره مشار اليه اسم ان ١٢ متعلق جارية ١٢

في مصدر الفعل اللازم فصورة واحدة وهي ان يضاف
متعلق محذوف خبر مقدم در صورت شرط ١٢ مبتدأ مؤخر در صورت خبر ١٢ خبر تاويل مفرد ١٢

الى الفاعل نحو اعجبتني قعود زيد و فاعل المصدر
مبتدأ ١٢

له قوله وثالثها ان يكون آه او حرف عطف ثالث مضاف بجانب باضمير واحد مؤنث غائب مبتدأ وان ناصب فعل مضارع يكون فعل ازافعال ناقصة
مقضى اسم مرفوع وخبر منصوب به ضمير واحد مذكر راجع لسبوي مصدر درو مستتر ذوالحال مضافا الى مفعول الى حرف جار المفعول مجرور متعلق مضافا واو
خبر حال مضاف كون مصدر فعله ازافعال ناقصة اسم مرفوع وخبر منصوب مثل فعل تؤد مجزا به و مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب كاسم اوست
مبنيا اسم مفعول لام حرف جار مفعول موصوف القائم اسم فاعل مقام مضاف بجانب فاعل مفعول فيه لقائم واو با مفعول فيه صفت موصوف باصفت مجرور
جار با مجرور متعلق خبر كون واو باسم وخبر مضاف اليه حال ذوالحال باحال اسم يكون واو باسم وخبر جملة فعلية خبرية بتاويل مفرد خبر مبتدأ با خبر جملة
اسمية خبرية معطوفة كريد ١٢ -

لا يكون مستترا ولا يتقدم معموله عليه والثالث اسم
 جملہ خبریہ ۱۲ جملہ صفت ۱۳ مبتدا ۱۴ خبر ۱۵

الفاعل وهو كل اسم اشتق من فعل لذات من قام
 متعلق اشتق ۱۶ موصول ۱۷

به الفعل وهو يعمل عمل فعله كالمصدر فان كان
 صلہ ۱۸ فاعل ۱۹ مبتدا ۲۰ جملہ خبریہ ۲۱ متعلق يعمل ۲۲

مشتقا من الفعل اللازم فيرفع الفاعل فقط مثل زيد
 ترکیب او بالا گذشتت ۲۳ مبتدا ۲۴

قائم ابوه وان كان مشتقا من الفعل المتعدى فيرفع
 خبر ۲۵

الفاعل وينصب المفعول به ايضا مثل زيد ضارب غلامه
 جملہ خبریہ ۲۶ مبتدا ۲۷ فاعل ۲۸

عمرو او شرط عمله ان يكون بمعنى الحال
 مفعول ۲۹ مبتدا ۳۰ خبر يتاويل مفرد ۳۱

او الاستقبال وانما اشترط باحد هما ليكمل مشابهته

بالفعل المضارع لانه لما كان مشابها بالفعل المضارع
 ۳۲

له بل ان اسم فاعل وام مفعول باوصف مشابهت بالفعل از روتے لفظ ومعنی جائز نیست کہ ابتدا در فاعل ومفعول مثل فعل عمل کنند زیرا کہ طلب فاعل و مفعول وعمل در انها خلاف وضع اینها است زیرا کہ اینها بر لے ذاتیکہ متصرف بامصدر باشند موضوع اند و آن مصدر با قائم با آن ذات یا واقع بر آن بود و ذاتیکہ حال او چنین باشد فاعل ومفعول را چه گوئد خواهد لهذا بر لے عمل او از شرط ضرور باشد یا بر لے قوت بر سبب ذکر چیزے قبل اینها کہ از روتے وضع لیوتے او محتاج ہستند و آن چیزے است کہ آن ہر دو را مخصوص سازد و مثل رجل ضارب و رجل مضروب و بر لے قوت بر سبب آمدن اینها پس حرفیکہ او بفعل اولی باشد مثل حرف نفی و حرف استفہام و مبتدا خواه بالفعل باشد خواه در اصل بود مثل زيد ضارب اتوه و کان زيد ضارب باخوه و ظننتک ضارباً اناک وان زيد ضارب غلاما و این مالک گفته کہ وقت بودن اسم فاعل خبر مبتدا و حال نیز معتد بر موصوف بود لیکن موصوف بقدر است و بر لے قول تکلف است خصوصاً در وقتیکہ حال نبود اکذا فی الرئی ۳۳ قولہ لا لما کان آہ لام حرف جار ان حرف مشبہ بالفعل اسم منصوب و خبر فوع میزاید بر ضمیر واحد مذکر غائب متصل راجع بجانب اسم فاعل اسم لما از کلر مجاز است غیر جار فعل مضارع بر دو جملہ کہ اول شرط باشد و دوم جزا میوہ و کان فاعل ناقص مقضی اسم فوع و خبر منصوب ہو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم فاعل در مستتر اسم مشابہا اسم فاعل با حرف جار باجر و بالفعل موصوف المضارع صفت متعلق مشابہا با حرف جار باحسب ضاف بجانب اللفظ متعلق مشابہا مذکور فی حرف جار عدد مضاف بجانب الحروف معطوف علیہ و او حرف عطفت الحركات معطوف و همچنین (بقیہ حاشیہ ص پر دیکھیں)

بحسب اللفظ في عدد الحروف والحركات والسكنات فكان

ح بحسب المعنى ايضاً ويشترط ايضاً اعتماداً على المبتدأ
 اى حينئذ ۱۲

فيكون خبراً عنه مثل المثال المذكور او على الموصول

فيكون صلة له نحو الضارب عمرو في الدار اى الذى
 للام بمعنى الذى ۱۲

هو ضارب عمرو في الدار او على الموصوف فيكون صفة
 مفعول به جملة فعلية ۱۲

له مثل مررت برجل ضارب ابنه جارية او على ذى
 جملة صفت ۱۲ موصوف ۱۲ فاعل ضارب ۱۲

الحال فيكون حالاً عنه مثل مررت بزيد راكباً
 فعل باقاعل ۱۲

ابوة او على النفي او الاستفهام بان يكون قبله حرف
 فاعل راكباً ۱۲

النفي او الاستفهام مثل ما قائم ابوة واقائم ابوة وان

(بقية حاشية ص) والسكنات معطوف عليه بالمعطوفات مضاف اليه مضاف بامضاف اليه مجرور جارياً مجرور متعلق مثابها مسطور مثابها مرقوم با متعلقات خبر كان باسم وخبر جملة فعلية خبرية كشيئة شرطية فاحرف جزا كان فعلة از افعال ناقصة مقضى اسم مرفوع وخبر منصوب وهو ضمير واحد نكرة غائب راجع بجانب اسم فاعل در مستتر اسم وحينئذ كاصل او حين اذا كان كذا بود جملة محذوف شرط عوض او تنوين در آخرش در آمد چنانكه مكرر دانستى مفعول فيه مثابها اسم فاعل با حرف جار يا حسب مضاف بجانب المعنى متعلق مثابها واو با متعلق خبر كان باسم وخبر مفعول فيه جملة فعلية خبرية كزيدة جزا شرطية باجزا جملة شرطية كشيئة خبر ان باسم وخبر جملة اسمية خبرية بتاويل مفرد مجرور شرطية باجزا مجرور متعلق ليكمل كزيد ۱۲ كذا في حل التركيب ۱۲ - فل متعلق متلباً محذوف خبر يكون ۱۲ حمد -

(حاشية صفحہ ہذا) لہ قولہ مثل المثال المذكور آہ مثل مضاف بجانب المثال ك موصوف است والمذكور صفت او خبر مبتدأ محذوف است ك مثالہ باشد ۱۲ كذا في حل التركيب ۱۲ - ف اى زيد ضارب علامہ عمرو ۱۲ ف صفت بحال متعلق موصوف ۱۲ -

لہ
فقد فی اسم الفاعل احد الشرطین المذكورین فلا یعمل

کے ہونے اور در معنی حال و استقبال اعتماد بریکے از امور مذکورہ باشد ۱۲

اصلا یل یكون حينئذ مضافا الى ما بعده مثل مررت

مفعول فیہ موصولہ ۱۲

خبر کیوں ۱۲

یعنی پیچ و جمعہ عمل نخواہند کرد ۱۲

از نسبت تین است ۱۲

بزید ضارب عمر و امس وان كان اسم الفاعل معرفا

شرط ۱۲

روز گذشتہ ۱۲

باللام یعمل فی ما بعده فی کل حال سواء كان بمعنی

متعلق یعمل جملہ جزا ۱۲

الماضی او الحال او الاستقبال و سواء كان معتمدا علی

تکبیش از سوار کان الخ کہ قبل اوست ظاهر است ۱۲

احد الامور المذكورة او غیر معتمد مثل الضارب

عمر و الان او امس او غدا هو زيد اعلم ان اسم

صرف ۳

۱۲ و این ہر کہ مذکور شد نزد بصیرتین است و نزد کوفیہ و اخصش پس تعبیر اعتماد برین اشیا کے مذکور عمل می نمایند و درین ہنگام ہر کہ ماضی بود و اضافت بسوئے

مفعول واجب گرد مثل زید ضارب عمر او اس کہ گفتہ کہ اضافت واجب نیست زیرا کہ زید او ام فاعل عامل است خواہ بمعنی ماضی است خواہ حال و استقبال

اگر چه ماضی است لیکن مراد از وحاکمیت حال است و اگر برائی ام فاعل معمول دیگر باشد سولہ معنی ہو لیکہ اسم فاعل بجانب او مضاف است در ضم کلام مقدر است

منصوب بود مثل زید معطی عمر و در ہما اس درین ہما منصوب است با اعطی مقدر زیرا کہ ہر گاہ گفتہ شد زید عطا کندہ عمر و است پس گفتہ شد ما اعطاه یعنی زید

چہ چیز عطا کرد عمر و پس گفتہ شد در ہما ای اعطاه در ہما یعنی عطا کرد و در ہم ۱۲ ترکیب قولہ سواء آہ مبتدا کان فعلہ از افعال ناقصہ مقصی اسم مرفوع و خبر منصوب

ہو ضمیر واحد مذکر غائب را جمع بجانب اسم فاعل در وقت اسم با حرف جار معنی مضاف الماضی کہ معطوف علیہ است و او الحال و او الاستقبال معطوف و مضافا

و مضاف با مضافا الیہ مجرور جار با مجرور متعلق ثانیاً مقدر او و با متعلق خبر کان با اسم و خبر جملہ فعلیہ خبریہ گشتہ خبر شد مبتدا با خبر جملہ اسمیہ خبریہ مبتدا گشت درین صورت عائد

در خبر تفسیر بودن خبر است مرئیت را و اگر قولہ کان معنی الماضی آہ بتاویل کوئم الماضی آہ مبتدا مؤخر گویند و سواء را خبر او بر این تقدیر احتیاج بجانب عائد نخواہد

افتاد و نزد بعضی جملہ کہ بعد سوار واقع است بمنزلہ شرط است و سوار درین صورت خبر مبتدا محذوف است کہ فالامور الثالثہ باشد و مجموع مبتدا و خبر جزا و لفظ سواء

چونکہ مصدر یعنی ام فاعل لہذا بلحاظ مبتدائی مجموع بودنش ضروریست تقدیر عبارت اینکہ ان کان ام الفاعل معنی الماضی او الحال او الاستقبال فالامور

الثالثہ سواء ای مستویہ و مختار شارح رضی اینکہ خبر مبتدائی محذوف است و جملہ کہ بعد سواء واقع است بیان است مرئیت را ای الامور الثالثہ سواء مستویہ و وہی کوئے یعنی الماضی او الحال او الاستقبال و این احسن است زیرا کہ برین تقدیر قلت حذف است بر نسبت صورت ثالث درین صورت

معنی الماضی آہ جملہ بنیہ خواهد بود ۱۲ قولہ اعلم ان اسم الفاعل آہ اعلم فعل امر حاضر انت ضمیر واحد مذکر حاضر در وقت فاعل ان بالفج حرف مشبہ

بالفعل ام منصوب و خبر مرفوع میخوابد اسم مضاف بجانب الفاعل کہ موصوف است بالموضوع اسم مفعول لام حرف جار بالمبالغہ مجرور متعلق الموضوع کاف

حرف جار ضارب مجرور معطوف علیہ باضرب و مضرب معطوف ذو الحال با حرف جار با معنی مضاف بجانب کثیر کہ مضاف است بجانب الضرب مجرور متعلق

ثانیاً مقدر و ہمچنین قول او علامتہ و علیہم خا الحال با حال و معنی کثیر العلم متعلق ثابت مسطور حال و ہمچنین ہنچ حذف یعنی کثیر الحدیث بواسطہ حرف عطفت مجرور

جار الحال ثانیاً مقدر با متعلق حال ذو الحال با حال مجرور جار با مجرور متعلق الموضوع او با متعلق صفت اسم و ہمچنین جهت (بقیہ جانیہ ص ۱۲ پر و ہمچنین)

الفاعل الموضوع للمبالغة كضرب وضروب ومضرب

بمعنى كثير الضرب وعلامة وعليه بمعنى كثير العلم و

حذر بمعنى كثير الحذر مثل اسم الفاعل الذي ليس
بفتح اول وكسر ثاني ١٢

للمبالغة في العمل وان زالت المشابهة اللفظية بالفعل
متعلق زالت ١٢

لكنهم جعلوا ما فيها من زيادة المعنى قائما مقام ما زال
متعلق يمزوف صلة ١٢
مفعول اول جعلوا ١٢
جمله خبرية ١٢
ضمير ام ١٢
مفعول دوم جعلوا ١٢
بيان ١٢
جمله صلما ١٢

من المشابهة اللفظية وابعها اسم المفعول وهو كل

اسم اشتق لذات من وقع عليه الفعل وهو يعمل عمل فعله
مضاف اليه ١٢

المجهول فيرفع اسما واحدا بانه قائم مقام فاعله وشرط عمله
مفعول ١٢
متعلق برفع ١٢

(يقيد جائز ص) الموضوع به نصب خوانده ميشود وموصوف كاسم الفاعل بانته صفت اسم كمثل مضاف ام مضاف اليه مضاف بالفاعل مضاف اليه يعطوف
الذي ام موصول ليس فعله اذا فعل ناقصه فقضى ام مرفوع وخبر منصوب هو ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب ام فاعل المبالغة وفي العمل به ورجاء بالجر واول متعلق
ثابتا مقدر واو خبر ليس وليس با ام وخبر جملة فعلية خبرية صلته موصول باصل صفت موصوف كالفاعل بانته با صفت مضاف اليه مضاف بالفاعل
خبر ان با ام وخبر جملة اسمية خبرية بتاويل مفرد مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جملة فعلية انشائية معطوفة بشدة ١٢ حل في تركيب بمنزلة ان است كهيش ايزن كد شنت
(حاشية صفحہ ہذا) له قوله الذي ليس الـ صفة قوله مثل ك مضاف بجانب معرف بلام است ليست زيرا ك قطع نظرا از فساد معنى لفظ مثل چونكه تو غل
ورايہام وارد اگر چه مضاف باضاف معنوي بجانب معرفه لو معرفه ميشود بلکه دائما نکره باشد و ام موصول باصل صفت الفاعل خواهد شد و تقریر فساد یعنی مستغنی
از بیان است ١٢ له قوله شرط عملك كوز الخ واد حرف عطف شرط مضاف بجانب عمل ك مضاف است بجانب ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب ام مفعول
ابتدا كون مصدر فعل ناقص ام مرفوع وخبر منصوب مثل فعل خود میخواهد مضاف است بسوي ضمير واحد مذكر غائب كه عائد بسوي ام مفعول واسم او ست با حرف
جار معنى مضاف بجانب الحال ك معطوف عليه است والاستقبال ك معطوف او ست مجرور جار بالجر ومتعلق ثابتا مقدر واو خبر كون وكون با ام وخبر خبر مبتدأ بالخبر
جملة اسمية خبرية معطوفة شد و بچنين قول او اعتماد آه واد حرف عطف اعتماد مصدر مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب ام مفعول ك فاعل است
على حرف جار المبتدأ مجرور متعلق اعتماد كوره و بچنين كاف جار با اسم موصول في حرف جار با ام مضاف لسوي الفاعل مجرور متعلق ثبت مقدر كه هو ضمير
فاعل درو مستتر ليس فعل با فاعل ومتعلق جملة فعلية خبرية شده صلته كشت موصول باصل مجرور جار بالجر ومتعلق اعتماد سطور او و متعلقات و مضاف
با اعتبار عطف خبر مبتدأ مرفوع است كه شرط جملة باشد ١٢ حل -

کونه بمعنی الحال او الاستقبال واعتماداً علی المبتدأ کما

فی اسم الفاعل مثل زید مضروب غلامه الان او غدا^۱ او

الموصول نحو المضروب غلامه زید او الموصوف مثل

جاءنی رجل مضروب غلامه او ذی الحال مثل جاءنی

زید مضروب با غلامه او حرف النفی او الاستفهام مثل ما

مضروب غلامه و امضروب غلامه و اذا انتفی فیہ احد^۲

الشرطین المذكورین^۳ ینتفی عملہ و حینئذ یلزم اضافة
جزا ۱۲ فاعل النفی ۱۲ مترکبہ بخبر ۱۳

الی ما بعده و اذا دخل علیہ الالف واللام یكون مستغنیاً
اسم مفعول ۱۲

عن الشرطین فی العمل مثل جاءنی المضروب غلامه

لہ و اسم فاعل عمل فعل می کند اگر چه مؤخر باشد باشد از معمول مثل انازید اضارب یا اسم فاعل مقدر بود نحو اضارب یا برائے میالذہ مثل زید شراب العسل یا
 مثنی مثل الزیدان ضاربان عمداً یا مجموع بجمع سلامت یا بجمع مکسر مثل الزیدون ضاربون العم و ضارب خالد و حذف نون تشبیه جمع با عمل و دخول لام موصول
 برائے تخفیف از طول صلجائز است مثل ہما الضارب بازید او ہم الضاربو عمداً برائے فعل اسم فاعل از مرفوع ظرف و حال و مفعول مشتق اقتران استقبال شرط
 نیست زیرا کہ برائے عمل رفع در ظرف ادنی تشابہت با فعل کافی است و حال مثل ظرف است در معنی مفعول مطلق عین مصدر است کہ اسم فاعل
 متضمن او است پس برائے اوقات اختصاص است با اسم فاعل ۱۲ کذا فی المنہل ۱۲ ترکیب ۱۳ قولہ اذا دخل علیہ الالف آہ و او حرف عطفت اذا
 از ظروف مبنیہ متضمن معنی شرط و دخل فعل باضی معروف علی حرف جارہ ضمیر واحد مذکر غائب محلاً مجر و متعلق دخل الالف واللام معطوف علیہ معطوف
 فاعل فعل با فاعل و متعلق خبریہ بشرطہ یكون فعله از افعال ناقصہ مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب ہو ضمیر واحد مذکر غائب در و ستر اسم مستغنی اسم
 فاعل عن حرف جار الشرطین مجر و متعلق مستغنیاً فی حرف جار العمل مجر و متعلق مستغنیاً مسطور مستغنیاً کہو با متعلقات خبر یكون باسم و خبر جملہ فعلیہ
 خبریہ گردیدہ جدا شد شرط با جزا جملہ شرطیہ معطوفہ گردید جل ۱۲ ف کہ یکے پوشش معنی حال یا استقبال است و دیگر اعتماد او بر یکے از امور
 ششگاہ ۱۳ ف ۲) همان ہر دو شرط کہ اکنون مذکور شد ۱۳ -

وخامسها الصفة المشبهة وهي مشابهة باسم الفاعل في
مبتدا ١٢ خبر ١٣

التصريف وفي كون كل منهما صفة مثل حسن حسان
موصوف ١٢ متعلق محذوف صفت ١٣

حسنون حسنة حستان حسنات على قياس ضارب
متعلق محذوف خبر مبتدأ محذوف ١٢

ضاربان ضاربون ضاربة ضاربتان ضاربات وهي

مشتقة من الفعل اللازم دالة على ثبوت مصدرها

لفاعلها على سبيل الاستمرار والدوام بحسب الوضع

وتعمل عمل فعلها من غير اشتراط زمان لكونها
خبر متضمن جزأ ١٢

بمعنى الثبوت واما اشتراط الاعتماد فمعتبر فيها الا
مبتدا متضمن معتد شرط ١٢

له قول صفت مشبه اسم است كه از فعل لازم مشتق است برائے ذائيكه آن فعل لازم قائم با دوست بر معنی ثبوت و صيغها صفت مشبه سماعي اندردو
 قياس را مجال نيست ليكن هر گاه از الوان يا يعقوب باشد يروزن افعال از روتے قياس آيد مثل ابيض واسود واعورد اعے ١٣ كذا في المنهل ١٢ له تركيب
 قوله وهي مشتقة من الفعل آه واد حرف عطف هي مبتدا مشتقة اسم مفعول من حرف جار الفعل موصوف باللازم صفت مجرور جار يا مجرور متعلق مشتقة واو
 خبر اول واللام فاعل از دلالت كه معنی لزوم علم معنی از علم لفظ است على حرف جار ثبوت مصدر و مضاف بجانب مصدر كه مضاف است بجانب ضمير
 واحد مؤنث غائبة لام حرف جار فاعل مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبة مجرور جار يا مجرور متعلق ثبوت على حرف جار سبيل مضاف بجانب الاستمرار كه معطوف عليه
 است والدوام معطوف مجرور جار يا مجرور ضمير متعلق ثبوت مذکور با حرف جار حسب مضاف بسوئی الوضع مجرور جار يا مجرور متعلق ثبوت مسطوره ثبوت مرقوم
 بامضاف اليد و متعلقات مجرور جار يا مجرور متعلق والته كه خبر ثانی مبتدا است مبتدا با هر دو خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه شد ١٢ له قوله وتعمل عمل فعلها آه واد
 حرف عطف نعل فعل مضارع معروف وهي ضمير واحد مؤنث غائبة رابع بجانب الصفة المشبهة در مستمر فاعل عمل مضاف بجانب فعل كه مضاف است
 بسوئی ضمير واحد مؤنث غائبة وعائد بسوئے صفت مشبه يعني لفظ عمل بامضاف اليه مفعول مطلق شد من حرف جار غير مجرور مضاف بجانب اشتراط كه مضافا
 است بسوئی زمان جار يا مجرور متعلق فعل لام حرف جار كون مصدر فعل ناقص اسم مرفوع وخبر منصوب ميخواهد مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبة كه اسم
 اوست با حرف جار يعني مجرور و مضاف بسوئے ثبوت جار يا مجرور متعلق ثابتا بتقدير كثر خبر كون باسم وخبر مجرور متعلق فعل با فاعل ومفعول مطلق
 بتعلقات خود جمله فعلية خبریه معطوفه گشت ١٢ اصل فل هم بتعلقات مشابه ١٢ اشس -

ان الاعتماد على الموصول لا يتأتى فيها لان اللام الداخلة
 مستثنى من عزوف اسم ان ١٢
 جملة ١٢
 مركز انى المنتخب ١٢
 تاتى حاصل شدن و هميا شدن كار ١٢

عليها ليست بموصول بالاتفاق وقد يكون معمولها منصوبا
 اسم يكون ١٢
 خبر يكون ١٢

على التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة
 متعلق تشبيه ١٢
 متعلق تمييز ١٢

ومجرور اعلى الاضافة وتكون صيغة اسم الفاعل قياسية
 اسم مضاف ١٢
 مضاف اليه ١٢
 خبر ١٢

وصيغها سماعية مثل حسن وصعب وشديد وسادسها
 مبتدا ١٢
 خبر ١٢

المضاف كل اسم اضيف الى اسم اخر فيجر الاول الثانى

مجرد اعن اللام والتنوين وما يقوم مقامه من نونى

له فصل در بيان معرفه ونكره مذميب بصريين است وكوفيين در نكره هر دو نصب بنا بر تميزى گویند از نكره كه از تميز معرفه باك ندرند و بعضى بخاطرى گویند نصب هر دو جمع بنا بر تشبيه بمفعول به است و اين قول جديت نكره كه قول تشبيه بالمفعول در معرفه بنا بر ضرورت بود و هر گاه نصب بنا بر تميز در نكره كه وجه جارى بر قياس است ممكن باشد پس ضرورتى نيست كه نصب بنا بر تشبيه بمفعول گفته شود ١٢ كذا فى المنهبل ١٢ عه قوله و سادسها آه و او حرف عطف سادس مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبه راجع بسوئى عوامل قياسية مبتدا كل مضاف باسم مضاف اليه موصوف اضيف فعل ماضى مجهول به و ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب اسم مفعول المسموع فاعل الى حرف جار با مجرور كه اسم موصوف و آخر صفت او است متعلق فعل بالمفعول فاعله و متعلق جمله فعلية خبريه صفت مشدده موصوف با صفت مبتدا متضمن معنى شرط فاعله راجع بجانب فعل مضارع معروف الاسم موصوف بالاول صفت ذوالحال و فاعل الثانى مفعول به مجرد اسم مفعول عن حرف جار اللام معطوف عليه و او حرف عطف التنوين معطوف و مجنيس و او حرف عطف باسم موصول يقوم فعل مضارع معروف به و ضمير واحد مذكر غائب درو متشتر راجع بجانب المقدم مضاف يا مضاف اليه كه ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب تنوين است مفعول فيه من حرف جار نونى كه در اصل نونين بود نون بسبب اضافة اقسام مضاف بجانب التنوين و الجمع مضاف اليه باعتبار حرف عطف يا مضاف اليه مجرور جار با مجرور متعلق يقوم و او با فاعل و مفعول فيه و متعلق جمله فعلية خبريه صلته موصول باصل معطوف و معطوف عليه با معطوفات مجرور جار با مجرور متعلق بمجرور و از متعلق ذوالحال كه الاسم الاول باشد با حال فاعل لام حرف جار اجل بفتح اول و سكنون ثانى بمعنى بر لى مجرور كه مضاف است بجانب الاضافة جار با مجرور متعلق بفعل فعل با فاعل و مفعول و متعلق جمله فعلية خبريه قائم مقام جزا مبتدا با خبر جمله اسميه خبريه گرديده باز خبر مشدده مبتدا كه سادسها باشد و با خبر كه جمله اسميه خبريه معطوفه گرديده ١٢ حل عه قوله كل اسم آه بايد دانست كه هر مبتدا كه متضمن معنى شرط باشد آمدن فاخر جزا و صحيح بود و آن مبتدا كه متضمن بمعنى شرط است يا اسم موصول است كه صلته او فعل بود يا ظرف يا نكره موصوفه است كه صفت او يكي از فعل ظرف آيد مثل الذى ياتينى او فى الدرر فله درهم و كل رجل ياتينى او فى الدرر فله درهم ١٢ فى مضاف اليه مضاف ١٢ -

التثنية والجمع لاجل الاضافة والاضافة اما بمعنى
 مبتدا ١٢ جملة خبر متضمن بمعنى جزاء المقدم است شرط
 ١٣

اللام المقدرة ان لم يكن المضاف اليه من جنس
 شرط مؤخر ١٢

المضاف ولا يكون ظرفا له مثل غلام زيد واما بمعنى
 اي غلام لزيد ١٢ جزاء مقدم ١٢

من ان كان من جنسه مثل خاتم فضة واما بمعنى في
 شرط مؤخر ١٢ اي خاتم من فضة ١٢ جزاء مقدم ١٢

ان كان ظرفا له نحو ضرب اليوم وسابعها الاسم التام كل
 اي ضرب في اليوم ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢

اسم تم فاستغنى عن الاضافة بان يكون في اخره
 متعلق باستغنى ١٢ جار مجرور خبر يكون ١٢

تنوين او ما يقوم مقامه من نوني التثنية والجمع او
 مقدر ١٢

يكون في اخره مضاف اليه وهو ينصب بالكرة على
 خبر يكون ١٢ اسم ١٢ مبتدا ١٢ مفعول ١٢

انها تميز له فيرفع منه الابهام مثل عندى رطل
 ضمير اسم ١٢ ص خبر ١٢ امثال اسم تام به تنوين ١٢

زيتا ومنوان سبنا وعشرون درهما ولي ملو
 روغن زيتون ١٢ مثال وزن جمع ١٢ وغاتم زيد ذهبيا ١٣

له وازافت عبارات است از نسبت تجزيه بواسطه حرف جر معلقه چون مررت بزيب ويا مقدر مثل غلام زيد وانك بر تقدير حرف جر است اگر اضافت غير صفت
 بجانب مفعول او باشد معنويست ودر لفظي ومعنوي بر سر گوته باشد چنانكه در كتاب است ١٢ كذا في المنهل ١٢ له بجانب اضافت بمعنى في اكثر نخاعه رفته اند و نزد محققان
 آن هم اضافت معني لام است زيرا كه ادني ملائست است واختصاص درين اضافت كافي باشد كذا في المنهل و اضافت معنوي در نكرة مفيد قلت شركت است چنانكه
 در غلام زيد يكن در استعمال اقل احدا تم وعند يعقوب باينكه بجانب معرفه مضاف يا اضافت معنوي است نكرة است اسمائے كه تو غل در تنكيه دارند مثل خبر و مثل ونظرو
 شديد و سولے اگر چه بجانب معرفه مضاف يا اضافت معنوي شوند نكرة باشند باين وقت اضافت بر رينها دخول لام ممنوع است آري اگر موصوف با مقاربت يا
 مماثلت يا مشابهت مضاف اليه شهرت داشته باشد معرفه باشد و در شرط اضافت معنوي تنكيه مضاف است و در عدد خلاف كوفيد است پس ايشان ثلاثه
 الالواب را اجازت داده اند بسبب اتحاد مضاف ومضاف اليه و صيغة معرفه مضاف نمابند اول نكرة و اند باين معني كه مضاف (بقية جانشيه ص) پر و كجيب

عسلا واما المعنوية فمنها عددان المراد من العامل
در بعض نسخ بجائے اس علی التقرؤ مثلها زيلا ثابت است ١٢ مبتدا بافتراط ١٣ خبر ١٤ متضمن معنی جزا ١٥

المعنوی ما يعرف بالقلب وليس للسان حظ فيه

أحدهما العامل في المبتدأ والخبر وهو الابتداء ای
مبتدا ١٢ خبر ١٣

خلو الاسم عن العوامل اللفظية نحو زيد منطلق و
تفسیر لابتدا ١٢ خبر باعتبار تفسیر ١٣ متعلق خلو مصدر ١٤

ثانيهما العامل في الفعل المضارع وهو وصحة وقوع
مبتدا ١٢ خبر ١٣ مضاف اليه موصوف ١٤

الفعل المضارع موقع الاسم مثل زيد يعلم فيعلم
صفت ١٢ مفعول فيه وقوع ١٣ جملة خبر ١٤ مبتدا ١٥

مرفوع لصحة وقوعه موقع الاسم اذ يصح ان يقال
متعلق خبر ١٣ وفي بعض النسخ في موقع اعلام ١٤

(بقدر حاشية ص) يكتفون ايس فقط بود ١٢ كذا في المنهل ١٢ تركيب ١٣ قوله ولي ملوه الخ واو حرف عطف لام حرف جار باضمير واحد متكلم مجرور متعلق ثابت مقدر خبر مقدم ملو مضاف باضمير واحد مذكر غائب مضاف اليه ميزر يا تميزر مبتدأ في نحو خبر جملة اسمية خبرية كرمضاف اليه مثل شد باعتبار حرف عطف ١٢ ص - (حاشية صفحہ ہذا) لہ تحقیق ہیوستہ حرب خراما با مسکہ نخورد چنانکہ می گویند اطیب من الزبد بالتم یعنی خوشتر است از مسکہ خراما و کسانیکہ خراما با مسکہ می فروشند براتے ترغیب مردم باین جمله ناکند ترکیب ١٢ ١٣ قوله المراد من العامل آه المراد اسم مفعول من حرف جار یا مجرور خود العامل كرموصوف است والمعنوی صفت متعلق المراد او یا متعلق مبتدا ما اسم موصول يعرف فعل مضارع مجہول ہونمیر واحد مذكر غائب در وقت راجع بجانب ما مفعول المالمیم فاعله یا حرف جار بالقلب مجرور متعلق بفعل فعل بالمفعول المالمیم فاعله متعلق جملة فعلية خبرية صلہ کشت موصول باصلہ خبر مبتدا با خبر جملة اسمية خبرية معطوفہ کر دید ١٣ ١٤ قوله وليس آه واو حرف عطف ليس فطلة از افعال ناقصة مقننی اسم مرفوع وخبر موصوب لام حرف جار یا للسان مجرور متعلق ثابتا مقدر کثر خبر است حظا اسم او فی حرف جار یا مجرور ضمیر واحد مذكر غائب راجع بجانب اسم موصول متعلق فعل وليس با اسم وخبر متعلق جملة فعلية خبرية صلہ موصول شد بواسطه حرف عطف ١٢ ١٣ قوله احدہما العامل فی المبتدأ الخ احد مضاف بجانب ضمیر تشدید مذكر غائب عائد لسوئے عددان مبتدا العامل اسم فاعل فی حرف جار المبتدأ معطوف علیہ باو الخ معطوف مجرور جار یا مجرور متعلق العامل او یا متعلق خبر مبتدأ با خبر جملة اسمية خبرية معطوفہ کشت و همچنین ثانیہا مبتدا والعامل فی الفعل المضارع خبر لیکن این جمله معطوفہ خواهد بود ١٢ ١٣ بدانکہ لافع مبتدا و خبر ابتدا است و این نزدیک بصیرین است و نزد خبر اینہا پس نزد بعضے ابتدا در مبتدا عامل است و مبتدا در خبر درین صورت عامل مبتدا معنوی باشد و عامل خبر لفظی و بعضے گویند عامل مبتدا خبر است و عامل خبر مبتدا یعنی ہر یکے دردیگے عامل است و ہر یکے را دیگرے معمول و برین تقدیر بیج یک مجرد از عوامل تقدیر نسبت و بعضے گویند کہ ابتدا و مبتدا ہر دو در خبر عامل است و این مذہب مشہور نیست ١٢ کذا فی شرح نحو میر ١٢ ١٣ قوله اذ یصح ان یقال الخ اذا از ظروف منبہہ براتے تعلیل یصح فعل مضارع معروف ان حرف ناصب فعل مضارع یقال فعل مضارع مجہول فی حرف جار مجرور موقع کرمضاف است لسوئے یعلم متعلق فعل عالم مفعول المالمیم فاعله فعل بالمفعول المالمیم فاعله متعلق جملة فعلية خبرية بتاویل مفرد فاعل شد فعل با فاعل جملة فعلية خبرية معملہ کر دید زیرا کہ علت ما قبل واقع است ١٢ -

موقع يعلم عالم فعامله معنوي وعند الكوفيين^{١٤}
 در بعض نسخ لفظ اكثر بعد از این مذکور است ١٢

ان عامل الفعل المضارع تجردا عن العامل الناصب

والجازم وهو مختار ابن مالك^{١٥}
 مبتدا ١٢ مضاف اليه خبر ١٢

١٤ قوله وعند اكثر الكوفيين الخ و حرف عطفت عنده مضاف بسوئي اكثر مضاف است بجانب الكوفيين ظرف ان حرف مشبه بالفعل مقفنى اسم منصوب وخبر مرفوع عامل مضاف بجانب الفعل كه موصوف است والمضارع صفت تم تجرد مصدر مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب عائد بسوئي فعل مضارع كه فاعل او است عن حرف جار با مجرور العامل كه موصوف است والناصب صفت والجازم صفت او بواسطه حرف عطفت متعلق تجرد او با فاعل ومتعلق خبر ان با اسم وخبر جملة اسمية خبرية بتاويل مفروظون با فاعل جملة ظرفية معطوفة شد ١٢ و نزد بعضه عامل معنوي سه قسم است در مذکور سوم عامل صفت نیز معنوي است یعنی صفت بودن از مرفوع رافع صفت است در پنجمین صفت بودن از منصوب ناصب صفت بودن از مجرور جار صفت ١٢ کذا فی شرح نحو میر ١٢

ت ت

ترکیب اصل الجملۃ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نَحْمَدُہٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی حَبِیْبِہٖ خَیْرِ الْاَنَامِ وَعَلٰی اٰلِہٖ الْعِطَافِ وَاَصْحَابِہِ الْکِرَامِ

مُقَدِّمَةٌ : جو انسان کے بولنے میں آوے وہ لفظ ہے اور (لفظ بمعنی) عرب میں دو قسم ہے مفرد اور مرکب۔ مفرد وہ لفظ ہے کہ اس سے ایک ہی معنی مفہوم ہوں اسے کلمہ بھی کہتے ہیں کلمہ تین قسم ہے ام اور فعل اور حرف، ام وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل رکھتا ہو یعنی اس کے ساتھ بدون ملائے اور کسی کلمے کے اس کے معنی سمجھے جاویں اور مقترن ساتھ کسی زمانے کے نہ ہو جیسے زید اور باغ۔ فعل وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل رکھے اور اس کے معنی میں کوئی زمانہ مفہوم ہو اور زمانے تین ہیں ماضی اور مستقبل اور حال جیسے نَصَرَ نِصْرًا نَصْرًا۔ حرف وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل نہ رکھتا ہو یعنی بغیر ملائے اور کسی کلمے کے اس سے کوئی معنی حاصل نہ ہوں جیسے من اور الی فائدہ۔ ترکیب کے معنی آپس میں دو کلمے یا اکثر کو ملانا اور جو دو کلمے یا اکثر آپس میں ملے ہوتے ہوں انہیں مرکب کہتے ہیں۔ مرکب دو قسم ہے مفید اور غیر مفید۔ مفید وہ مرکب ہے کہ کلام تام ہو اور سماع کو اس سے پورا فائدہ حاصل ہو اور نجات کی اصطلاح میں اسے مرکب اسنادی اور کلام تام اور جملہ بھی کہتے ہیں۔ غیر مفید اس کا عکس ہے۔ فائدہ جملہ اور کلام کے ترادف اور عمومیت اور خصوصیت میں اختلاف ہے۔ فائدہ مخفی نہ رہے جملہ اولاً مقسم دو قسم ہے خیرہ اور انشائیہ اور ثانیاً مقسم چار قسم ہے اسمیہ اور فعلیہ اور ظرفیہ اور شرطیہ کیونکہ جملے کا پہلا جزو اگر اسم ہو تو اسے اسمیہ کہتے ہیں جیسے زید قائم اور اگر فعل ہو فعلیہ کہتے ہیں جیسے فَتَحَ زَيْدٌ اور اگر ظرف ہو ظرفیہ کہتے ہیں جیسے عِنْدِي مَالٌ اور اگر شرطیہ ہو شرطیہ کہتے ہیں جیسے اِنْ نَكَّرْتُ مَنِي الْكِرْمَتِ اور ان ہی چار کو مصنف نے اَنْ اَصْلَ الْجُمْلَةِ اَرْبَعَةٌ اور اس کے مقابل میں صِفَةُ الْجُمْلَةِ تِسْعَةٌ کہلئے۔ فائدہ کوئی جملہ دو کلمے سے کم نہیں ایک کو مسند الیہ دوسرے کو مسند کہتے ہیں جیسے زَيْدٌ قَائِمٌ زید مبتدا کہ مسند الیہ ہے قائم خبر کہ مسند ہے مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا فَتَحَ زَيْدٌ فتح فعل کہ مسند ہے زید اس کا فاعل کہ مسند الیہ ہے فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہوا واجب دو کلمے سے زائد ہوجاتا تین کرنا چاہیے کہ آپس میں کلموں کا علاقہ کس طرح پر ہے تاکہ مسند الیہ اور مسند واضح ہو فائدہ جاننا چاہیے کہ ترکیب میں جار مجرور اور ظرف ہمیشہ دوری چیز کے متعلق ہوتے ہیں اور ان کے متعلق اکثر فعل یا مشرب فعل اور کبھی اسم جا مدعی ہوا کہتا ہے اور دیکھنا چاہیے کہ وہ فعل اور مشرب فعل عبارت میں مذکور ہیں یا محذوف اگر مذکور ہیں تو اس صورت میں ان کے ساتھ علاقہ پکڑے گا اور اگر عبارت میں نہ ہوں اس صورت میں ایسا لفظ مقدر ماننا چاہیے کہ جس سے معنی مقصود حاصل ہوں اور اگر چند فعلیں مقدر ہوتی ہیں۔ ثابِتٌ كَاتِبٌ نَازِلٌ حَاصِلٌ مَوْجُودٌ مُسْتَقِرٌّ قَائِمٌ وَغِیْہِہُ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَاٰخِرًا وَاَلصَّلٰوَةُ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَاَلصَّلٰوَةُ عَلٰی مَنْ قَبْلَہٗ اَلْہُدٰی : بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(با) حرف جار (اسم) مضاف لفظ (اللہ) موصوف (الرحمن) صفت اول (الرحیم) صفت ثانی موصوف ساتھ دونوں صفت کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا اَبْتَدِیُّ فعل محذوف کا کہ اناضمیر متکلم مستتر اس میں فاعل ہے فعل محذوف ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ابتدائیہ ہوا۔ نَحْمَدُہٗ مُصَابَّہٌ سَلَمًا بِاَفْتِیْحِہٖ (نحمد) فعل ضمیر متکلم مستتر اس میں ذوالحال (ہ) ضمیر مفعول کی (مُصَابَّہٌ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (مسلمًا) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے حال ہوا ذوالحال کا ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کار (با) حرف جار (افتتاح) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا (ہو المستغاث) (ہو) مبتدا (المستغاث) خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا یہ جملہ حال ہے ضمیر مفعول سے۔ اعلیٰ اصل الجملۃ علی اربعة اوجہ اسمیہ و فعلیہ و ظرفیہ و شرطیہ (اعلم) فعل ضمیر مخاطب مستتر

اس میں فاعل (ات) حرف مشبہ بالفعل ائم منصوب اور خبر مرفوع چاہتا ہے (اصل) مضاف (الجملة) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ان کا ائم ہوا (علی) جار (اربعة) مضاف (وجه) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبدل منہ (اسمیة) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعلیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (ظرفیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (شرطیۃ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفوں کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی ان کی ان ساتھ ائم اور خبر کے بناوایل مفرد مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ انشائیہ ہوا۔ یہ ترکیب بر تقدیر مجرور پڑھنے اسمیۃ و فعلیۃ الیہ کے ہے اور جائز ہے کہ منصوب پڑھیں اس تقدیر میں ترکیب اس طور پر ہوگی۔ (رأسمیۃ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعلیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (ظرفیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (شرطیۃ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفوں کے مفعول ہوا اعنی فعل محذوف کا کہ ضمیر متکلم مستتر اس میں فاعل ہے فعل محذوف ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ مبینہ ہوا۔ اور جائز ہے کہ مرفوع پڑھیں۔ بتقدیر احد ہا و ثانیہ ہا الیہ (احد) مضاف (ہا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (اسمیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا (ثانیہ) مضاف (ہا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (فعلیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا (ثالثہا) مضاف (ہا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (ظرفیۃ) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا (رابعہا) مضاف (ہا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (شرطیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔ فائدہ :- پہلی تقدیر پر ایک جملہ دو سری تقدیر پر دو جملے تیسری تقدیر پر پانچ جملے حاصل ہوئے فأ لِدُسْمِیَّةَ مَا یَتَرَكُبُ مِنَ الْمَبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ (فا) واسطے تفصیل کے (الْأُسْمِیَّةُ) مبتدا (ما) ائم موصول (یَتَرَكُبُ) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل رابع طرف ما کے (من) حرف جار (المبتدا) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (الْخَبَرُ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (مَنْلُ زَیْدٌ قَائِمٌ) (نظیرۃ) مبتدا محذوف (نَظِیْرٌ) مضاف (ا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (مَثَل) مضاف (زَیْدٌ قَائِمٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ وَالْفَعْلِیَّةُ مَا یَتَرَكُبُ مِنَ الْفَعْلِ وَفَاعِلِهِ (واو) حرف عطف (الْفَعْلِیَّةُ) مبتدا (ما) ائم موصول (یَتَرَكُبُ) فعل ضمیر غائب مستتر کہ راجع ہے ما کی طرف فاعل ہے (من) حرف جار (الفعل) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فاعل) مضاف (ا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے معطوف ہوا معطوف علیہ کا معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (مَثَل) مضاف (قَامٌ زَیْدٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (قَاهُ) فعل (زَیْدٌ) اس کا فاعل فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہوا۔ وَالظَّرْفِیَّةُ مَا یَتَرَكُبُ مِنَ الظَّرْفِ وَفَاعِلِهِ (واو) حرف عطف (الظَّرْفِیَّةُ) مبتدا (ما) ائم موصول (یَتَرَكُبُ) فعل ضمیر غائب مستتر فاعل رابع ہے ما کی طرف (من) حرف جار (الظَّرْفُ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فاعل) مضاف (ا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے معطوف ہوا معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ معطوف کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ اسمیہ ہوا (مَثَل) مضاف (عِنْدَ حِی مَالٌ) (نظیرۃ) مبتدا محذوف (مَثَل) مضاف (عِنْدَ حِی مَالٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (عند) مضاف (یائی) متکلم مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف ہوا (مَالٌ) فاعل ظرف طرف اپنے فاعل کے ساتھ جملہ ظرفیہ ہوا۔ فائدہ :- اور یہ بھی جائز ہے کہ جملہ فعلیہ بتقدیر استقر کے ہو۔ ترکیب یوں ہوگی عند مضاف (یائی) متکلم مضاف

الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہے مستقر کا اتفر فعل محذوف مألّ اس فاعل فعل مجرور ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا اور یہ بھی ممکن ہے کہ جملہ اسمیہ ہر تقدیر مستقر (وَالشَّرْطِيَّةُ مَا يَتَوَكَّبُ مِنَ الشَّرْطِ وَالْحِزَاءِ) (واو) حرف عطف (الشرط) معطوف علیہ (الجزاء) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار صلہ ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔ نَحْوَانِ تَكْرُمَتِي اَكْرَمًا وَنظيره مبتدا محذوف (نحو) مضاف (ان تَكْرُمَتِي اَكْرَمًا) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ان) حرف شرط (تَكْرُمًا) فعل ضمیر مخاطب متتر اس میں فاعل (نون) وقایہ (یای) منکلم مفعول بہ فعل ساتھ فاعل اور مفعول بہ کے جملہ فعلیہ ہو کے شرط ہوا (اکرم) فعل ضمیر واحد منکلم متتر اس میں فاعل (کاف) خطاب مفعول فعل ساتھ فاعل اور مفعول بہ کے جملہ فعلیہ ہو کے جملہ شرطیہ ہوا وصفۃ الْجُمْلَةُ تَسَعَةٌ (واو) حرف عطف (صفة) مضاف (الجملة) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (تسعة) اس کی خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (الْمَبْيُتَةُ مَا يَبِيْتُنِ الْكَلَامِ السَّابِقِ الْمَجْمَلِ) (اَوَّلُهَا) مبتدا محذوف (الْمَبْيُتَةُ) مبدل منہ (ما) اسم موصول (يَبِيْتُنِ) فعل ضمیر غائب متتر اس میں فاعل راجع ہے ما کی طرف (الكلام) موصوف (السابق) صفت اول (المجمل) صفت ثانی موصوف ساتھ صفتین کے مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول بہ کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل متنا ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا ترکیب مشہور سے یہ اولیٰ ہے ترکیب مشہور سے ہے (اَحَدُهَا) مبتدا محذوف (الْمَبْيُتَةُ) مبتدا (ما) اسم موصول مابعدہ الخ صلہ موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ فائدہ :- اس جگہ دو نسخے ہیں ایک جو لکھا گیا دوسرا (الْمَبْيُتَةُ وَهِيَ مَا الخ) اور اس تقدیر پر دو جملے ہوتے (مثل الكلمة على ثلاثة اقسام اسم و فعل و حرف) (نظيره) (مبتدا محذوف) (مثل) مضاف (الكلمة على ثلاثة الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الكلمة) مبتدا (على) حرف جار (ثلاثة) میز مضاف (اقسام) تیز مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے بدل منہ (اسم) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعل) معطوف (واو) حرف عطف (حرف) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفین کے بدل مبدل منہ ساتھ بدل کے مجرور ہوا جار کا جار صلہ ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابتہ کا ثابتہ ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ یا (احدھا) مبتدا محذوف (اسم) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (واو) حرف عطف (ثانیہما) مبتدا محذوف (فعل) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (الثانیا) مبتدا محذوف (حرف) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔

أَلْمُعَلَّلَةُ مَا هِيَ عَلَّةٌ لِمَا قَبْلَهَا) (ثانیہما) مبتدا محذوف (المعللة) مبدل منہ (ما) اسم موصول (ہی) مبتدا (عللة) شبہ فعل (لام) حرف جار (ما) اسم موصول (قبل) مضاف (ہا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہوا (ثبت) مقدر کا ثبت فعل ضمیر غائب متتر اس میں فاعل فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے مجرور ہوا جار کا جار صلہ ساتھ مجرور کے متعلق شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔

مَثَلُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيَّامُ الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ وَرَبْعَالِ (نظيره) (مبتدا محذوف) (مثل) مضاف (قول) مضاف (لا) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے قول (على) حرف جار (لا) ضمیر مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا نازل کا نازل ساتھ متعلق کے خبر مقدم (السلام) مبتدا سے مؤخر مبتدا سے مؤخر ساتھ خبر مقدم کے جملہ معترضہ دعائیہ ہوا (لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الخ) مقولہ قول ساتھ مقولہ کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (لَا تَصُومُوا) فعل ضمیر مخاطب اس میں فاعل (فی) حرف جار (هذه) اسم اشارہ (الایام) مشار الیہ اسم اشارہ ساتھ مشار الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار صلہ ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا (فا) واسطہ علت کے (ان) حرف مشبہ بالفعل اسم منصوب خبر مفعول چاہتا ہے۔

(ھا) ضمیر اسم (ایام) مضاف (اکل) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (نشوب) معطوف (واو) حرف عطف (بعال) معطوف معطوف علیہ
ساتھ معطوفین کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی (ان) کی (ان) ساتھ اسم اور خبر کے جملہ اسمیہ معللہ ہوا۔ المعترضۃ
ما وقعت بین الکلامین بلا تعلق بینہما (ثالثا) مبتدا محذوف (المعترضۃ) مبتدا منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل
ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے طرف ما کے (بین) مضاف (الکلامین) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق
ہوا فعل کا (با) حرف جار (لا تعلق) شبہ فعل (بین) مضاف (ہما) مضاف (مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہوا شبہ فعل کا
شبہ فعل ساتھ متعلق کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا
موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبتدا منہ کا مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (ومثلُ قالَ اَبُو
حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ الذِّيْتَةُ فِي الْوُضُوءِ كَيْسَتْ بِشَرَطٍ) (نظیر ۵) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (قال ابو حنیفۃ الخ)
مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (قال) فعل (ابو) مضاف
(حنیفۃ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے فاعل ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہو کے قول ہوا (رحم) فعل (۵)
ضمیر مفعول لفظ (اللہ) فاعل فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ معترضہ دعائیہ ہوا۔ (الذیۃ) شبہ فعل (فی) حرف جار (الوضوء)
مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے مبتدا (کیست) فعل ناقص ضمیر غائب مستتر اس میں اسم (با) حرف
جار (شرط) مجرور جار ساتھ مجرور کے خبر ہوئی فعل ناقص ساتھ اسم اور خبر کے جملہ فعلیہ ہو کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ
اسمیہ ہو کے مقولہ ہوا۔ (المستأنفۃ ما یبین سؤال السائل) (رابعہا) مبتدا محذوف (المستأنفۃ) مبتدا منہ (ما) اسم
موصول (یبین) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (سؤال) مضاف (السائل) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف
الیہ کے مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبتدا منہ کا
مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ومثل لمرور فعت زید الاثۃ فاعل) (نظیر ۶) مبتدا
محذوف (مثل) مضاف (لمرور فعت الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے
جملہ اسمیہ ہوا (لاہ) حرف جار (میور) استفہامید مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا رفعت کے مفعول ضمیر مخاطب اس میں و اعل
(زید) مفعول فعل ساتھ فاعل اور مفعول اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا (لاہ) حرف جار (ان) حرف شبہ الفعل مقتضی اسم منصوب خبر مرفوع
کا ہے (۵) ضمیر اسم (فاعل) اس کی خبر ان ساتھ اسم اور خبر کے جملہ اسمیہ ہو کر بتاویل مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا رفعت
مقدر کا رفعت فعل ضمیر متکلم اس میں فاعل فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ متانفہ ہوا۔ فائدہ :- جاننا چاہیے کہ جب ماے استفہام
پر حرف جارہ داخل ہو الف اس کے آخر کا کتا بتہ ساقط ہوتا ہے جیسا لمرور فعت ہے دوسرے دوسرے کیب ہے النبیجیۃ ہی۔ ما
یقولد من الکلام السابق (خامسہا) مبتدا محذوف (النبیجیۃ) مبتدا اول (ہی) مبتدا ثانی (ما) اسم موصول (یتولد) فعل
ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (من) حرف جار (الکلام) موصول (السابق) صفت موصوف ساتھ صفت کے مجرور ہوا
جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا
ثانی کی مبتدا ثانی ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے خبر ہوئی مبتدا اول کی مبتدا اول ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (نحو الجزم مختص بالافعال
والخفص مختص بالاسماء فلیس فی الافعال خفص ولا فی الاسماء جزم) (نظیر ۶) مبتدا محذوف (نحو) مضاف
(الجزم مختص الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔
(الجزم) مبتدا (مختص) شبہ فعل (با) حرف جار (الافعال) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی
مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے معطوف علیہ ہوا (واو) حرف عطف (الخفص) مبتدا (مختص) شبہ فعل (با) حرف جار

(الاسماء) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شائبہ فعل کا شائبہ فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔
(فا) واسطہ نتیجہ کے (لیس) فعل ناقص مقضی اسم مرفوع و خبر منصوب کا ہے (فی) حرف جار (الافعال) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا
ثابتا ساتھ متعلق خبر مقدم فعل ناقص کی (خفوض) اسم مرفوع فعل ناقص ساتھ خبر مقدم اور اسم مرفوع کے جملہ فعلیہ نتیجہ ہوا (واو) حرف عطف (لا)
مشبہ بلیس مقضی اسم مرفوع و خبر منصوب کا ہے (فی) حرف جار (الاسماء) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابتا کا ثابتا ساتھ متعلق کے خبر
مقدم (جزء) اسم مرفوع (لا) ساتھ اسم مرفوع و خبر مقدم کے جملہ اسمیہ نتیجہ ہوا۔ (الابتناء) ما وقعت فی اول الکلام (سادسہا) مبتدا محذوف
(الابتداء) مبتدا منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (فی) حرف جار (اول)
مضاف (الکلام) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ
فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ممثل کلمة
على ثلاثة اضراب) (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (الكلمة على ثلاثة اضراب) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ
کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الكلمة) مبتدا (على) حرف جار (ثلاثة) مضاف (اضرب) مضاف الیہ
مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے
جملہ اسمیہ ابتدائیہ ہوا۔ (المقطوعة) ما وقعت بلا ارتباط شئی بالتعداد (سابعہا) مبتدا محذوف (المقطوعة) مبتدا منہ (ما) اسم
موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (یا) حرف جار (لا) نافیہ (ارتباط) مصدر مضاف (شئی) مضاف الیہ
(با) حرف جار (التعداد) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا مصدر مضاف کا مصدر مضاف الیہ اور متعلق کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ
مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر
ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ممثل الباب الثاني في العوامل اللغوية القياسية) (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل)
مضاف (الباب الثاني) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الباب) موصو (الثانی)
صفت موصوف ساتھ صفت کے مبتدا (فی) حرف جار (العوامل) موصوف (اللغوية) صفت اول (القياسية) صفت ثانی موصوف
ساتھ دونوں صفتوں کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ
ہوا۔ (الحالية) ما وقعت حالا (ثامنہا) مبتدا محذوف (الحالية) مبتدا منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر
ذوالحال (حالا) حال ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے
بدل مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ممثل جاء في زيد وابو كركب) (نظیرہ)
مبتدا محذوف (مثل) مضاف (جاء في) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر
کے جملہ اسمیہ ہوا (جاء) فعل (نون) وقایہ (یائی) متکلم مفعول (زيد) ذوالحال (واو) حالیہ (ابو) مضاف (ة) ضمیر مضاف الیہ مضاف
ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (راكب) خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے حال ہوا ذوالحال کا ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کا فعل
ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہوا۔ (المعطوفة) ما عطفت على سابقه (تاسعہا) مبتدا محذوف (المعطوفة) مبتدا منہ
(ما) اسم موصول (عطفت) فعل مجہول ضمیر غائب مفعول المالم لیسیم فاعل (على) حرف جار (سابق) مضاف (ة) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف
الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل مجہول ساتھ مفعول المالم لیسیم فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول
ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبتدا منہ کا مبتدا منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ونظائر كثيرة في العبارات
العربية) (واو) حرف عطف (نظائر) مضاف (ة) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (كثيرة) شائبہ فعل (فی) حرف جار
(العبارات) موصوف (العربية) صفت موصوف ساتھ صفت کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شائبہ فعل کا شائبہ فعل

بیان عوامل النحو وانواعها

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ط

نعت آل پاک پیغمبر رسولِ مجتبیٰ
حامی دین آفتاب معدلت ظلِّ خدا
چوں دُعَاے شاهزاده سال و مه صبح و مسا
باد باقی هر دورا تا هست امکان بفتا
شیخ عبد الفتا هر جبر جانی پیرِ هدا
باز لفظی شد سماعی و قیاسی اے فتا
آن سماعی سینر ده نوعست بے روتے وریا

بعد توجید خداوند ورود مصطفیٰ
ہست مدح خسر و غازی معین الدین حسین
بر خلاقی واجب و بر بندہ باشد فرض عین
نصرت و فتح و ظفر اقبال و جاہ و سلطنت
عامل اندر نحو مستند باشد چنین فرمودہ اند
معنوی از وے دو باشد جملہ دیگر لفظی اند
زاں نو دیک داں سماعی ہفت دیگر بقیاس

النوع الاول

کاندریں یک بیت آمد جملہ بے چون و چیرا
رُبَّ حَاشَا، مَرَجٌ، عَدَا، فِیْ، عَن، عَلٰی، حَتّٰی، الٰی

نوع اول ہفت گارہ حرف جبر بود میداں یقین
باؤ، تاؤ، کاف، ولام، وواو، مُنْذُ، وْمُنْذُ، خلا

النوع الثانی والثالث

ناصرب اسمند و رافع در خبر ضما و لا

ان، بان، کان، لیت، لکن، لعل

النوع الرابع

ناصرب اسمند پس ایں ہفت حرف اے مقتدا

واو، یاو، ہمزہ، والا، ایا، وے، ہیا

النوع الخامس

نصب مقبل کنند ایں جملہ دائم اقتضا

اَنْ وَاَنْ وَاَنْ وَاَنْ ایں چار حرف معتبر

النوع السادس

پنج حرف جازم فعلتد ہر یک بے دعا

اِنْ، وَلَمْ، لَمَّا، وَاَمْ، وَاَمْ، مَتّٰی

النوع السابع

ایضا، الٰی، نُو اسم جازم آمد فعل را

مَنْ وَاَمْ، مَهْمَا وَاَمْ، حَيْثُمَا، اِذْمَا، مَتّٰی

النوع الثامن

ہست چون تمیز باشد آن منکر ہر کجا ہچنین تا تسع تسعین بر شمر این حکم را ثالث ایشاں گایں رابع ایشاں کذا	ناصر اسم منکر نوع ہستم چار اسم اولین لفظ عشر باشد مرکب با احد باز ثانی کم چو استفہام باشد نے خبر
--	--

النوع التاسع

دونک بلکہ علیک حیہل باشد و ہا بازستان ست و سرعان یادگیر این بیتہا	نہ بود اسمائے افعال کزان شش ناصبند پس روید باز رافع اسم را ہیہات دان
--	---

النوع العاشر

رافع اسمند و ناصر در خبر چون ما ولا مافتی ماد او مانفک لیس باشد از قفا ہر کجا بینی ہمیں حکم ست در جملہ روا	نوع عاشتر سیزدہ فعلند کایشاں ناقصد کان صار اصبح امسای واضحی ظل بات ما برح ما زال افعلے کزینہا مشتقند
--	--

النوع الحادی عشر

ہست اں کاد کرب باؤشک دیگر عسلی	دیگر افعال مقارب در عمل چون ناقصد
--------------------------------	-----------------------------------

النوع الثاني عشر

چون در آید ہر یکے منصوب سازد ہر دورا پس ظننت با آیت پس و جدت بے خطا	دیگر افعال یقین و شک بود کال بر دو اسم خدت باشد با علمت پس حسبت باز عممت
--	---

النوع الثالث عشر

چار باشد نعمریش ساء انگہ حبذ ا	رافع اسمائے جنس افعال مدح و ذم بود
--------------------------------	------------------------------------

عوامل قیاسیة

اسم مفعول و مضاف و فعل باشد مطلقاً ہفتم اسم تام باشد ناصر تمیز را	بعد از ان ہفت قیاسی اسم فاعل مصدر ست پس صفت باشد کہ آن مانند اسم فاعل ست
--	---

عوامل معنویة

ہچنین معنی بود عامل یقین در مبتدا در تضاعف باد اتم ختم کردم بردعنا	عامل فعل مضارع معنوی باشد ہداں دولت و اقبال و جاہ و شاہزادہ بر کمال
---	--

تمام شد